

Науково-дослідний економічний інститут

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№10 (185)**

Київ 2016

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 10 (185), 2016. – 101 с.**

Рекомендовано Вченою радою НДЕІ

Протокол № 2 від 31.03.2016 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор

ХОДЖАЯН А.О., доктор економічних наук, професор

БЕСЕДІН В.Ф., доктор економічних наук, професор

ДРИГА С.Г., доктор економічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет

КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор

ЛИЧ В.М., доктор економічних наук, професор

ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

РУДЧЕНКО О.Ю., доктор економічних наук, професор

РЕЦЕНЗЕНТИ

Ю.В. ГОНЧАРОВ, доктор економічних наук, професор

Формування ринкових відносин в Україні, 2016. Реєстраційний № КВ 5350 від 01.08.2001 року.

© Науково-дослідний економічний інститут, 2016

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

О.М. НІФАТОВА,
к.е.н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу Київського національного університету технологій та дизайну

Розвиток ринку зливань та поглинань в Україні: сучасні тенденції

У статті запропоновано аналітичний огляд сучасних тенденцій розвитку ринку M&A в національному та світовому аспектах. Проведено ретроспективний аналіз соціально-економічних передумов розвитку інтегрованих утворень на ринку M&A України та визначено зміни його структури за розподілом галузей економіки. Розкрито теоретичні основи та проаналізовано фактори впливу на поширення інтеграційних процесів у бізнес-середовищі.

Ключові слова: інтегровані структури бізнесу, ринок M&A, вертикальна інтеграція, горизонтальна інтеграція, синергетичний ефект.

Е.М. НИФАТОВА,
к.э.н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса
Киевского национального университета технологий и дизайна

Развитие рынка слияний и поглощений в Украине: современные тенденции

В статье предложен аналитический обзор современных тенденций развития рынка M&A в аспектах национальной и мировой экономики. Проведен ретроспективный анализ социально-экономических предпосылок развития интегрированных образований на рынке M&A Украины и определены изменения его структуры по отраслям экономики. Раскрыты теоретические основы и проанализированы факторы, влияющие на распространение интеграционных процессов в бизнес-среде.

Ключевые слова: интегрированные структуры бизнеса, рынок M&A, вертикальная интеграция, горизонтальная интеграция, синергетический эффект.

О. NIFATOVA,
Associate professor of department of economy and business Kyiv national university of technologies and design

Development of the M&A market in Ukraine: modern trends

The article is devoted to the analytical overview of modern trends M&A market development according to national and world economy aspects. The socio-economic prerequisites of development integrated business on the Ukrainian market of M&A are analyzed in the retrospective. The changes in its structure by economic sectors are identified. The theoretical positions are offered and factors affecting the spread of the integration processes in the business environment are analyzed.

Keywords: integrated business structure, M&A market, vertical integration, horizontal integration synergistic effect.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки та посилення процесів глобалізації формують новий вектор умов ведення бізнесу, що виражається через посилення уваги до процесів зливань та поглинань. Саме інтегровані структури бізнесу забезпечують надійну підтримку стабільності виробництва, розвиток переваг перед конкурентами та зменшення ризику в умовах невизначеності та швидких змін сьогодення. Актуальність вирішення цих проблем обґрунтовується значним розширенням ринку зливань й поглинань (M&A), що відзначалось протягом останніх років на світовому ринку. В той же час, інтеграційні процеси у вітчизняній економіці мають певні особливості, що зумовлює необхідність постійного вивчення та ґрунтовного аналізу ринку зливань та поглинань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням особливостей функціонування інтегрованих структур бізнесу, обґрунтуванню шляхів забезпечення ефективної взаємодії елементів інтегрованих утворень присвячено роботи таких вчених як: JI. Баклін, С. Трімбл, Тарасової Ю. А. [3], M.I. Андрушкіної [1], Л.М. Ганущак–Єфименко [2], Скопенко Н. С. [9], Ялдіна І.В. [10] та інших. Проте, постійні зміни зовнішніх факторів впливу, таких як політичні та економічні умови, а також зміна пріоритетності галузей та інвесторів, зумовлюють необхідність постійного вивчення та ґрунтовного аналізу ринку зливань та поглинань.

Метою статті є ретроспективний аналіз соціально-економічних передумов розвитку інтегрованих утворень на ринку M&A України та визначення змін його структури за розподілом галузей економіки.

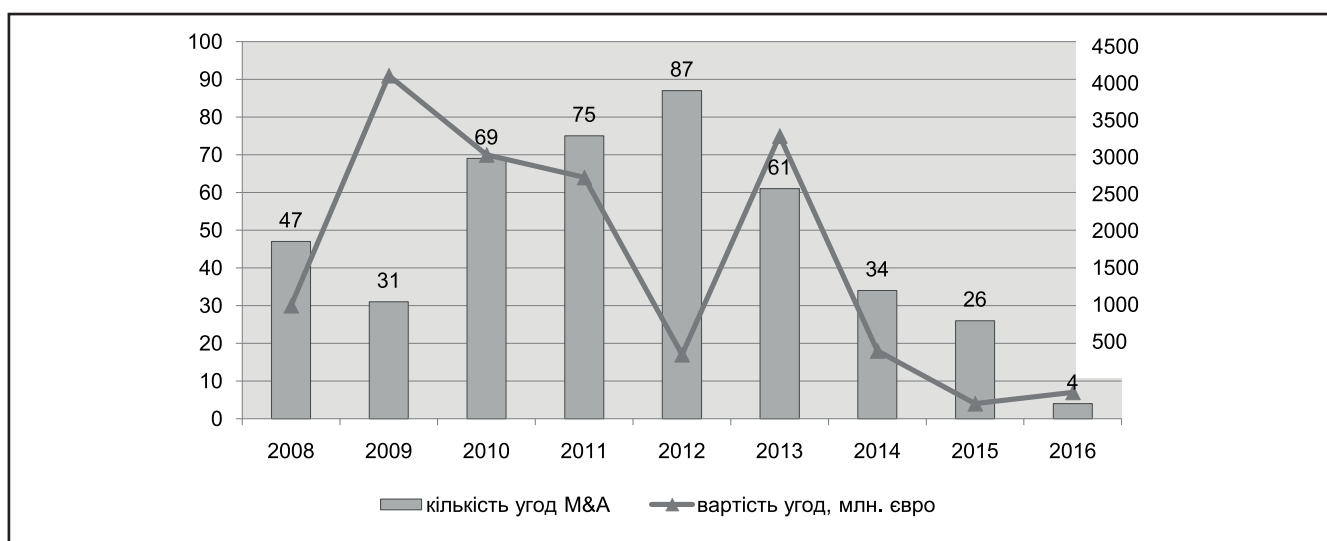
Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток світової економіки характеризується в першу чергу зміщенням акцентів у веденні конкурентної боротьби між окремими суб'єктами господарювання, на конкуренцію між об'єднаннями чи

груповими утвореннями підприємств, інтегрованими структурами бізнесу. Активізація інтеграційних процесів між суб'єктами господарювання відображається через збільшення кількості операцій зливань й поглинань (M&A) на світовому ринку. Так, зокрема, обсяг угод M&A у 2015 році в глобальному розрізі, перевищив 5 трлн. дол. США. Таким чином, показник перевершив рекорд 2007 року – 4,6 трлн. дол. США. Обсяг угод M&A за участю американських компаній склав приблизно половину загального обсягу – \$ 2,5 трлн. Найбільша активність відзначена у фармацевтичній галузі і технологічному секторі: обсяги угод M&A за участю компаній цих сфер склали відповідно 723,7 млрд. дол. США. і 713,1 млрд. дол. США [6].

Відносно основних трендів ринку M&A в Україні, слід зазначити, що низькі показники (кількість угод скоротилася на 24%, а загальна оголошена вартість скоротилася майже в 6 разів) зумовлені в першу чергу наступними негативними чинниками. Політична та економічна криза. Анексія Криму, зміна влади, девальвація гривні, антитерористичні дії, всі ці фактори мають негативний вплив на зовнішню інвестиційну привабливість України. Для потенційних інвесторів та підприємців український ринок є ризикованим та нестабільним. Аналіз ринку M&A в Україні показав, що 2014 рік був більш успішним за кількісними показниками, але це здебільшого зумовлено угодами, ініційованими у 2013 році (рис.1.).

Аналіз у розрізі галузей економіки показав, що певна активність спостерігалась у банківському, телекомунікаційному та аграрному секторах економіки, про що свідчать данні рис.2.

Безперечно, саме банківський сектор представив найбільшу кількість угод M&A у 2015 році, серед яких є кілька унікальних для українського ринку. Agro Holdings (Ukraine) Limited, дочірня компанія

Рисуюнок 1. Аналіз ринку M&A України за період 2008–2016 роки

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

інвестиційного фонду під управлінням NCH Capital (США), придбала 100% акцій неплатоспроможного ВАТ «Астра Банк», а також покупка 100% акцій ПАТ «Укргазпромбанк» компанією Primestar Energy FZE (ОАЕ). Такі події пояснюються вимогами Національного банку України стосовно докапіталізації. Це створило потенційну можливість придбання неплатоспроможних банків, а також придбання банків з метою отримання банківської ліцензії.

Ще одна угода – придбання неплатоспроможного банку, Українська Бізнес Група купила ВАТ «Перехідний банк» РВС Банк», створеного на базі неплатоспроможного ПАТ «Омега Банк». Для цього до перехідного банку були передані всі активи ПАТ «Омега Банк» на суму приблизно 229 млн. грн. разом з багатьма зобов'язаннями неплатоспроможного банку.

Однак, в 2015 році купували не тільки неплатоспроможні банки. Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), один з основних інвесторів на українському ринку, придбав 30% акцій Райффайзен Банк Аваль в листопаді 2015 року. При цьому ЄБРР разом з мажоритарним акціонером Райффайзен Банку Аваль – Raiffeisen Bank International – збільшили статутний капітал банку на 3,2 млрд. грн. Це один з багатьох прикладів діяльності ЄБРР в Україні, який в 2015 році інвестував в цілому приблизно 1 млрд. євро і не планує знижувати цей показник в цьому році [7].

На другому місці за темпами зростання у 2015 році у порівнянні з 2012 роком опинився ринок телекомунікацій, що пов'язано з кількома великими М&А угодами та запуском 3G в Україні.

У червні 2015 року Turkcell приблизно за 100 млн. доларів США придбав 44,96% в Euroasia Telecommunications Holding BV (Нідерланди), збільшивши свою частку до 100%. Таким чином Turkcell став одноосібним власником мобільного оператора

Life :). Після цього Life :) пройшов через ребрендинг, і зараз компанія продовжує надавати послуги під торговою маркою Lifecell.

Для порівняння, в Росії галузевий розподіл угод М&А є наступним: будівництво та девелопмент в 2015 році продемонстрували рекордні темпи зростання. Сума угод склала 28,3% всього обсягу ринку – це максимальний показник для галузі за останні шість років. На другому місці в рейтингу галузей за 2015 рік перебував паливно-енергетичний комплекс (18,7% обсягу ринку). Третє місце в рейтингу галузей за підсумками 2015 року займає видобуток корисних копалин (крім паливних) – 11,6% обсягу ринку.

Наслідки останніх років, пов'язаних з подіями 2014 року, істотно вплинули на темпи розвитку ринку М&А в Україні. Девальвація національної валюти призвела до зниження показників прибутку на інвестиції (ROI) в іноземній валюті. Зниження вартості активів стимулює бізнес-активність національних бізнес-єдиниць. Водночас, кризові періоди надають потенційну можливість отримати привабливі активи за більш низькими цінами, що формує тенденцію до встановлення та закріплення «ринку покупця».

На сьогоднішній день угоди М&А відбувається за трьома основними напрямками: горизонтальне злиття, вертикальне злиття та конгломератне злиття [2,3,4,5].

М&А в перекладі з англійської мови означає «злиття і поглинання» («mergers and acquisitions»). Найбільший ринок М&А зосереджений в західних країнах, зокрема в США. В Україні ринок М&А перебуває у стані розвитку та має свої певні особливості. Так, наприклад, для українського ринку М&А характерними є процеси поглинання, що, в першу чергу, зумовлено необхідністю придбання нових активів, розширенням ринків збуту не виходячи за межі існуючих сегментів ринку. Як правило, під визначенням «merger» мається

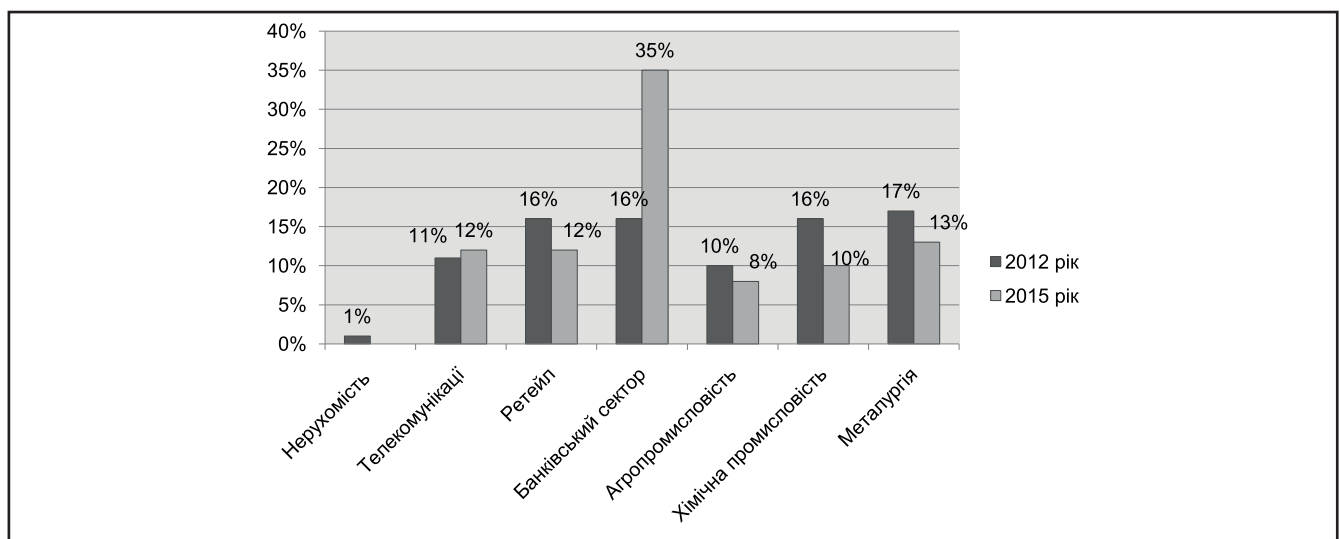

Рисунок 2. Аналіз ринку М&А у розрізі галузей економіки в порівнянні за 2012 та 2015 роки

Таблиця 1. Інтегровані структури бізнесу з максимальним приростом виторгу за 2015 рік

Місце у Рейтингу	Інтегрована структура бізнесу	Основні бренди, які входять до інтегрованої структури бізнесу (складено за даними Forbes на основі оцінки обсягу виторгу фінансових результатів компаній, розміру активів та їх поточної оціночної вартості)	Галузь	Приріст ви- торгу, млрд. грн 2015 до 2014 рр.	Вид інтеграції
1	МЕТІНВЕСТ	Інгулецький ГЗК, Північний ГЗК, Центральний ГЗК, Краснодонвугілля, United coal (usc), Азовсталь, Ferriega valsider spa, Metinvest trametaI, Metinvest-ресурс, Metinvest-СМЦ, Metinvest-шиплінг	металургія	64,56	вертикальна інтеграція
42	НІБУЛОН	Nibulon Trading BV, Nibulon S.A., АК ТОВ «Врадівський», ТОВ Колосівський елеватор, ТОВ «Сабіко», ТОВ Агромедіа-Про.	АПК	14,66	вертикальна інтеграція
39	МИРОНІВСЬКИЙ ХЛІБОПРОДУКТ	Зернопродукт МХП, ЗАТ, НПФ "Урожай", ЗАТ, Агрофорт, ЗАТ, Птицефабрика «Перемога Нова», Миронівський м'ясопереробний завод «Легко», «Наша яряба».	АПК	9,83	вертикальна інтеграція
6	FERREXPO	ПАТ «Полтавський гірничо-видобувний комбінат», ТОВ «ТИС-Руда»	металургія	9,26	вертикальна інтеграція
37	КЕРНЕЛ	ТОВ Кернел-Трейд, ТОВ Кернел-Капітал, ТОВ Миргородський елеватор, ТОВ, Хорол-еле- ватор, ТОВ.	АПК	8,52	вертикальна інтеграція
35	FOZZY GROUP	Мережа супермаркетів «Сільпо», дискаунтери «Фора», гастрономи «Дніпрянка», оптові гіпермаркети «Фозі», Інтернет-магазин «GONZA», аптек «Будь здоров» (20), фармацевтні супермаркети «Біла ромашка», Ніжинський консервний завод, Малинський м'ясопереробний завод, Снятинську птахофабрику «Варто», біотуалети «Екосервіс» та ресторанний бізнес «У Хромого Пола», «Старомак», «Диван», «La Bodeguita del Medio»	ритейл	6,23	горизонталь- на інтеграція
29	АТБ-МАРКЕТ	Мережа супермаркетів «АТБ-маркет», кондитерська фабрика «Квітень», м'ясна фабрика «Фаворит», спортивний клуб «Восход».	ритейл	5,64	горизонталь- на інтеграція

на увазі поглинання шляхом придбання цінних паперів або основного капіталу; злиття; об'єднання компаній. Під поняттям «acquisition» розуміється заволодіння, поглинання (компанії) [1].

Особливістю горизонтального злиття є приналежність компаній до однієї галузі. Ефективність інтегрованої структури буде вище, ніж була сумарна ефективність компаній до об'єднання, що пояснюється економією ресурсів компанії та збільшенням прибутку, і, що найголовніше, збільшенням вартості акцій. Вертикальне злиття характеризується об'єднанням компаній однієї галузі, але зі спеціалізацією у різних процесах. Конгломератна інтеграція – це злиття компаній, які функціонують у різних галузях. Таке об'єднання здатне диверсифікувати ризики, що в умовах постійних змін та невизначеності є значною перевагою.

Головною причиною поширення інтеграційних процесів у бізнесі є отримання синергетичного ефекту, який може бути виражений через наступні складові:

- скорочення операційних витрат;
- отримання більшої покупної здатності (відомий факт – чим більше розмір контракту, тим більшу знижку надає постачальник);
- отримання податкових пільг (особливо якщо у однієї з компаній є такий ресурс);
- отримання нижчих ставок при залученні позик (наприклад, одна з компаній має позитивну кредитну історію);
- отримання переваг сильнішого бренду (одна з компаній велику увагу приділяла розвитку бренду);
- створення повного циклу виробництва і реалізації товару або послуги, що скоротить витрати і збільшить швидкість обороту товарів.

З метою більш ґрунтовного та об'єктивного розуміння ситуації, яка характеризує напрями розвитку та сфери діяльності інтегрованих структур бізнесу, проведемо аналіз їх діяльності за 2015 рік.

Висновки

Злиття і поглинання в усьому світі є загальноновизнаним інструментом інтеграції і глобалізації економіки. Крім того, розвиток інтегрованих структур бізнесу є дієвим заходом підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності компаній.

Враховуючи результати проведеного аналізу можна стверджувати, що світові тенденції ринку M&A про-

являються через політичне кооперування і економічну взаємодопомогу. Що стосується України, то зниження вартості активів стримує бізнес-активність національних підприємств та уповільнює темпи розвитку M&A ринку. Водночас, кризові явища, які притаманні ринку сьогодні, надають потенційну можливість отримати привабливі активи за більш низькими цінами, що формує передумови розвитку інтегрованих структур бізнесу з певним зміщенням ринкових акцентів.

Список використаних джерел

1. Андрушкіна М. І. Злиття та поглинання: українські реалії / М. І. Андрушкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Economics/10_103937.doc.htm
2. Ганущак-Єфіменко Л.М. Особливості формування інтегрованих бізнес-структур // Л.М. Ганущак-Єфіменко, І.В. Коберник. – Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №3(129). – С. 154–160.
3. Григорьева Е. М., Тарасова Ю. А. Финансовые предпринимательские структуры: трансформация под влиянием рыночной конъюнктуры. Монография. – СПб. : ИД «Петрополис», 2010. – 368 с.
4. Калиниченко Л.Л. Інтегровані бізнес-структури: сутність та оцінка ефективності функціонування // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – №34. – С. 393–396.
5. Косата І. А. Сутність та класифікація основних видів інтегрованих структур бізнесу // Бізнес Інформ. – 2015. – №9. – С. 252–256.
6. Объем сделок M&A в 2015 году стал рекордным. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fixygen.ua/news/20151229/obem-sdelok-ma.html>
7. Основные тренды в сфере слияний и поглощений. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inventure.com.ua/analytics/investments/osnovnye-trendy-v-sfere-sliyanij-i-pogloshenij-manda-v-ukraine#sthash.RS9FdQWX.dpuf>
8. Прохорова В. В. Напрями оцінки ефективності функціонування інтегрованих бізнес-структур підприємств машинобудування / В. В. Прохорова, Ю. О. Дружиніна // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 347–352.
9. Скопенко Н. С. Переваги та недоліки функціонування інтегрованих структур в харчовій промисловості України // Молодий вчений. – 2010. – №11. Т.1. – С. 162–166.
10. Ялдин І.В. Передумови виникнення та сутність поняття «інтегрована структура бізнесу» // Проблеми економіки. – 2010. – №2. – С. 61–72.

I.O. ТАРАСЕНКО,
д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну,
М.О. ЧЕРНИШОВ,
студент, Київський національний університет технологій та дизайну

Теорія та практика управління фінансовою безпекою банку

Статтю присвячено теоретичним питанням фінансової безпеки банку. Розглянуто наукові підходи щодо дослідження проблематики фінансової безпеки як банківської системи в цілому, так і окремої банківської установи.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, фінансова безпека, класифікація загроз фінансовій безпеці, банківський ризик, система банківських ризиків.

I.A. ТАРАСЕНКО,
д.э.н., профессор, Киевский национальный университет технологий и дизайна,
Н.А. ЧЕРНЫШЕВ,
студент, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Теория и практика управления финансовой безопасностью банка

Статья посвящена теоретическим вопросам финансовой безопасности банка. Рассмотрены научные подходы к исследованию проблематики финансовой безопасности как банковской системы в целом, так и отдельного банковского учреждения.

Ключевые слова: безопасность, экономическая безопасность, финансовая безопасность, классификация угроз финансовой безопасности, банковский риск, система банковских рисков.

I. TARASENKO,
Ph.D., professor, Kyiv National University of Technology and Design,
N. CHERNYSHOV,
student, Kyiv National University of Technology and Design

Theory and practice of the bank's financial security management

The article is devoted to theoretical issues of the bank's financial security. Considered scientific approaches to the study of financial security issues as the banking system as a whole, as well as a separate institution.

Keywords: security, economic security, financial security, the classification of financial security risk, bank risk, bank risk system.

Постановка проблеми. В умовах світової фінансової кризи багато банків опинилися особливо чутливими до кризових подій, тому оцінка забезпечення надійності стала однією з найбільш актуальних проблем. Надійність кредитної установи нерозривно пов'язана з його фінансово-економічною стійкістю і рівнем розвитку системи фінансової безпеки. Проблема забезпечення фінансово-економічної безпеки банків в умовах євроінтеграції України є відносно новим напрямом наукових досліджень української спільноти. Актуальність даного питання зумовлена необхідністю реалізації національних інтересів щодо створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженнями у сфері фінансової безпеки на рівні держави, підприємств і меншою мірою банків займалися такі вчені: С.І. Адаменко, Д.А. Артеменко, О.І. Барановський, І.О. Бланк, О.Д. Василик, П.А. Герасимов, К.С. Горячева, А.О. Єпіфанов, М.М. Єрмошенко, У.Г. Крижанів-

ська, Є.В. Новосядло, Б.А. Райзберг, О.О. Терещенко, С.Я. Салига, І.В. Сало, Є.А. Уткін та ін.

Аналіз публікацій таких авторів як Болгар Т.М., Ващенко Н.В., Донець Л.І., Дмитров С.О., Духов В.Є., Зубок М.І., Медвідь Т.А., Мігус І.П., Побережний С.М., Пластун О.Л., Сумець Л.М., Тумар М.Б., Худолій Л.М., показав, що незважаючи на велику кількість робіт українських та зарубіжних вчених, єдиного підходу до визначення системи управління фінансовою безпекою банківських установ немає.

Метою статті є дослідження сутності фінансової безпеки банків з метою розробки пропозицій щодо удосконалення системи управління фінансовою безпекою банківських установ на сучасному етапі економічних реформ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Практична значимість фінансової безпеки в сучасних умовах вимагає розкриття її змісту. Це передбачає звернення до поняття «фінансова безпека» як до категорії, що відображає певні відносини. Проте, в науковій економічній літературі на даний час відсутнє єдине визначення фінансової безпе-

ки. Таке поняття, як влучно зазначив один з дослідників цієї проблеми, доктор економічних наук В.Л. Тамбовцев, належить до числа тих, що відображають на рівні певної системи «совокупность свойств состояния ее производственной подсистемы, обеспечивающую возможность достижения целей всей системы» [1].

Як вважають М.Ілляш, О.Єременко [2], безпека банку – це система заходів, які забезпечують захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз. Рівень захищеності характеризується здатністю банку протистояти спробам як прямого несанкціонованого проникнення до приміщень банку зі злочинною метою, так і спробам завдати шкоди банку з боку конкурентів і кримінальних структур шляхом втручання в банківську діяльність, набуття впливу на банк із метою здійснення фінансових афер і махінацій, відмивання «брудних грошей», незаконних переказів їх за кордон тощо.

М.І.Зубок [3] трактує безпеку банківської діяльності як: стан стійкої життєдіяльності, за якого забезпечується реалізація мети банку та основних його інтересів, захист від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих факторів незалежно від умов функціонування; власність своєчасно й адекватно реагувати на всі негативні прояви внутрішнього і зовнішнього середовища банку; здатність протистояти різним посяганням на власність, діяльність та імідж банку, створювати ефективний захист від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Отже, фінансова безпека банку – це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури, перешкодити досягненню банком статутних цілей.

Фінансова безпека постає як синтетична категорія економічної теорії, політології та фінансової науки, яка відображає відносини, що визначають фінансову незалежність або залежність, стабільність або вразливість, економічний примус або економічний суверенітет і подібні явища, так чи інакше пов'язані з фінансовою безпекою.

Формування ринкової економіки в Україні, а також ослаблення системи державного регулювання за її станом сприяло значному зростанню кількісних і якісних загроз фінансовій безпеці.

Забезпечення фінансової безпеки полягає в зміцненні капітальної бази, ліквідності і платоспроможності банку, у якісному менеджменті. Найбільш важливим показником надійності банку є достатність капіталу. Капітал виконує захисну функцію для банку, що дозволяє банку продовжувати функціонувати, виконувати свої операції, незважаючи на втрати. Капітал банку – це

гарант його надійності та кредитоспроможності. Якщо банк прагне до збільшення розміру позик, то в першу чергу він повинен збільшити розмір власних коштів.

Для оцінки показника достатності капіталу розраховується норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу – Н2. Мінімальне значення, встановлене НБУ за цим нормативом, не може знижуватися нижче 10% [4].

Норматив достатності капіталу розраховується як співвідношення власних коштів (капіталу) і активів банку, скоригованих наступним чином: по-перше, активи беруться за вирахуванням резервів, вже створених за цими активами; по-друге, всі активи банку поділяються на п'ять груп ризику, по кожній з яких встановлюється свій коефіцієнт в залежності від рівня ризику (значення коефіцієнтів варіюється від 0 до 1,5) [4].

Наступним показником надійності банку є ліквідність кредитної організації. Цей показник описують три нормативи: миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%), що показує відношення високоліквідних активів банку до пасивів за рахунками до запитання і обмежує ризик втрати ліквідності банку протягом одного операційного дня; поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%), який показує відношення ліквідних активів банку до пасивів по рахунках до запитання з терміном до 30 календарних днів та обмежує ризик втрати ліквідності банку протягом найближчих до дати розрахунку нормативу 30 календарних днів; короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%) [4].

Разом з поняттям ліквідності банку важливо розглянути платоспроможність банку. Помилково вважати, що наявність ліквідних активів банку завжди гарантує можливість банку бути платоспроможним за своїми зобов'язаннями. У будь-якого банку частина коштів знаходиться в касі банку і на кореспондентському рахунку НБУ. Оскільки дані активи не приносять дохід банку, то тримати великі суми на цих рахунках банку не вигідно. Дестабілізація ринку або поява якоїсь негативної інформації про банк може привести до кризи ліквідності в результаті масового вилучення готівки з боку клієнтів. Але і відсутність ліквідних активів не завжди свідчить про нездатність банку платити за своїми зобов'язаннями, оскільки існує можливість взяти кредити у інших банків і тим самим розплатитися за своїми зобов'язаннями перед клієнтами.

Грамотне управління ліквідністю банку дозволяє запобігти ситуації, коли рівень ліквідності є недостатнім або надто високим. У загальному випадку недостатній рівень ліквідності може призвести до неплатоспроможності банку, а надто високий рівень – негативно вплинути на прибутковість банку [5].

Важливим критерієм для забезпечення фінансової безпеки банку є грамотний банківський менеджмент.

Високий рівень менеджменту передбачає наявність кваліфікованих фахівців і раціональної організаційної структури банку, що дозволяє на належному рівні вирішувати стратегічні і поточні завдання банку.

Розглядаючи фінансову безпеку як економічну категорію слід зазначити, що вона включає в себе поняття фінансової стійкості, тобто фінансова стійкість банку є важливою умовою забезпечення його фінансової безпеки.

Методи забезпечення фінансової стійкості поділяються на внутрішні і зовнішні. У свою чергу, внутрішні методи забезпечення фінансової безпеки можуть бути представлені групами регулюючих (управління активами і пасивами банку; оптимізація ресурсів; диверсифікація діяльності, інші) і стабілізуючих (формування страхових резервів; підвищення прибутковості; ефективність менеджменту; зниження рівня ризику, інші). Даний варіант поділу має свої недоліки, оскільки ігнорує інструменти фінансового менеджменту. Згідно іншого підходу [6] виокремлюють зовнішні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків, до яких можна віднести банківський контроль, банківський нагляд і банківське регулювання.

Розглядаючи класифікацію зовнішніх інструментів, що впливають на банки і банківську систему, Глушкова Н.Б. пропонує підхід, виокремлюючи, як і в випадку з внутрішніми інструментами, дві групи [7]: (1) Регулюючі (грошово-кредитні, правові і економічні); (2) Стабілізуючі (реєстрація, ліцензування, реорганізація).

У даній класифікації методи перетинаються один з іншим, часто дублюючи функції один одного. Враховуючи особливу значимість ліквідності у забезпеченні стабільності банків і банківської системи в цілому, регулювання її рівня здійснюється не лише самими банками, але й НБУ за допомогою обов'язкових економічних нормативів: миттєвої, поточної і короткострокової ліквідності, граничні значення яких є однаковими для всіх вітчизняних банків і характеризують певні співвідношення між різними статтями активу та пасиву балансу банку, відображаючи стан його ліквідності на певну дату [8]. Очевидно, що лише констатації фактів, які вже відбулися, не може бути достатньо для підтримання платоспроможності та фінансової стабільності банків у довгостроковому періоді. Тобто банк має не лише оперативну усувати проблеми, виявлені за показниками ліквідності, а й здійснювати прогнозування її параметрів як на основі таблиць відповідності активів і пасивів за строками погашення, так і за допомогою системи економіко-математичних та економіко-статистичних моделей. Отже, управління ліквідністю необхідно здійснювати за результатами аналізу відповідних показників шляхом внесення оперативних змін у процес активно-пасивних операцій [9]. Тому, при визначенні базової класифікації перевагу слід

віддати загальноприйнятій методології, відповідно до якої основними зовнішніми інструментами впливу на банки і банківську систему є банківське регулювання, нагляд і контроль [10].

Слід зазначити, що в даному підході до класифікації зовнішніх інструментів, що впливають на банки і банківську систему, серед вчених-економістів немає повної згоди, оскільки деякі дослідники фактично ставлять знак рівності між цими двома групами, об'єднуючи їх під одним поняттям – банківське регулювання.

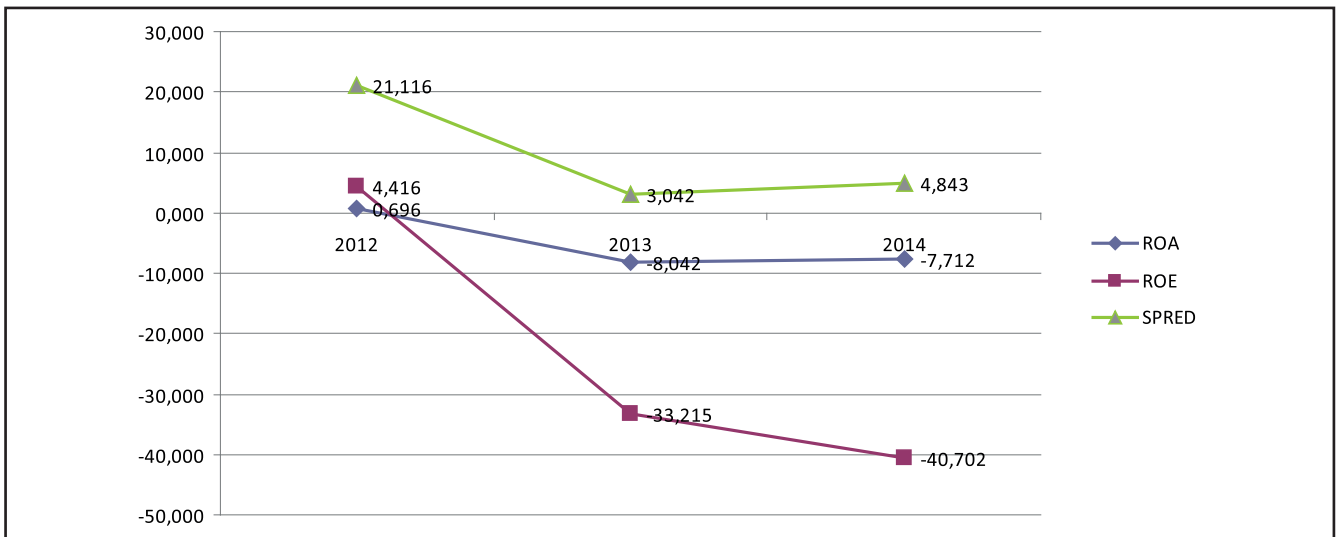
На нашу думку, такий підхід потребує уточнення, оскільки банківське регулювання, банківський контроль і банківський нагляд – це різні види діяльності, спрямовані на виконання різних завдань, які мають одну мету – забезпечення фінансової безпеки в окремо взятому банку або банківській системі країни в цілому.

Зовнішні інструменти забезпечення фінансової безпеки банків спрямовані на: створення законодавчих та інших умов, які дозволяють банкам реалізувати свої економічні інтереси і створюють умови для недопущення перевищення якогось критичного рівня ризикованості їх діяльності; вплив на операції банків шляхом грошово-кредитного регулювання, яке з одного боку впливає на обсяг і структуру грошової маси в обігу, з іншого – на обсяг ресурсів банків; забезпечення ефективного банківського нагляду згідно з базовими принципами Базельського комітету [11] та чинного законодавства України [12] шляхом поєднання початкового контролю, безвиїзного нагляду, виїзного контролю і системного аналізу діяльності банку.

Розглянемо систему управління фінансовою безпекою Публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України». АТ «Ощадбанк» – один із найбільших фінансових інститутів української держави, що має найрозгалуженішу мережу установ – понад 4200. Державний банк сьогодні – символ стабільності та надійності. За основними показниками своєї діяльності він входить у трійку лідерів вітчизняного банківського ринку.

Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» протягом 2013 року має позитивні фінансові результати діяльності. Протягом 2014–2015 років діяльність банку була збитковою з тенденцією до зростання збитків. Протягом 2013–2014 років ROA скорочується, тобто віддача від вкладених активів зменшується, але вже у 2015 році вона зростає до $-7,712\%$ (рис. 1).

За рейтингом надійності фінансових установ АТ «Ощадбанк», балансуючи між середнім і високим рівнем життєздатності, цього разу виявився в групі В, але в безпосередній близькості до лідерів. Найбільший державний банк країни, незважаючи на значні показники фінансової підтримки й капіталізацію, має

Рисунок 1. Динаміка показників прибутковості АТ «Ощадбанк» протягом 2013–2015 років, % (складено за даними [13])

порівняно великий обсяг неробочих активів. У 2015 році банк реструктуризував зовнішній борг по двох випусках єврооблігацій і субординованого кредиту на загальну суму \$1,3 млрд. Наприкінці минулого року Національний банк України наклав штраф на АТ «Ощадбанк» у сумі 3 млн грн. у зв'язку з виведенням капіталу. У НБУ підтвердили, що це була трансакція на \$40 млн. В табл. 1 наведено кредитні рейтинги АТ «Ощадбанк».

Отже, за всіма рейтингами надійності АТ «Ощадбанк» (далі – Банк) знаходиться на середньому рівні, так само це стосується і кредитного рейтингу фінансової установи [13].

Банк управляє ліквідністю централізовано на рівні Головного офісу, консолідовано та в розрізі валют. Для цього на постійній основі здійснюється ідентифікація, оцінка, контроль та моніторинг ризику ліквідності. Зокрема, регулярно обчислюються контрактні та очікувані грошові потоки, аналізуються розриви ліквідності (GAP-аналіз), а також здійснюється планування та прогнозування ліквідності Банку. Окрім цього, Банк проводить моделювання сценаріїв та стрес-тестування для визначення стійкості до негативних ситуацій на грошово-депозитному ринку, для яких Банком розробляється та впроваджується план дій на випадок кризи ліквідності.

Встановлені внутрішні нормативні вимоги Банку до управління ліквідністю відповідають вимогам НБУ та забезпечують необхідний контроль щодо ризику ліквідності. Управління ринкових ризиків на регулярній основі здійснює моніторинг та контроль за станом виконання нормативних вимог до ліквідності, зокрема лімітів на розриви ліквідності Банку, а також здійснює аналіз та прогнозування ризику ліквідності. Оперативне управління ліквідністю Банку здійснює Департамент Казначейства Банку, в той час як управлінські рішення щодо управління середньо- та довгостроковою ліквідністю, зокрема відносно встановлення лімітів щодо ризику ліквідності, планування ресурсної бази Банку, структури активів та пасивів, тощо, приймаються Комітетом з управління активами та пасивами (КУАП).

За результатами аналізу досвіду управління фінансовою безпекою ПАТ «Приватбанк» [14] для АТ «Ощадбанк» пропонується внутрішня система контролю за ліквідністю, яка регламентована наступними документами та діє в установленому режимі (табл. 2).

Пропонованою внутрішньою системою контролю за ліквідністю передбачається аналіз можливих причин, що призводять до кризи, ознак кризової ситуації, а також розробка плану оперативних та перспективних організаційних та управлінських заходів для локалізації кризових проявів і остаточної їхньої ліквідації з

Таблиця 1. Кредитні рейтинги АТ «Ощадбанк»

Зведений кредитний рейтинг	Значення	Дата
Зведений рейтинг	uaBBB	2016-07-12
Рейтинги міжнародних РА	Значення	Дата
Рейтинг від Fitch	AA-(ukr)	2015-09-14
Рейтинг від Moody's	Saa2.ua	2015-11-24
Рейтинги уповноважених РА	Значення	Дата
Рейтинг від IBI-рейтинг	suspended	2015-08-31
Рейтинг від UCRA	withdrawn	2013-08-01

Таблиця 2. Внутрішня система контролю за ліквідністю

Документ	Режим дії
Політика управління ліквідністю	– принципи і методи управління та нагляду за ризиком ліквідності – комплекс заходів, які застосовує банк з метою оцінки та управління ризиком ліквідності – відповідальні служби та розподіл їх повноважень в процесі управління даним ризиком
Процедура розрахунку, управління та контролю ліквідності банку	– конкретний порядок застосування заходів з управління та контролю ризику ліквідності в умовах облікового і програмного середовища – кількісне значення показника ризику ліквідності (CPA) – застосування заходів впливу при порушенні з боку РП показника ризику ліквідності (CPA) – порядок взаємодії підрозділів банку у процесі управління ризиком ліквідності – напрямки та механізми регулювання стану ліквідності банку
План першочергових заходів при виникненні кризи ліквідності	– введення стану антикризового управління – проведення інвентаризації активів, пасивів, позабалансових зобов'язань та вимог, а також адміністративно-господарських витрат Банку – прийняття рішення про залучення міжбанківських ресурсів за ставками, що вище ринкових, підвищення ставок за клієнтськими депозитами – реалізація ліквідних активів – проведення переговорів з НБУ щодо можливості рефінансування Банку з метою підтримання поточної ліквідності та платоспроможності на період кризи ліквідності – звернення до НБУ за отриманням стабілізаційного кредиту – визначення джерела підкріплення Банку готівковими коштами для безперервної роботи операційної каси – забезпечення жорсткого контролю за виконанням договірних умов за активними операціями – проведення роботи по досягненню домовленостей з клієнтами щодо призупинення раніше відкритих кредитних ліній – досягнення домовленості зі стратегічними клієнтами Банку про продовження терміну дії діючих депозитних угод з метою їх переоформлення з короткострокових на довгострокові – проведення заходів з реструктуризації вимог у бік скорочення строків

визначенням відповідальних служб за конкретні заходи, порядку їхньої взаємодії по досягненню поставленої мети – повернення банку в режим нормальної ділової активності.

За результатами аналізу зроблено висновок, що основними характеристиками фінансової безпеки Публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України», є:

- базові характеристики – збереження організаційної цілісності і функціональності;
- самостійність у визначенні цілей банку, що визначають напрями його розвитку;
- корпоративна соціальна і екологічна відповідальність;
- здатність виконувати зобов'язання навіть в умовах негативної зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Проаналізовані загрози фінансовій безпеці вимагають адекватних засобів реагування на них. З огляду на це, удосконалення методології та практики управління банківськими ризиками із врахуванням динамічності зовнішнього середовища та національних реалій належить до числа першочергових завдань сучасної фінансової науки.

Висновки

Проблема виміру банківської безпеки набуває великої значущості і актуальності. Від адекватної оцінки наявного рівня банківської безпеки багато в чому залежить повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження і за-

побігання наявним і потенційним загрозам банківської системі, а відтак – і господарському комплексу та соціальній сфері України.

Таким чином, в статті розглянуто зовнішні і внутрішні методи й інструменти забезпечення фінансової безпеки банків і банківської системи в цілому. Можна відзначити, що існує досить великий інструментарій, який дозволяє забезпечити фінансову безпеку банків. У той же час, проведене нами дослідження показало, що наявні наукові праці в даній області розрізнені та розглядають лише окремі аспекти даної проблеми.

Список використаних джерел

1. Тамбовцев В.Л. Объект экономической безопасности России // Вопр. экономики. 1994
2. Ілляш М. Першій українській енциклопедії банківської справи – 10 років [Текст] / М.Ілляш, О.Єременко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 5. – С. 63–64.
3. Зубок М.І. Безпека банківської діяльності: підруч. / М.І. Зубок, С.М. Яременко; гол. ред. кол. Діба М.І. – К.: КНЕУ, 2012. – 473 с.
4. Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>
5. Рыбак В. С. Обеспечение собственной финансовой безопасности коммерческим банком // Молодой ученый. – 2014. – №21. – С. 417–419.
6. Гаруст Ю. В. Фінансово-економічна безпека як запорука сталого розвитку банківської установи / Ю. В. Гаруст, Л. М. Білодід // Форум права. – 2016. – № 1. – С. 42–48 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_9.pdf

7. Глушкова Н.Б. Банковское дело: Учебное пособие. – 2009. – 438 с.

8. Постанова НБУ «Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні» від 2.06.2009 р. № 315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

9. Ключко Л. А. Моделювання фінансової стійкості комерційного банку на підставі кількісного аналізу та прогнозування тенденцій основних показників його діяльності [Текст] / Л. А. Ключко // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 5. – С. 55–56.

10. Якуб'як І.М. Сучасні загрози фінансової безпеки комерційних банків України та методи їх управління / І.М. Якуб'як // «Науковий огляд». – 2014. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naukajournal.org>.

11. Базові принципи ефективного нагляду за банківською діяльністю. Консультативний лист Базельського комітету по банківському регулюванню // Бізнес та банки. – 1997. – № 21. – С. 4

12. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Закон від 20.05.1999 № 679–XIV – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

13. Офіційний сайт Публічного акціонерного товариства «Державний ощадний банк України». – Режим доступу // www.oschadbank.ua/ – Заголовок з екрану.

14. Офіційний сайт Публічного акціонерного товариства КБ «Приватбанк». – Режим доступу // www.privatbank.ua/ – Заголовок з екрану.

І.Є. ЧУРКІНА,

*д.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту
Одеського торговельно-економічного інституту КНТЕУ*

Сучасні тенденції інституційного розвитку бюджетної системи України

Розглянуто теоретичні засади інституційної структури бюджетної системи, визначені особливості трансформації інституційної архітектури бюджетної системи України, основні проблеми інституційного характеру на сучасному етапі, встановлена необхідність створення надійної інституційної основи бюджетної системи, агрегованої зі змінами в економіці, в цілях збереження фінансової стабільності та розширення конкурентних можливостей країни в системі глобальної економіки. Визначено необхідність та особливості функціонування в сучасному інституційному середовищі таких специфічних інститутів, як інститути розвитку бюджетної системи та інститут спроможності влади до інтеграції бюджетної системи України до європейського економічного простору.

Ключові слова: бюджетна система, інституційна архітектура бюджетної системи, інститути бюджетної системи.

І.Є. ЧУРКІНА,

*д.э.н., доцент кафедры финансов, денежного обращения и кредита
Одесского торгового-экономического института КНТЕУ*

Современные тенденции институционального развития бюджетной системы Украины

Рассмотрены теоретические основы институциональной структуры бюджетной системы, определены особенности трансформации институциональной архитектуры бюджетной системы Украины, основные проблемы институционального характера на современном этапе, установлена необходимость создания надежной институциональной основы бюджетной системы, агрегированной с изменениями в экономике, в целях сохранения финансовой стабильности и расширения конкурентных возможностей страны в системе глобальной экономики. Определена необходимость и особенности функционирования в современной институциональной среде таких специфических институтов, как институты развития бюджетной системы и институт способности власти к интеграции бюджетной системы Украины в европейское экономическое пространство.

Ключевые слова: бюджетная система, институциональная архитектура бюджетной системы, институты бюджетной системы.

I. CHURKINA,

*Doctor of Economic, associate professor of Finance, Monetary and credit Department,
Odessa Trade and Economic Institute KNTU*

Modern trends in institutional development the budgetary system of Ukraine

The theoretical foundations of the institutional structure of the budgetary system, defined features of the transformation of the institutional architecture of the budgetary system of Ukraine, the major institutional problems, which at the present stage, identified the need for a reliable institutional framework of the budgetary

system, aggregated with changes in the economy, in order to preserve financial stability and expand the competitive capacity of the country in the global economy. The necessity and features of functioning in the modern institutional environment, specific institutions such as institutes of the budget system and the institution's ability to integrate the power of the budgetary system of Ukraine into the European economic space.

Keywords: budget system, the institutional architecture of the budgetary system, institutes of the budget system.

Постановка проблеми. В умовах активізації глобалізації світової економіки дослідження процесу розвитку фінансової архітектури національних фінансових систем обумовлює необхідність вирішення фундаментальних завдань забезпечення їхньої стабільності та ефективності функціонування фінансових інститутів. До таких фінансових інститутів передусім належать інститути національних бюджетних систем, стійкість функціонування яких зумовлює стійкість всієї національної економіки як складової глобальної фінансової системи.

Бюджетна система дає змогу здійснювати регулювання економічних і соціальних процесів в інтересах усіх членів суспільства. В умовах розвинутої ринкової економіки, коли можливості держави впливати на перебіг економічних процесів зводяться до мінімуму регуляторами, значно підвищується роль бюджетної системи як одного з найважливіших інструментів державного регулювання економіки з метою забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Стійкість бюджетної системи, збалансованість доходів і видатків, досконала система бюджетного регулювання та бюджетного менеджменту залежить від рівня та якості діяльності інституцій, які забезпечують бюджетний процес. Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетної системи, яка динамічно розвивається, постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження фінансово-економічних трансформацій в рамках інституційної теорії присвячено чимало фундаментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, серед яких В. Вольчик, Г. Демсец, Р. Коуен, Р. Нуреев, Д. Норт, В. Полтерович, Р. Солоу, Е. Яновський та ін. Дослідженням інституційної архітектури бюджетної системи України присвячено наукові праці провідних вітчизняних науковців, зокрема Т.М. Боголіб, А.А. Гриценко, І.В. Запатріної, Л.В. Лисяк, І.Я. Чугунова та ін., в працях яких закладено теоретичні основи інституційної архітектури бюджетної системи України та її ефективності. Проте, невирішеною залишається проблема дослідження особливостей сучасних тенденцій інституційного розвитку бюджетної системи, трансформації її інституційної архітектури в умовах конвергенції, визначення протиріч її інститутів.

Метою статті є проведення дослідження трансформації інституційної архітектури бюджетної системи

України, встановлення особливостей сучасних тенденцій інституційного розвитку, визначення пріоритетів розвитку її інститутів.

Виклад основного матеріалу. Системний підхід до визначення сутності категорії «бюджетна система» дозволяє розглядати бюджетну систему на основі виокремлення її основних системних складових. Бюджетна система – це сукупність взаємодіючих елементів, таких як 1) інститути (нормативно-правова база, що регламентує принципи побудови, формування та функціонування бюджетної системи держави); 2) організації (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція України, Державна фіскальна служба України, обласні та місцеві ради); 3) бюджетний механізм (сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів формування та використання бюджетних коштів); 4) інструменти бюджетного регулювання (власні доходи; відсоткові відрахування від загальнодержавних податків і доходів; бюджетні трансферти; бюджетні позички), які при взаємодії забезпечують стійке функціонування системи на певному історичному часовому інтервалі та виконання нею функцій, необхідних суспільству.

У свою чергу інституційна структура бюджетної системи відображає упорядковану сукупність фінансових інститутів, в основі якої формальні й неформальні правила в динаміці розвитку, що з'являються і доповнюються у взаємодії. На наш погляд, саме інституційний порядок у бюджетній системі являє собою системний компонент фінансової сфери, що визначає фундаментальні регулярності при реалізації бюджетної діяльності основними агентами незалежно від сфер діяльності. У зв'язку з цим інституційний порядок бюджетної системи зачіпає господарський порядок держави, впливаючи на соціально-економічний розвиток в цілому.

Інституційна архітектура бюджетної системи трактується нами як комплекс основних правил, норм, законодавчих і нормативно-правових актів, спеціалізованих установ, що забезпечують оптимальні бюджетні співвідношення, зокрема, такі як питома вага дохідної та видаткової частин бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, обсяг державного боргу у валовому внутрішньому продукті, структури доходів, видатків бюджету, державного боргу, джерел фінансування дефіциту бюджету, рівень бюджетної централізації, коефіцієнти міжбюджетного регулювання, так і основні положен-

ня бюджетного процесу, що містяться в деяких нормативно-законодавчих актах, в тому числі Конституції України, Бюджетному кодексі України, Основних напрямках бюджетної політики та законах України про Державний бюджет України на відповідний рік.

Інституційний підхід передбачає розгляд бюджетного регулювання як динамічної системи, що постійно вдосконалюється та адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку [1, с. 15].

На теперішній момент у бюджетній системі України зберігаються значні проблеми і невідповідності з потребами національної економіки, насамперед це пов'язано зі структурою бюджетних витрат, яка не є оптимальною для стимулювання економічного розвитку, низьким рівнем фінансово-економічного обґрунтування рішень, що призводить до нових видаткових зобов'язань, і найчастіше з неефективністю бюджетних витрат, складними міжбюджетними відносинами, постійними фрагментарними змінами податкового законодавства тощо.

Все перелічене свідчить про необхідність створення надійної інституційної основи бюджетної системи, агрегованої зі змінами в економіці, в цілях збереження фінансової стабільності та розширення конкурентних можливостей країни в системі глобальної економіки.

Неоінституціональна теорія відносить інститут бюджету до базових інститутів держави, виокремлюючи інститут доходів бюджету (у його складі інститут податку та інститут неподаткових надходжень) та інститут видатків бюджету (у його складі – інститут державних закупівель, інститут трансфертів та ін.). Серед базових інститутів бюджетної моделі суспільства виокремлюють інститути власності, влади, довіри, права, які пронизують всю бюджетну систему і є підґрунтям, основою бюджетної політики держави [2, с. 379]. Важливим є інституційне забезпечення розвитку бюджетного менеджменту як складової інституційного середовища, яке має створювати умови для забезпечення прозорості (транспарентності) процедур бюджетного управління та процесу ухвалення бюджетних рішень [3, с. 70].

В бюджетній системі України можна виділити ряд проблем інституційного характеру: наявність фінансової системи перерозподільчого характеру з переважними вертикальними зв'язками; високий ступінь диференціації суб'єктів місцевого самоврядування за ступенем бюджетної забезпеченості; недостатність наукових підходів до оптимізації структури доходів та податків бюджетів з визначенням їх макроекономічної ефективності; переважання фіскальної функції податків над регулюючою функцією; недостатність науково обґрунтованих підходів до розподілу суспільних ресурсів, внаслідок відсутності механізмів виявлення громадських уподобань, особливостей прийняття політичних рішень, а також залежності розвитку системи

від колишньої траєкторії; низький рівень довгострокової ефективності бюджетних витрат.

До інституційних особливостей бюджетної системи України на сучасному етапі можна віднести такі:

- збільшення частки держави в економіці, все більший зсув прав власності на користь центрального уряду і концентрація бюджетних коштів на державному рівні;
- підтримання вертикального фіскального дисбалансу в розподілі повноважень і зобов'язань рівнів влади: дохідні повноваження зміщені на користь центру, а витратні зобов'язання – на користь регіонів. Значущість цього дисбалансу посилюється тією обставиною, що на державному рівні концентруються зобов'язання концептуального характеру, в той час як на місцевих рівнях – зобов'язання соціального характеру;
- проблемі питання на горизонтальному рівні в розвитку регіонів та фінансовому забезпеченні депресивних територій;
- перманентний дефіцит бюджету, державних фондів, квазіфіскальних організацій, що формує системні макроекономічні дисбаланси;
- неефективна організація спеціального фонду державного бюджету, яка призводить до недофінансування важливих напрямів державних видатків;
- використання Стабілізаційного фонду в багатьох випадках не на підтримку економічної активності, а для фінансування окремих видатків у режимі «ручного управління», в обхід норми про необхідність їх затвердження Верховною Радою України;
- розпорошеність видатків розвитку, їх досить низька ефективність, що зумовлює мінімальний стимулюючий ефект;
- інститутами вирівнювання вертикального дисбалансу є трансферти з державного бюджету бюджетам нижчих рівнів;
- розбалансування в міжбюджетних відносинах – дисбаланс у розподілі коштів між центральним бюджетом та бюджетами місцевих рівнів.

Таким чином централізація бюджетної системи України підтримує її перерозподільчий характер і надає центру великі можливості в плані маніпулювання регіонами.

Реформування бюджетної системи нашої країни ставить нагальне питання про необхідність функціонування в сучасному інституційному середовищі таких специфічних інститутів, як інститути розвитку бюджетної системи та інститут спроможності влади до інтеграції (конвергенції) бюджетної системи України до європейського економічного простору.

Інститути розвитку є організаційно-економічними структурами, які сприяють розподілу ресурсів на користь проектів з формування нового потенціалу економічного зростання за допомогою активного залучення інвестицій в соціальну й інженерну інфраструктуру, в

галузі, що розвиваються, людський капітал, а також за допомогою створення нових технологій і сприяння підвищенню конкурентоспроможності бізнесу.

Особливе значення в процесі створення інститутів розвитку має інституційне середовище, яке визначає подальші напрямки їх функціонування. Інституційне середовище являє собою сукупність базових політичних, соціальних та юридичних правил, що регулюють діяльність економічних суб'єктів [4, с. 133].

Вивчаючи процес формування інститутів розвитку, необхідно враховувати два підходи до їх трактування – у вузькому й широкому сенсах. У широкому сенсі інститути розвитку є елементом інституційного середовища національної економіки, які її трансформують і надають можливість отримання інноваційної ренти «шумпетеріанським» підприємцям, яка «недосяжна в старій інституційній структурі» [5, с. 6]. Водночас у вузькому трактуванні вони постають як елементи інституційної інфраструктури, яка підтримує генерування продуктивних нововведень. У цьому випадку їх можна розглядати як інноваційний «продукт», отриманий в результаті взаємодії держави розвитку та іншими економічними агентами, призначенням якого є мінімізація трансакційних витрат у процесі генерування продуктивних інновацій. Інакше кажучи, інститути розвитку надають послуги щодо зниження трансакційних витрат (наприклад, запобігання опортуністичній поведінці партнерів), що виникають на всіх стадіях комерціалізації нових товарів, послуг, технологій. У цьому сенсі вузьке трактування інститутів розвитку збігається з визначенням інституту О. Вільямсона, який розглядає його як «структуру, головною метою і результатом функціонування якої є мінімізація трансакційних витрат» [6, с. 690].

Таким чином, інститути розвитку постають одночасно елементом і інституційного середовища, і інституційної інфраструктури. Однак ми дотримуватимемося вузького трактування інститутів розвитку, враховуючи при цьому ключове значення інституційного, політичного та історико-культурного контексту, в рамках якого відбувається їх формування. Іншими словами, зазначені структури виявляються з самого початку «вкоріненими» в існуючий набір формальних правил і неформальних норм, які визначають структуру стимулів, прямо впливають на вибір варіантів подальшої взаємодії суб'єктів з метою розвитку економіки.

На наш погляд, інститути розвитку відрізняються від інших форм державної підтримки за такими параметрами:

- зниження витрат інноваційної діяльності як основна мета;
- перерозподілу ресурсів на користь суб'єктів, що виявляють ознаки інноваційної активності;

- наявність постійно діючої експертної ради, на яку покладено відповідальність відбору й просування інноваційних проектів.

Відзначимо, що загальними функціями інститутів розвитку є: підтримка і реалізація проектів розвитку; забезпечення доступності фінансування інноваційно активних суб'єктів; інформаційні та консультаційні функції.

Таким чином, на підставі характеристики теоретичних основ функціонування інститутів розвитку в сучасному інституційному середовищі до інститутів розвитку бюджетної системи можна віднести:

- середньострокове бюджетне планування;
- бюджетування, орієнтоване на результат;
- інститути росту і антикризового управління;
- інститути взаємодії громадського та корпоративного секторів економіки – інститут держзамовлення, державно – приватного партнерства.

В умовах перманентної економічної кризи, здатної серйозно загостритися під впливом зовнішнього шоку, будь-яке прогнозування ненадійно, використання його в якості основи для середньострокових фінансових планів є передчасним. Тим часом сам інститут середньострокового фінансового планування, на наш погляд, можна розцінювати як перехід до квазіпланової системи державних фінансів. Квазіпланової, тому, що стан бюджетної сфери є похідним від стану тієї сфери (а саме, реального сектору економіки), яка не виступає об'єктом планування і жорсткого державного регулювання.

Бюджетування, орієнтоване на результат – це програмно-цільовий метод, метою якого є посилення ефективності витрачання бюджетних коштів, прив'язка планованої бюджетної допомоги до результатів її використання, ступеня досягнення планових показників у звітному періоді. Стосується системи міжбюджетних відносин, а також розподілу бюджетних коштів між одержувачами соціальної сфери, системи охорони здоров'я, освіти тощо. Цей інститут містить елементи ринку: по-перше, він передбачає конкуренцію бюджетотримувачей за фінансові ресурси; по-друге – включає оцінку ефективності витрачання бюджетних коштів.

Інститути росту і антикризового управління – стабілізаційні фонди. Це створило як нові можливості для української економіки (в плані управління державними витратами), так і несло в собі нові небезпеки (надмірна емісія грошей, інфляція, зниження ефективності витрачання бюджетних коштів). У зв'язку з цим в управлінні державними фінансами виникають дві зустрічні тенденції:

- створення резервів фінансових ресурсів;
- використання коштів на пріоритетних ділянках національної економіки.

Таким чином, щодо сучасних тенденцій інституційного розвитку бюджетної системи України можна констатувати, зокрема: створення і підтримання необхід-

них фінансових резервів з використанням аналогічних інструментів у регіонах; удосконалення податкових доходів бюджету, формування бюджетів з урахуванням довгострокового прогнозу і застосування механізму обмеження зростання витрат, не забезпечених надійними джерелами доходів; скорочення залежності місцевих бюджетів від заходів міжбюджетного регулювання; формування механізму консолідованих субсидій у міжбюджетних відносинах; дотримання бюджетного правила; перехід до програмно-цільового бюджету; підвищення якості фінансового менеджменту головних розпорядників бюджетних коштів, що буде спрямовано на зміцнення стійкості та збалансованості бюджетної системи України.

Інституційна модернізація архітектури бюджетної системи держави відбувається в рамках економічної євроінтеграції країни як одного з багатьох напрямків спільної діяльності. У цьому контексті вважаємо за необхідне виокремити такий інститут бюджетної системи, як інститут спроможності влади до інтеграції бюджетної системи України до європейського економічного простору.

На нашу думку, необхідність впровадження такого інституту зумовлена рядом проблем, серед яких:

- слабка інституційна спроможність влади щодо забезпечення євроінтеграції;
  - відсутність єдиного бачення ролі та завдань з європейської інтеграції в органах виконавчої влади;
  - нерозробленість економічного порядку денного для реалізації узгоджених з ЄС зобов'язань, максимізації економічного ефекту від європейської інтеграції та мінімізації негативних наслідків лібералізації торговельного режиму з ЄС;
  - неузгодженість національної програми реформ з іншими програмними документами уряду, у зв'язку з цим євроінтеграційний процес має низьку ефективність у справі концентрації зусиль влади та громадськості на вироблення збалансованої та максимально консолідованої зовнішньоекономічної політики України;
  - відсутність ефективного централізованого механізму координації та планування діяльності різних складових євроінтеграційного процесу; за центральними органами виконавчої влади чітко не закріплені завдання, які вони повинні виконувати для успішної реалізації програм і планів щодо інтеграції з ЄС;
  - невизначеність процедур врегулювання проблем і конфліктів інтересів, що виникають у ході євроінтеграції.
- Для вирішення зазначених проблем та вдосконалення основ євроінтеграційної політики необхідно істотно посилити інституційну спроможність влади до євроінтеграції, зокрема в бюджетній сфері.

Висновки

Інституційна архітектура бюджетної системи відображає упорядковану сукупність фінансових інститутів, в основі якої формальні і неформальні правила знаходяться в динаміці розвитку, з'являючись і доповнюючись у взаємодії. Бюджетна система України має низку проблем інституційного характеру та інституційні особливості на сучасному етапі розвитку, зокрема: збільшення частки держави в економіці; підтримання вертикального фіскального дисбалансу в розподілі повноважень і зобов'язань рівнів влади; еволюція міжбюджетних відносин.

В сучасному інституційному середовищі необхідним є функціонування таких специфічних інститутів як інститути розвитку бюджетної системи та інститут спроможності влади до інтеграції бюджетної системи України до європейського економічного простору.

До інститутів розвитку бюджетної системи України нами віднесено: середньострокове фінансове планування; бюджетування, орієнтоване на результат (програмно – цільовий метод); інститути росту і антикризового управління – стабілізаційні фонди; інститути взаємодії громадського та корпоративного секторів економіки – інститут держзамовлення, державно – приватного партнерства.

Створення інституту спроможності влади до інтеграції бюджетної системи України до європейського економічного простору має суттєво посилити інституційну спроможність влади до євроінтеграції, зокрема в бюджетній сфері.

Список використаних джерел

1. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра эконом. наук А. А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.
2. Лисяк Л.В. Бюджетна політика в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України. – К.: ДНУ «Академія фінансового управління», 2009. – 600 с.
3. Михайленко С.В. Розвиток інституційних засад бюджетного менеджменту / С.В. Михайленко // Наукові праці НДФІ. – 2011. – № 2. – С. 65–73.
4. Davis, L. and North, D. (1970). Institutional Change and American Economic Growth: A First Step Towards a Theory of Institutional Innovation // The Journal of Economic History. Vol. 30. No. 1. – P. 131–149.
5. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение / Д. Норт // Тезис. – 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – 86 с.
6. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / О. И. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, CEV Press, 1996. – 702 с.

М.С. ШКОДА,

к.е.н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу

Київський національний університет технологій та дизайну

Організація регуляторної політики ведення бізнесу

У статті сформовано організаційні засади регуляторної політики ведення бізнесу. Запропоновано модель державно–приватного партнерства як ефективного важеля регуляторної політики інноваційного розвитку економіки України на період посткризового відновлення.

Ключові слова: регуляторна політика, інноваційний розвиток, державно–приватне партнерство.

М.С. ШКОДА,

к.э.н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Организация регуляторной политики ведения бизнеса

В статье сформированы организационные основы регуляторной политики ведения бизнеса. Предложена модель государственно–частного партнерства как эффективного рычага регуляторной политики инновационного развития экономики Украины на период посткризисного восстановления.

Ключевые слова: регуляторная политика, инновационное развитие, государственно–частное партнерство.

M. SHKODA,

Ph.D., assistant professor of entrepreneurship and business

Kyiv National University of Technology and Design

Organization of regulatory policies business

This article formed the organizational principles of regulatory policy business. The model of public–private partnerships as an effective lever regulatory policy innovation development of economy of Ukraine for the period of post–crisis recovery.

Keywords: regulatory policy, innovative development, public–private partnership.

Постановка проблеми. В рамках так званої «нової економіки», заснованої на інноваціях, загальносвітова практика демонструє необхідність формування національної системи інноваційного розвитку, яка являє собою сукупність державних, приватних, громадських організацій і методів їх взаємодії, в рамках якої здійснюється діяльність зі створення, зберігання, розповсюдження і відтворення науково–технічних знань і технологій.

Національна система інноваційного розвитку формує таку систему взаємовідносин науки, промисловості і суспільства, коли інновації служать основою розвитку економіки, а потреби інноваційного розвитку, в свою чергу, багато в чому визначають і стимулюють найважливіші напрями розвитку наукової діяльності. Звичайно, в рамках такої загальної моделі НІС можуть формуватися певні національні особливості. Зазвичай вони проявляються в більшій чи меншій ролі держави і приватного секторів в реалізації певних функцій, а також у вагомості великого і малого бізнесу в цих процесах, співвідношенні фундаментальних і прикладних досліджень й розробок, в динаміці розвитку галузевої та регіональної структур інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у теорію і практику організації регуляторної політики бізнесу здійснили зарубіжні науковці–економісти: Ф. Агійон [9], М.С. Айрапетян [1], Д. Норт

[5], Й. Шумпетер [8]. Щодо наукових трудів вітчизняних вчених слід відзначити: Л. Воротину [7], А. Гальчинського [3], Л.М. Ганущак–Єфіменко [4], М. Єрмошенка [6], С. Єрохін [6] та ін.

Мета статті. Формування організаційних засад регуляторної політики ведення бізнесу на основі державно–приватного партнерства.

Виклад основного матеріалу. Автором проведено SWOT–аналіз, за допомогою якого визначено позитивні та негативні сторони національної інноваційної політики України за останні роки (див. табл.).

Одним з найбільш дискусійних моментів залишається питання про співвідношення позицій держави і приватного бізнесу в реалізації цих нових тенденцій. Наукові суперечки про роль держави в економіці не можна вважати завершеними, оскільки періодично вони спалахують, найчастіше у зв'язку з новими поворотними моментами в розвитку країни.

Одним з інститутів, який ефективно забезпечує взаємодію державних і ринкових важелів у розвитку інноваційної економіки в світі стало державно–приватне партнерство – ДПП, яке являє собою сукупність форм середньо– і довгострокової взаємодії держави та бізнесу для вирішення суспільно значущих завдань на взаємовигідних умовах (див. рисунок).

Автором запропоновано використовувати формат ДПП, цей вибір обумовлений тим, що в такій системі

Таблиця 1. SWOT-аналіз інноваційної політики України

Сильні сторони	Слабкі сторони
науковий потенціал, наявність певних напрацювань, кваліфіковані фахівці з вищою освітою, ряд R&D організацій, які володіють інноваційним потенціалом; відбувається становлення інфраструктури інноваційної діяльності (технопарки, бізнес-інкубатори та інших елементів інноваційної інфраструктури); розповсюдження інформаційних технологій; підготовка, розгляд і прийняття законів та інших законодавчих актів, що регулюють інноваційну діяльність (особливо в галузі захисту прав інтелектуальної власності).	низький попит на інновації в промисловості (низька частка інтелектуальної ренти в продукції); відсутність спеціалізованих позабюджетних коштів, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності; обмежена кількість джерел інвестиційних ресурсів для фінансування інноваційної діяльності на конкурсній основі; низька якість бізнес-середовища, адміністративні та фінансові бар'єри для малого бізнесу, в тому числі інноваційного; протиріччя між нормативними актами і законами, в законодавстві представлені кількісні показники інноваційного розвитку і заходи з його активізації.
Можливості	Загрози
можливості розвитку інноваційних підприємств у секторі малого та середнього бізнесу, як на території України, так і в межах взаємодії з країнами ЄС; євроінтеграція і зростання цін – умови для передачі виробничих потужностей в Україну з країн Західної Європи.	збереження в промисловості ресурсомістких процесів та консервація технологічної відсталості; відсутність політичного консенсусу з питань модернізації та інноваційного розвитку, що обумовлює нестабільні умови для інноваційної діяльності.

Джерело: розробка автора

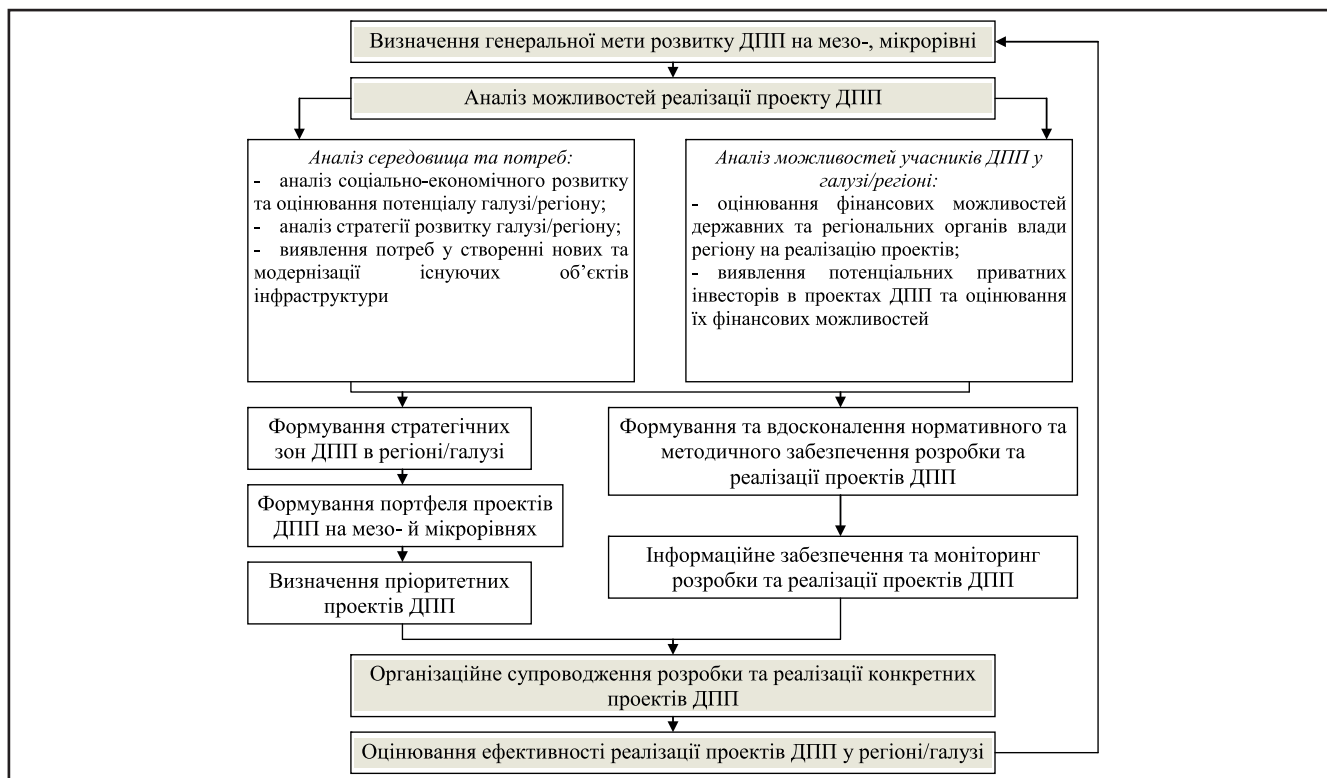
відносин відбувається об'єднання ресурсів і потенціалів двох господарюючих суб'єктів.

Саме партнерство з приватним бізнесом дозволить на макрорівні:

- залучити в державний сектор економіки додаткові ресурси і, в першу чергу, інвестиції;
- послабити гостроту бюджетних проблем;
- перекласти на підприємницький сектор основну частину ризиків і в той же час зберегти об'єкти користування в державній власності.

У свою чергу, процес розробки та реалізації окремих проектів ДПП також складається з послідовності певних етапів:

- обґрунтування пріоритетності та формулювання цілей реалізації проекту ДПП;
- формування конкурсних умов;
- затвердження умов реалізації проекту;
- проведення конкурсу на право укласти угоди за проектом ДПП;
- укладення угоди на реалізацію проекту ДПП;

Етапи розробки та реалізації політики розвитку ДПП на мезо-, мікрорівнях

Джерело: розробка автора

– організація контролю та оцінювання ефективності реалізації проекту ДПП.

Кожен з представлених етапів передбачає виконання сукупності процедур. Так, формування конкурсних умов включає в себе:

- визначення техніко-економічних показників об'єкта, яких необхідно досягти в результаті реалізації проекту ДПП;
- встановлення термінів реалізації проекту;
- визначення необхідних обсягів фінансування проекту та частки участі партнерів (суб'єкта держави та бізнес-структур);
- розрахунок передбачуваних ризиків для приватних інвесторів і визначення гарантій з боку держави.

Затвердження умов реалізації проекту передбачає наступне:

- визначення форми участі суб'єкта в проекті;
- визначення органу, уповноваженого укласти і виконувати угоду;
- встановлення порядку укладення угоди;
- визначення складу конкурсної комісії.

Етап проведення конкурсу на право укладення угоди за проектом ДПП включає наступні процедури:

- публікація оголошення про проведення конкурсу;
- прийом заявок на участь у конкурсі;
- попередній відбір учасників;
- оцінювання конкурсних пропозицій та визначення переможця.

Державно-приватне партнерство дійсно виступає ефективним важелем підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі залучення значних інвестицій для модернізації наявних і створення нових виробничих потужностей, на освоєння новітніх технологій, у тому числі і в управлінні.

В якості найважливішого напрямку вирішення проблем створення і використання ДПП як важеля модернізації інноваційної економіки України пропонується ввести розробку єдиного державного підходу, що покладений в основу Єдиної державної концепції розвитку ДПП в Україні, якою передбачено дії, спрямовані на:

- створення розвиненої законодавчої бази ДПП і необхідної інституційної та організаційної інфраструктури ДПП;
- формування та реалізацію державних цільових програм підтримки окремих напрямів стратегії;
- розробку і реалізацію довгострокової стратегії, спрямованої на розвиток інституту державно-приватного партнерства;
- забезпечення політичної та економічної стабільності в країні та регіонах;
- забезпечення високого рівня інвестиційної привабливості країни та її окремих регіонів, стимулювання інвестиційної активності.

Концепція орієнтована на формування моделі державно-приватного партнерства як ефективного важе-

ля регуляторної політики інноваційного розвитку економіки України на період посткризового відновлення.

У рамках запропонованої концепції під державно-приватним партнерством в інноваційній площині розуміють взаємовигідні організаційно-правові, соціально-економічні та управлінські відносини між владними структурами та приватним бізнесом на основі делегування державою партнеру в тимчасове користування ключових прав власності (право контролю за використанням активів, право на управління, право на вилучення доходу), розподілу ризиків для найбільш ефективного управління ними та формату відповідальності між партнерами, юридичного узгодження інтересів партнерів з метою реалізації масштабних (локальних) суспільно значущих інноваційно орієнтованих довгострокових інвестиційних проектів і програм у широкому діапазоні галузей економіки, політики, освіти, науки та культури.

Об'єкти ДПП в інноваційній сфері, що знаходяться в державній власності, як правило, потребують залучення додаткових ресурсів (фінансових, людських, організаційних тощо), якими не володіють державні структури. До суб'єктів ДПП відносяться основні (безпосередні) учасники: державний і приватний партнери, а також надають сприяння в організації та здійсненні ДПП банки, підрядники, кінцеві користувачі надаваних послуг, інші стейкхолдери.

Головна ідея Концепції полягає в масштабному залученні в активну інноваційну діяльність представників науки, освіти, бізнесу та суспільства (при лідерстві держави), орієнтованих на кардинальну технологічну модернізацію української економіки в кризовий період.

Науково-технологічні інновації, які реалізуються у форматі ДПП, повинні бути спрямовані на формування та реалізацію нових високотехнологічних виробництв, перспективних технологій і матеріалів; інновації в освіту – на формування духовно розвиненої, інноваційно орієнтованої і конкурентоспроможної особистості; організаційно-управлінські інновації – на оптимізацію, підвищення ефективності та якості менеджменту в соціальній сфері; інновації в екологічній сфері – на унікальні форми і методи утилізації й переробки відходів виробництва і споживання, будівництва та експлуатації очисних споруд і т.д. Пріоритетними напрямками ДПП є інноваційно орієнтовані інфраструктурні проекти, проекти в науково-технологічній та освітній сферах.

Співпраця академічної науки та бізнесу являє собою сучасну форму ДПП у сфері інноваційного розвитку, яка зводиться до трансферу нових знань бізнесу для впровадження в наукомістке виробництво.

Сьогоднішні світові тенденції свідчать про зменшення частки коштів, що виділяються з бюджету на науку, і про зростання частки приватного сектора у фінансуванні НДДКР. Інвестиції в інтелектуальний капітал визнаються найбільш ефективним способом розміщен-

ня ресурсів. Досвід Великої Британії, Франції, Польщі, Фінляндії та інших країн підтверджує, що інтегративне партнерство наукових установ та бізнесу через генерацію ідей, розвиток техніки, вдосконалення виробничих технологій, поліпшення соціальної структури організації т.д. дає суттєвий мультиплікативний ефект.

Висновки

Автором підкреслено, що найважливішою умовою успішної реалізації структурних перетворень і залучення приватних інвестицій у сферу науки і техніки є проведення державою ефективної інноваційної та науково-технічної політики в частині розробки нормативно-правової бази, підтримки фундаментальних і прикладних досліджень, освоєння і поширення техніки і технологій, концентрації коштів бюджету та інших джерел фінансування на пріоритетних напрямках фундаментальних і прикладних наукових досліджень з урахуванням стратегічних, економічних і соціальних інтересів країни, поступового збільшення частки витрат державного бюджету, що спрямовуються на фінансування науки.

Активність інноваційної діяльності в Україні може бути забезпечена шляхом створення сприятливих фінансових та економічних макроумов, які базуються на пріоритеті творчої діяльності, формуванні правового, інформаційного та освітнього середовища. Базисом розгортання інноваційного розвитку, на думку автора, має стати діалогова взаємодія держави, науки, освіти, бізнесу та суспільства шляхом використання різних форм державно-приватного партнерства для вирішення завдань економічного росту та підвищення ефективності інновацій.

Залучення приватних інвестицій в інноваційну діяльність забезпечується формуванням сприятливих макроумов, що включає, на нашу думку:

- прийняття відповідних нормативно-правових актів, які регулюють як безпосередньо інноваційну діяльність і державно-приватний бізнес, так і питання, що стосуються розвитку форм спільного фінансування інвестиційних проектів за рахунок державного бюджету, приватних вкладень, коштів венчурного підприємництва, прямого іноземного інвестування, емісії інфраструктурних облігацій та ін.;

- вдосконалення інфраструктури національної інноваційної системи (технополісів, центрів трансферу технологій, регіональних і галузевих фондів підтримки інноваційної діяльності та ін.);

- розвиток системи державної підтримки комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності (підготовка виробництва і забезпечення виведення на ринок інноваційної продукції, вдосконалення механізмів взаємодії учасників інноваційної діяльності – промислових підприємств, наукових організацій, навчальних закладів в процесі просування нових знань і технологій у виробництво).

Однак, формування такої концепції наштовкується на відсутність необхідної інституційної структури – єдиного спеціалізованого державного органу, який би займався формуванням та реалізацією регуляторної політики ДПП в цілому. Створення цього важливого державного інституту, поряд з іншими напрямками роботи, зможе комплексно сприяти вирішенню всіх теоретико-методологічних, юридичних, економіко-організаційних проблем у даній області.

Ми вважаємо, що основою інституційної інфраструктури ДПП в Україні повинна бути регіональна інфраструктура, головною ланкою якої є регіональний центр ДПП (РЦ ДПП).

Список використаних джерел

1. Айрапетян М. С. Зарубежный опыт использования государственно-частного партнерства : [Текст] / М. С. Айрапетян // Государственная власть и местное самоуправление. – 2009. – № 2. Закон України «Про державно-приватне партнерство» №2404-VI від 01.07.2010 р. – Ліга Закон: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.liga.net>.

2. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 № 1160-IV: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Інноваційна стратегія українських реформ [Текст] / А. С. Гальчинський [та ін.]. – К. : Знання України, 2002. – 336 с. – Бібліогр.: с. 322–336.

4. Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств [Текст] : монографія / М. М. Ермошенко, Л. М. Ганущак-Єфіменко. – К. : Національна академія управління, 2010. – 236 с. – Бібліогр.: с. 220–234

5. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений : [Текст] / Д. Норт ; [пер. с англ.]. – М. : Высшая школа экономики, 2010. – 256 с.

6. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства [Текст] : наук. моногр. / [М. М. Ермошенко, С. А. Єрохін, В. М. Шандра та ін. ; за наук. ред. : М. М. Ермошенко, С. А. Єрохін] ; Нац. акад. упр. – К. : Нац. акад. упр., 2008. – 213 с.

7. Удосконалення регуляторного середовища як передумова для залучення інвестицій в економіку України [Текст] : матеріали Круглого столу / упоряд. Л. І. Воротіна [та ін.] ; Європейський ун-т. – К. : Видавництво Європейського ун-ту, 2007. – 132 с.

8. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм, демократия : [Текст] / Й. А. Шумпетер. – М. : Эксмо-Пресс, 2008. – 864 с.

9. Aghion P., Howitt P. A Model of Growth through Creative Destruction // *Econometrica*, 1992, V. 60. P. 323.

10. Capital markets in PPP financing: where we were and where are we going? : [Text] / European PPP Expertise Centre, 2010. – Pp. 19–22.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 658.152

Т.В. ГАВРИЛЕНКО,
к. е. н., доцент

Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах

У статті розглянуто механізм інвестування процесів відтворення основних засобів, який націлений на покращення стану основних засобів та забезпечення ефективності їхнього використання.

Ключові слова: основні засоби, механізм інвестування процесів відтворення основних засобів, ремонт основних засобів, реконструкція, модернізація.

Т.В. ГАВРИЛЕНКО,
к. э. н., доцент

Механизм инвестирования процессов воспроизводства основных средств на производственных предприятиях

В статье рассмотренный механизм инвестирования процессов воспроизводства основных средств, который направленный на улучшение состояния основных средств и обеспечение эффективности их использования.

Ключевые слова: основные средства, механизм инвестирования процессов воспроизводства основных средств, ремонт основных средств, реконструкция, модернизация.

Т. HAVRYLENKO
PhD, Assoc Professor

The mechanism of fixed assets reproduction processes investing in industrial enterprises

The article describes the mechanism of fixed assets reproduction processes investing that is aimed at improvement of fixed assets condition and efficiency of their use.

Keywords: fixed assets investing mechanism of processes of reproduction of fixed assets, fixed assets repairs, reconstruction and modernization.

Постановка проблеми. В період кризових явищ і тенденцій промисловість України загальмувала свій розвиток. Проте, важко говорити про перспективи розвитку промисловості в той час, коли економіка України позбавлена інвестиційних і реноваційних можливостей, а знос основних засобів промислових підприємств складає 50–70 %.

Саме тому, на вітчизняних промислових підприємствах необхідно запроваджувати такі процеси, які б змогли забезпечити поліпшення стану основних засобів, довести їхній технологічний рівень до світового, а також забезпечити максимальну ефективність їхнього використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями процесів відтворення взагалі, і основних за-

собів окремо, а також інвестиційної діяльності на підприємствах були розкриті в наукових працях багатьох відомих вчених-економістів. Основними з них І.О. Бланк, А.С. Гальчинський, В.М. Геець, Б.В. Губський, С.О. Гуткевич, Д.Ф. Крисанов, В.Т. Лановий, І.І. Лукінов, Т.В. Майорова, С.В. Мочерний, С.Ф. Покропивний, Примачов М.Т., Пустовий В.М., Рибалкін В.О., Чекаловець В.І.

Але єдиної думки щодо внутрішньої організації механізму відтворення, взаємозв'язку його видів, форм і методів серед праць вищеназваних вчених не було досягнуто. Іншими словами, це питання ще потребує додаткового детального вивчення й обґрунтування.

Метою статті є вирішення проблеми морального та фізичного старіння основних засобів за допомогою реалізації механізму інвестування процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ПСБО основними засобами є матеріальні активи, які підприємство утримує для використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше року (або операційного циклу, якщо він більший за рік). [1]

Оскільки основним засобам на підприємстві властиве моральне та фізичне старіння, то виникає дефініція «відтворення основних засобів», яка, за визначенням Губарева І.О., Радченко М.Ю., означає процес, що включає заходи, спрямовані на впровадження прогресивної і принципово нової техніки, а також комплексну модернізацію, яка дозволяє усунути моральний знос засобів по всіх ланках технологічного процесу і таким чином досягти відшкодування основних засобів на ще вищому технічному рівні та досягнення високого соціально-економічного ефекту. [8]

Щоб визначити механізм інвестування процесу відтворення основних засобів, для початку необхідно уточнити співвідношення категорій «інвестиції» та «відтворення основних засобів». Як зазначає Гуткевич С.О. «економічна природа інвестицій обумовлена закономірностями процесу розширеного відтворення». Згідно Закону України «Про інвестиційну діяльність» «інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень». Як правило, в економічній літературі з терміном капітальних вкладень пов'язують інвестиції, що спрямовані на відтворення основних засобів (основного капіталу, основних фондів). [3, ст. 16]

Слід також зазначити, що відтворення основних засобів сьогодні має бути інноваційним і, як правило, не обмежуватися вкладанням коштів лише у основні за-

соби. Оскільки відтворення основних засобів є засобом реалізації стратегічних цілей підприємства, то інвестування в даному випадку не може обмежитись лише капітальними вкладеннями в основні засоби, особливо, якщо мова йде про розширене відтворення та відтворення на новій техніко-технологічній основі. В цьому випадку інвестиційні витрати будуть спрямовуватись і в приріст оборотних активів, і в нематеріальні активи, і в науковий розвиток тощо.

Інвестування відтворення основних засобів – це сукупність економічних відносин, які виникають між суб'єктами економіки на всіх стадіях процесу кругообороту основних засобів і характеризуються пов'язаними з ним потоками інвестиційних ресурсів.

Інвестування відтворення основних засобів вважаємо широким поняттям, яке включає безпосереднє інвестування в основні засоби, а також інвестування в інші складові відтворювального процесу, які забезпечують його процесну циклічність. Крім того, сюди необхідно віднести інвестування інноваційного розвитку в галузях-виробниках основних засобів, яке має забезпечити еволюційну циклічність процесу відтворення основних засобів. [9, с. 56–57]

Об'єктом інвестування є процеси відтворення основних засобів, тобто йдеться не просто про заміну і навіть не про розширене відтворення, а про інноваційне техніко-технологічне відтворення. Тому об'єкт інвестування виходить за межі підприємства-суб'єкта і поширюється на забезпечення інновацій, в першу чергу технологічних, та створення нових видів устаткування в машинобудуванні. Інноваційне відтворення основних засобів має здійснюватись в межах технологічного розвитку. Адже головним чинником розвитку і функціонування ринку з точки зору Й. Шумпетера є не статична конкуренція між діючими виробниками традиційних продуктів, а реальна чи потенційна конкуренція з боку нових продуктів або виробників, які використовують нові технології.

Суб'єктами інвестування виступають в першу чергу підприємства будь-якої форми власності, а також держава, інвестиційні та інноваційні інститути, населення (як опосередковано, так і безпосередньо).

З'ясуємо сутність механізму інвестування, який не має однозначних трактувань в економічній літературі, де можна знайти як дуже узагальнені поняття, так і до невірному звужені. Так, В. Лановий вважає, що «... механізм інвестування умовно можна розглядати як механізм деякого «моделювання» людського майбутнього», оскільки через механізм інвестування суспільство збільшує свої можливості, урізноманітнює види діяльності, перерозподіляє свою активність у нові сфери життя, залишаючи у минулому застарілі його форми. [5, ст. 7]

Занадто звуженим є зведення механізмів інвестування до механізмів залучення інвестиційних ресурсів або до механізмів мобілізації власних, позичкових та залучених коштів, а також до механізмів залучення коштів від приватизації, через емісію цінних паперів тощо.

Заслужує на увагу механізм інвестиційного менеджменту (управління інвестиційною діяльністю) І.О. Бланка, який розглядається як система основних елементів, що регулюють процес розроблення і реалізації інвестиційних рішень підприємств. До цих елементів належать: ринковий механізм регулювання інвестиційної діяльності підприємства, державне нормативно-правове регулювання, система конкретних методів здійснення управління інвестиційною діяльністю, внутрішній механізм регулювання окремих аспектів інвестиційної діяльності підприємства. [2]

Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів пропонується розглядати з використанням деяких елементів структурного, сценарного та процесного підходів. Отже механізм відтворення основних засобів є складовою процесу механізму відтворення капіталу в більш широкому його розумінні. Його особливість – відновлення на простій та розширеній основі технічної складової виробничого потенціалу.

При створенні механізму для інвестування відтворювальних процесів на підприємстві частково були використані основні принципи структурного підходу, а саме – виділення таких його складових: структурних (об'єкт, суб'єкти та засоби інвестування), функціональних (що приводять до взаємодії структурних складових) та суб'єкту прийняття і виконання рішень щодо масштабів відтворення основних засобів та його інвестування. При відображенні взаємодії структурних та функціональних складових механізму та пошуку логічних зв'язків між ними, в також їхній вплив на прийняття рішення щодо обсягів відтворення та їх інвестування були взяті деякі елементи сценарного підходу, який призвів до виділення мотиваційної складової в процесі інвестування відтворення основних засобів: взаємозв'язок інноваційних технологічних тенденцій. Процесний підхід дає також динамічний опис механізму, відображаючи послідовність процесів відтворення основних засобів і їх інвестування залежно від стадій життєвого циклу підприємства.

Створення будь-яких механізмів, які містять в собі елементи інвестиційної діяльності на рівні підприємств, слід починати з визначення ресурсного забезпечення (фінансового, матеріального, технічного) інноваційних процесів і побудови організаційної інфраструктури їх обслуговування:

– аналіз здатності підприємства до забезпечення інноваційних та відтворювальних процесів;

– створення суб'єктів організаційної інфраструктури інвестицій;

– визначення складових системи управління інвестиційною діяльністю, що здійснюватимуть реалізацію її управлінських механізмів;

– формування суб'єктів менеджменту інвестиційними перетвореннями на підприємстві.

Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів – це система дій суб'єкта прийняття рішень, яка визначає послідовність, обсяги та забезпечує реалізацію процесів відтворення основних засобів і їх інвестування у відповідності до стратегічних цілей.

Даний механізм (рис.) був побудований як поетапний набір дій, методів, об'єктів та суб'єктів інвестиційного процесу та їх логічного взаємозв'язку, за допомогою якого відбуватиметься відтворення основних засобів.

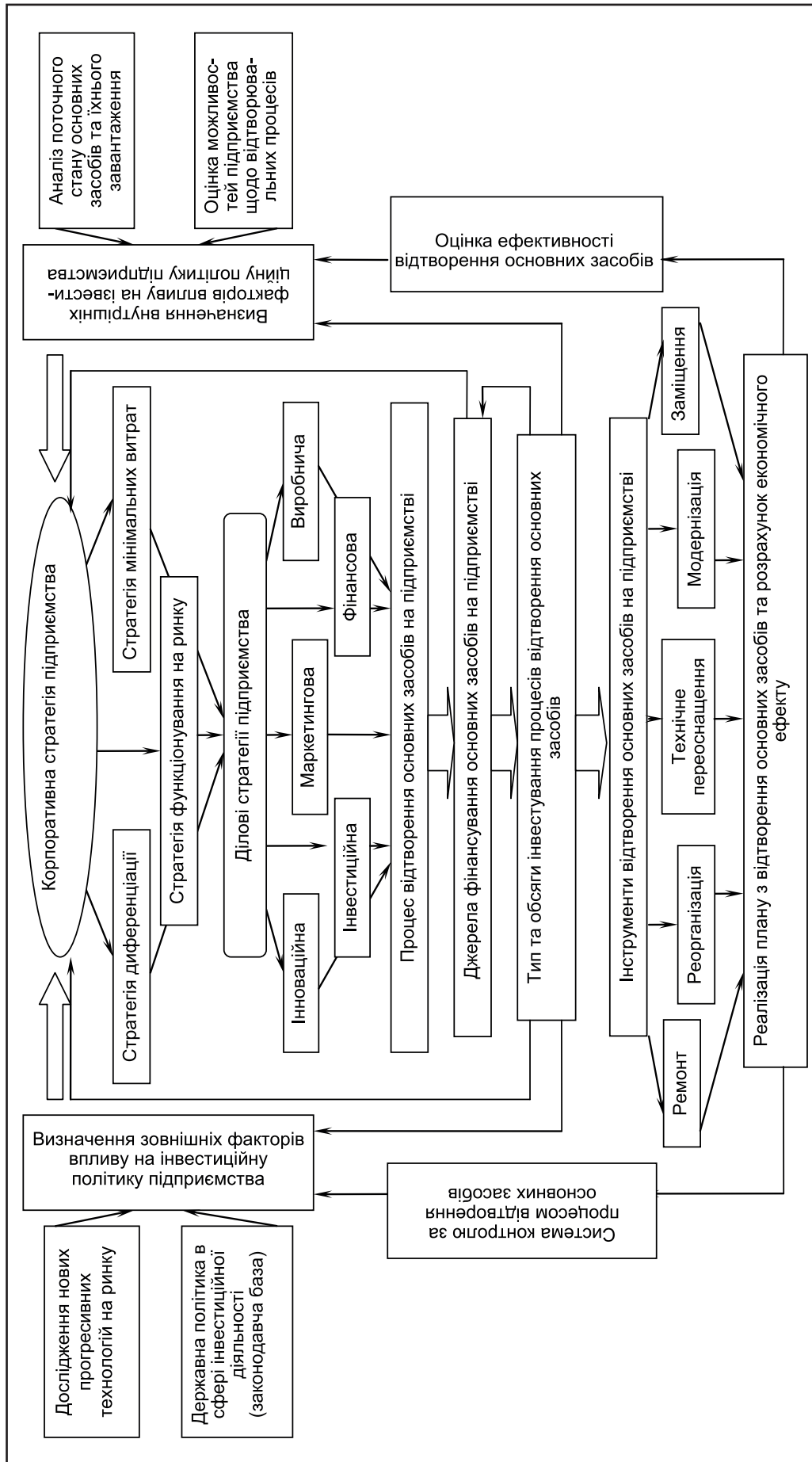
Перш ніж запропонувати до впровадження в дію на будь-якому підприємстві механізм, який, по суті, є набором дій та заходів, спрямованих на підвищення ефективності, необхідно визначити характер впливу зовнішнього і внутрішнього середовища на діяльність підприємницької структури. В нашому випадку необхідно провести аналіз поточного стану та завантаження основних засобів, а також оцінити здатність та можливість підприємства до відтворювального процесу.

Державне регулювання інвестиційної діяльності підприємств можна визначити як економічний фактор, який має забезпечувати об'єднання державних та приватних інтересів, як спосіб формування раціональних пропорцій в національній економіці між споживанням, нагромадженням та інвестуванням і як форму поєднання прогнозування, стратегічного індикативного планування та заходів державного впливу на ринок капіталів. Воно повинно забезпечити упорядкованість та узгодженість складових інвестиційного процесу, на які не завжди ефективно впливають економічні чи адміністративні регулятори.

Вплив держави на поліпшення макроекономічних і регіональних умов господарювання підприємств сприяє збільшенню їх доходів і, відповідно, розширенню внутрішніх і зовнішніх джерел інвестицій, а також зміцненню інвестиційного потенціалу підприємств.

На основі аналізу мікро- і макросередовища корегується корпоративна стратегія підприємства, обирається відповідна до характеру дій на ринку стратегія.

Стратегія диференціації націлена на таку діяльність підприємства, яка спрямована на завоювання своїх потенційних споживачів шляхом задоволення потреб кожного із сегментів ринку. Вона потребує достатньо широкого асортименту і досить великих затрат. Обираючи таку стратегію, підприємство повинно орієнтуватись на залучення значних обсягів інвестиційних ресурсів, які забезпечать повноцінне функціонування

Механізм інвестиційного забезпечення процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах

устаткування на підприємстві та максимальне розширення виробничих площ.

Стратегія фокусування передбачає задоволення потреб певного сегменту ринку, на який здебільшого націлене підприємство. Цей вид стратегії забезпечується здебільшого завдяки високій якості продукції або неповторності самого продукту. Вибір цієї стратегії передбачає перш за все орієнтацію на високотехнологічне вартісне обладнання, яке зможе забезпечити високу якість готової продукції та мінімізувати виробничий цикл виготовлення товарів. Іншими словами, цей вид стратегії також потребує значних інвестиційних ресурсів, але все ж вони можуть бути меншими за обсягами, ніж за вибором попередньої стратегії.

І, нарешті, стратегія мінімальних витрат здебільшого визначає такий тип діяльності підприємства, однією з основних конкурентних переваг якого є невеликі затрати підприємства. Це може досягатися за рахунок унікальної технології, ефективності виробництва, а для впровадження цієї стратегії в життя підприємство повинно мати все необхідне високотехнологічне обладнання в належному робочому стані.

Внутрішнє регулювання інвестиційної, виробничої, інноваційної та фінансової діяльності відбувається в рамках самого підприємства і визначається загальною стратегією розвитку, здійснюється з урахуванням вимог статуту підприємства, системи внутрішніх нормативів та вимог щодо усіх видів діяльності.

Для даного механізму інвестування відтворення основних засобів ми виділимо такі основні методи відтворювального процесу основних засобів як ремонт, заміна, реконструкція, технічне переозброєння та модернізація.

Ремонт основних засобів – це усунення ушкоджень, поломок, вад основних засобів з метою відновлення їх експлуатаційних якостей. Іншими словами, його суть полягає в усуненні тимчасового фізичного спрацювання конструктивних елементів у натуральній формі та забезпечення в такий спосіб постійної дієздатності засобів праці протягом усього періоду їхньої експлуатації. Для зменшення спрацьованості може проводитись поточний, середній або капітальний ремонт.

Ремонт основних невиробничих засобів фінансується з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, а також інших джерел, за рахунок яких фінансується поточне утримання зазначених основних засобів.

Якщо процес відтворення основних засобів на підприємстві в основному буде орієнтуватись лише на ремонт, то в недалекому майбутньому це призведе до різкого зменшення ефективності та зростання темпів морального старіння обладнання. І хоча цей процес не потребує великої суми грошових ресурсів, але з часом

підприємство буде змушене звернутися і до іншого процесу відтворення основних засобів.

Важливим елементом процесу відтворення основних засобів є заміна фізично спрацьованих і технічно застарілих засобів праці. Деякі вчені-економісти наголошують саме на заміні старих об'єктів основних засобів ідентичними новими об'єктами, що не пов'язано з перепрофілюванням діяльності підприємства, не пов'язано зі зміною номенклатури і асортименту продукції, і передбачає використання існуючих методів нарахування амортизації. Звичайно, заміну можна віднести як розширеного виду відтворення, так і до простого, але в зв'язку з мінливим та нестабільним зовнішнім середовищем, передусім це цінові фактори, то на реалізацію даної форми відтворення необхідне залучення як накопиченої амортизації, так і додаткових коштів з прибутку.

Заміна основних засобів потребує більших затрат грошових коштів, ніж ремонт, але в деяких випадках вона є необхідною (спрацьоване обладнання на підприємстві, прискорення НТП) і забезпечує більшу ефективність виробництва. Механізм інвестування процесу відтворення основних засобів в даному випадку може бути і неефективним перш за все через те, що нове обладнання може не відповідати технологічним вимогам ринку.

Під реконструкцією слід розуміти здійснюване за єдиним проектом повне або часткове переобладнання виробництва, що передбачає спорудження нового виробничого комплексу замість існуючого, подальше використання яких визнано недоцільним, або заміна старого обладнання новим, більш економічно вигідним і ефективним. Реконструкція підприємства це складний процес, що супроводжується перш за все його технічним переозброєнням. В свою чергу, технічне переозброєння передбачає залучення нової більш продуктивної техніки і технології, автоматизації процесів виробництва з метою забезпечення конкурентних переваг та відповідності техніки вимогам останніх досягнень НТП.

В цьому випадку в механізмі на перший план будуть виходити обсяги джерел інвестування процесів відтворення основних засобів та маркетингові дослідження нових світових технологій.

Модернізація – це вдосконалення існуючих основних засобів на базі існуючого виробництва, тобто це метод, за допомогою якого здійснюється підвищення техніко-експлуатаційних характеристик існуючих об'єктів основних засобів, а отже, є методом простого відтворення і виражається у формі «накопичення». Вона передбачає вдосконалення діючого обладнання з метою запобігання його морального старіння та підвищення техніко-експлуатаційних параметрів до су-

часного рівня вимог. Часто модернізація проводиться під час ремонту об'єкта основних засобів.

Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів – це система дій суб'єкта прийняття рішень, яка визначає послідовність, обсяги та забезпечує реалізацію процесів відтворення основних засобів і їх інвестування у відповідності до стратегічних цілей.

Реалізація усіх стратегічних планів здійснюється уже безпосередньо через внутрішнє регулювання. Конкретні рішення про тип та обсяги відтворення основних засобів і їх інвестування приймаються на підставі обґрунтувань за допомогою сукупності методологічних і методичних підходів. На ці процеси одночасно чинить вплив державне нормативно-правове регулювання: його враховують при виробленні загальної стратегії, визначенні обсягів відтворення та інвестування.

Висновки

Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів відображає поєднання та взаємодію структурних і функціональних складових механізму, які охоплюють весь внутрішній спектр, що забезпечує ефективність діяльності підприємства на ринку. Також він враховує зміни тих чи інших факторів зовнішнього середовища, та їхній вплив на підприємство, а отже і на механізм інвестування процесу відтворення основних засобів. Через стратегічні наміри власників та керівництва він може впливати на розроблення загальної стратегії підприємства та, у тому числі, операційної (виробничої), інноваційної, інвестиційної, фінансової та інших стратегій.

Вибір одного із процесів відтворення основних засобів на підприємстві не завжди буде позитивно впливати на підвищення основних показників ефективності виробництва. Тому більш доцільним і зваженим буде рішення керівництва щодо поєднання деяких процесів відтворення з урахування світових тенденцій на ринку

техніки і технології, стану основних засобів на підприємстві та їхнього морального і фізичного спрацювання. На нашу думку, саме ефективно поєднання деяких процесів перш за все дозволить покращити виробничу потужність і, як наслідок, позитивно вплине на всю діяльність промислового підприємства.

Список використаних джерел

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», зареєстроване в Мін'юсті 18.05.2000 р. за №288/4509 зі змінами, внесеними наказом Мінфіну від 30.11.2009 р. №1396 (з урахуванням наказу Мінфіну від 17.12.2012 р. №1343, чинного з 25.01.2013 р.)
2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: Учебный курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2006 – 552 с.
3. Гуткевич С. О. Инвестування: теорія і практика : Навч. посіб. / С. О. Гуткевич. – К.: Вид-во Європейського університету, 2006. – 234 с.
4. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропівного. – Вид. 2-ге переробл. та доп. – К.: КНЕУ, 2001 – 528 с.
5. Лановий В. Інвестиції та розвиток / В. Лановий, В. Дубровський. – К.: Центр ринкових реформ, 2002. – 88 с.
6. Мазуркевич І. О. Особливості відтворення основних засобів на підприємствах у ринкових умовах. // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип. 4 – К.: 2006, С. 58 – 61.
7. Стахурська С. В. Забезпечення інноваційного відтворення основних засобів виробництва на підприємствах харчової промисловості. // Проблеми науки. – 2008. №3, С. 23–29
8. Стахурська С. В. Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів на підприємствах харчової промисловості, Дис. канд. наук: 08.00.04 – 2008.
9. Хоменко І.О. Інвестиційне забезпечення відтворення основних фондів. // Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Збірник наукових праць. – 2009. № 35

Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО,
к. е. н, доцент кафедри економіки і права, Національного університету харчових технологій
Ю.С. БОНДАРЕНКО,
студентка, кафедри економіки і права, Національного університету харчових технологій

Ресурсне забезпечення ефективного функціонування підприємства

У статті досліджено сутність ресурсного забезпечення та його вплив на ефективне функціонування підприємства, визначено основні ознаки та характеристики ресурсного забезпечення підприємства, особливу увагу зосереджено на його складових елементах.

Ключові слова: ресурси, ресурсне забезпечення, ефективне функціонування підприємства, основні засоби, оборотні кошти, трудові ресурси.

Ю. Г. ЛЕВЧЕНКО,

к. э. н., доцент кафедры экономики и права, Национального университета пищевых технологий

Ю. С. БОНДАРЕНКО,

студентка, кафедры экономики и права, Национального университета пищевых технологий

Ресурсное обеспечение эффективного функционирования предприятия

В статье исследована сущность ресурсного обеспечения и его влияние на эффективное функционирование предприятия, определены основные признаки и характеристики ресурсного обеспечения предприятия, особое внимание сосредоточено на его составляющих элементах.

Ключевые слова: ресурсы, ресурсное обеспечение, эффективное функционирование предприятия, основные средства, оборотные средства, трудовые ресурсы.

G. LEVCHENKO,

PhD in Economics, Associate Professor of Economics and Law, National University of Food Technologies

Yu. BONDARENKO,

Student at the Department of Economics and Law National University of Food Technologies

Resources for the effective operation of the business

In the article the essence of resource provision and its impact on the effective functioning of the enterprise; the main features and characteristics of the enterprise resource support, special attention is paid to its components.

Keywords: resources, resource support, efficient operation of the business, fixed assets, working capital, labor.

Постановка проблеми. Сучасні ринкові умови господарювання підприємств вимагають прийняття оптимальних управлінських рішень щодо визначення обсягів виробництва, обрання цільових ринків реалізації продукції, що передбачає ефективність використання всіх видів ресурсів підприємства, їх оптимальну структуру, від якої залежать фінансові результати діяльності та фінансовий стан підприємства. У цих умовах зростає роль аналізу ресурсного забезпечення ефективного функціонування підприємства. Організація ресурсного забезпечення підприємства має бути побудована так, щоб це сприяло підвищенню ефективності виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання ресурсного забезпечення діяльності підприємства певним чином висвітлені в працях А. Мельник, А. Васіної, Г. Монастирського, І. Александрова, В. Краснової, Д. Бодді, Р. Пейтона, О. Виханського, Р. Дафта, Т. Желюк, Й. Завадського, А. Кредісова, З. Румянцевої, Н. Тарнавської, Р. Фатхутдінова, В. Яцури та інших.

Метою статті є дослідження теоретичних засад ресурсного забезпечення ефективного функціонування підприємства.

Викладення основного матеріалу. Ресурсне забезпечення є основою успішної діяльності будь-якого підприємства.

У сучасній економічній науці існує багато визначень та трактувань поняття «ресурси», тому для з'ясування сутності даного поняття в ході дослідження проаналізовано довідкову, навчальну та наукову літературу. Аналіз довідкової літератури дає підстави стверджувати, що

більшість сучасних авторів (А.Н. Азріліян, А.Б. Борисов, Г.Л. Вознюк, А.Г. Загородній, В.Г. Золотогоров, В. Коноплицький, Л.Ш. Лозовский, С.О. Микитюк, С.І. Ожегов, Б.А. Райзберг, І.І. Санжаревский, О. Сліпушко, Е.Б. Стародубцева, Г.І. Філіна, Н.Ю. Шведова) поняття «ресурси» трактують як запаси, можливості, цінності, засоби (матеріальні та грошові засоби), джерела будь-чого (засобів, доходів) [8]. Проте деякі автори дотримуються й інших думок щодо визначення сутності поняття «ресурси». Так, досліджуване поняття Ф.Ф. Бутинець, В.П. Пантелеев та О.С. Сніжко визначають як сукупність засобів праці та предметів праці, тобто автори «прив'язують» дане поняття до процесу виробництва. Також існують твердження, що ресурси – це економічні ресурси (В.П. Пантелеев, О.С. Сніжко); економічні ресурси в матеріально-речовій формі (Ф.Ф. Бутинець); нематеріальні та матеріальні засоби (А. Зуб); сукупність цінностей: природних, трудових, матеріальних, сировинних, фінансових (С.М. Гончаров, Н.Б. Кушнір); багатство (В.Г. Золотогоров); доходи (В.Г. Золотогоров, І. Бернар, Ж.–К. Коллі) тощо. У ході дослідження наукової літератури встановлено, що більшість науковців (Ю.П. Майданевич, С.О. Микитюк, І. Вовк) ресурси трактують як сукупність усіх необхідних засобів (активів, можливостей, цінностей), які наявні та використовуються для досягнення поставленої мети [1].

У навчальній літературі (посібники та підручники з макро-, мікроекономіки, економічної теорії, економіки підприємства та інші) автори (Н.М. Зубко, В.М. Ковальчук, Б.В. Брикін, Т.Б. Брикіна, Н.Д. Еріашвілі, С.В. Захаров) поняття «ресурси» пов'язують з процесом виробництва [2]. Тобто під ресурсами розуміють усі необхідні

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

засоби та предмети праці (засоби виробництва), які використовуються при здійсненні виробничого процесу. Проаналізувавши запропоновані підходи до трактування сутності ресурсів, вважаємо за доцільне вживати поняття ресурси в значенні сукупності засобів, цінностей, можливостей та будь-яких джерел, які використовуються для досягненні поставленої мети.

Що ж стосується поняття «економічні ресурси», то під ним розуміють активи підприємства за вирахуванням суми відстроченого податкового активу та витрат майбутніх періодів, що використовуються в процесі здійснення господарської діяльності суб'єкта господарювання. Тобто економічні ресурси – це кошти, цінності, запаси, можливості їх використання при необхідності, джерела коштів.

Таким чином, ресурсне забезпечення підприємства – це комплекс заходів по забезпеченню підприємства ресурсами відповідного виду і складу, що включає механізми пошуку, отримання, зберігання, накопичення, планування, обліку, використання і витрат.

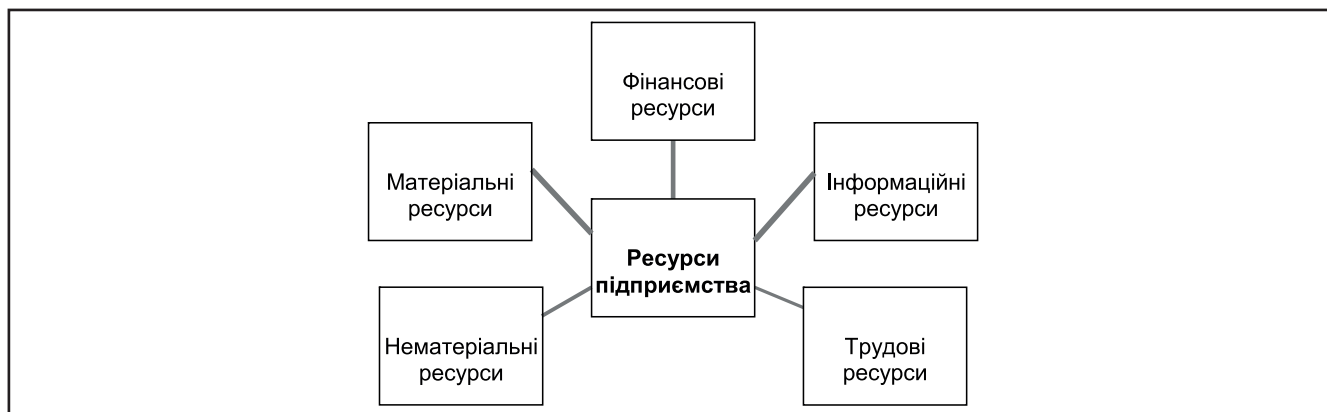
У загальному, елементами ресурсного забезпечення розвитку підприємства можна вважати всі види ресурсів, які певним чином пов'язані з функціонуванням та розвитком підприємства.

Систематизувавши результати досліджень багатьох авторів, нами було виділено групи ресурсів, які відіграють найважливішу роль в забезпеченні розвитку підприємства, які ви можете бачити на рис. 1.

Традиційно під матеріальними ресурсами розуміються основні та оборотні засоби виробництва, які використовуються (або можуть бути використані) у виробничому процесі та формують його матеріально-речову базу.

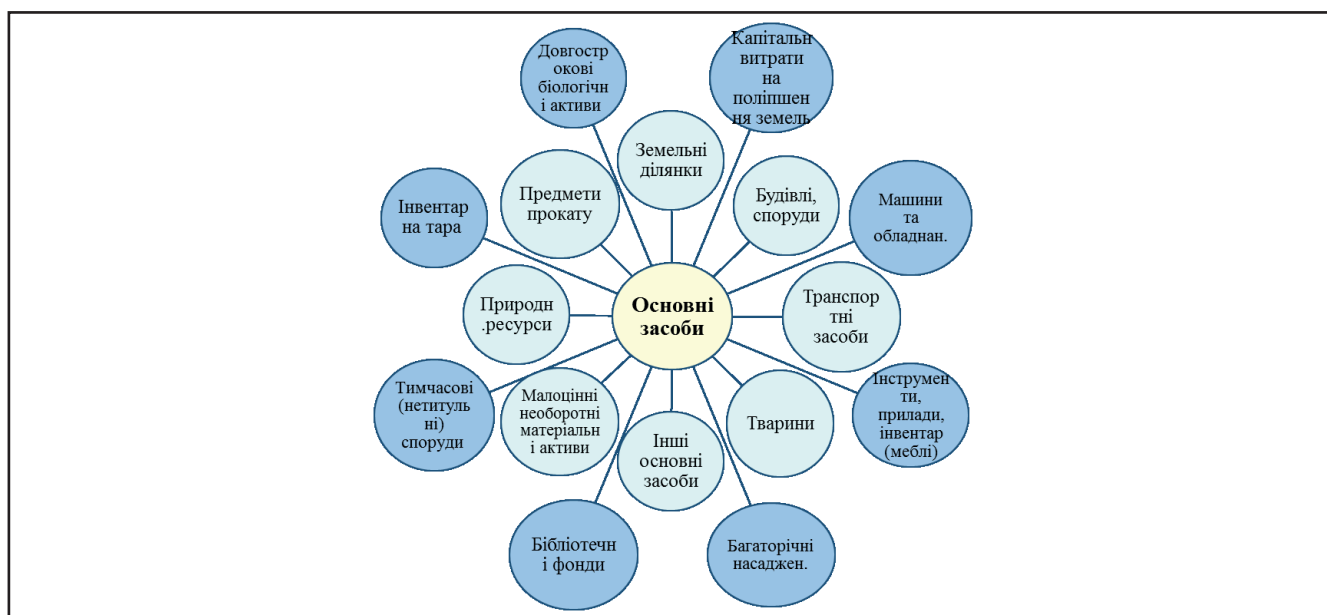
Основні засоби – це вартісна форма існування засобів праці, які тривалий час, не змінюючи при цьому своєї натуральної форми, багаторазово беруть участь у процесі виробництва, поступово спрацьовуються і частинами (як амортизаційні відрахування) переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції [2].

Класифікація основних засобів згідно з Податковим кодексом України [18] наведена на рис. 2.

Рисунок 1. Система економічних ресурсів підприємства

* Складено автором на основі джерел: [3–4]

Рисунок 2. Видова класифікація основних засобів підприємства відповідно до Податкового Кодексу України

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для забезпечення безперебійного процесу виробництва на підприємстві, крім основних виробничих засобів, потрібні предмети праці, які виступають у вигляді оборотних коштів, які є найбільш мобільною порівняно з основними засобами частиною активів підприємства. Вони безперервно здійснюють кругообіг, знаходячись то на стадії виробництва, то у сфері обігу, змінюючи при цьому свою форму у відносно короткий строк (менший за рік або операційний цикл).

Склад оборотних активів підприємства наведений на рис. 3.

Що ж стосується трудових ресурсів, то вони являють собою сукупність всіх працюючих на підприємстві осіб, які вкладають свою працю, фізичні та розумові здібності, знання, практичні навички у виробничо-фінансову діяльність для виконання місії підприємства та досягнення його цілей.

Під нематеріальними ресурсами розуміються ресурси, які не мають матеріальної форми та контролюються підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб чи надання в оренду іншим юридичним або фізичним особам (патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування, вказівки на походження або найменування місця походження, гудвіл тощо).

Інформаційні ресурси – це особливий вид ресурсів, що ґрунтується на ідеях і знаннях, нагромаджених у результаті науково-технічної діяльності людей і поданий у формі, придатній для збирання, реалізації та відтворення.

Основною складовою ресурсного забезпечення діяльності виробничих підприємств є фінансові ресурси, які являють собою сукупність коштів, що спрямовуються на фінансування діяльності підприємства в цілому та окремих його підрозділів. Фінансові ресурси також є необхідною умовою розвитку будь-якої організації і управління ними зорієнтоване, у першу чер-

гу, на забезпечення стабільних і життєво важливих фінансових потоків, пошук зовнішніх джерел фінансування за умови необхідності, оптимізації структури капіталу. Їх формування здійснюється, зазвичай, за рахунок різних джерел: власного капіталу підприємства, позичених і залучених фінансових ресурсів

Що ж стосується поняття «ефективність функціонування підприємства», то це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами від господарської діяльності та витраченими на її досягнення ресурсами.

Таким чином, у найбільш загальному вигляді економічна ефективність функціонування підприємства – це співставлення результату чи ефекту діяльності з витраченими для його отримання ресурсами [5]. Формалізовано це можна представити таким чином:

$$\text{Ефективність функціонування підприємства} = \frac{\text{Результати}}{\text{Ресурси (витрати)}} \quad (1)$$

Визначення ефективності функціонування підприємства має важливе як наукове, так і практичне значення. За його допомогою можна не тільки оцінити ефективність роботи підприємства, проаналізувати сумарний ефект різних його структурних підрозділів та напрямків діяльності, а й визначити стратегію розвитку, розробити прогноз та план дій на перспективу, встановити результати використання витрачених ресурсів: засобів виробництва, робочої сили, інформації і т. п.

Основою ефективного функціонування підприємства є його ресурсне забезпечення, кількісні та якісні характеристики якого відображають впорядковану сукупність ресурсів, що включають фінансові, виробничі, трудові та інформаційні ресурси. Закономірним результатом використання ресурсного забезпечення підприємства є насамперед виробництво продукції високої якості, що дає можливість отримання високої віддачі. Ресурсне забезпечення підприємства слід розглядати, з одного боку, як специфічну економічну категорію, що є наслідком взаємодії всіх ресурсів під-

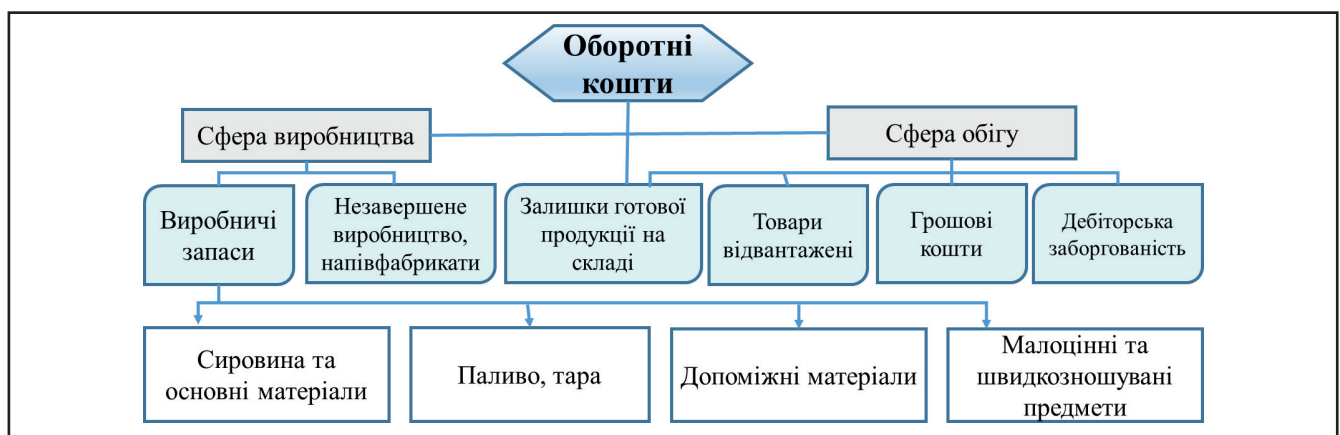

Рисунок 3. Склад оборотних коштів підприємства

приємства, не лише наявних, а й прихованих, а з іншого – як економічну основу підприємства, що характеризується системою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їхні резерви, які можуть бути використані за визначених умов.

Ресурсне забезпечення враховує спрямування, розширення, поповнення і відтворення джерел ресурсів і лише через можливість участі ресурсів у функціонуванні та розвитку підприємств створюється його ресурсний потенціал.

Головною метою ресурсного забезпечення підприємства є створення умов, що сприяють нормальному функціонуванню господарської діяльності підприємства, реалізації намічених планів, програм, підтримці стабільної і безперебійної роботи підприємства.

Висновок

Дослідивши теоретичні засади ресурсного забезпечення підприємства ми дійшли наступних висновків.

Під економічними ресурсами підприємства розуміють кошти, цінності, запаси, можливості їх використання при необхідності, джерела коштів. Серед ресурсів, необхідних для діяльності підприємства, зазвичай перераховують наступні види: матеріальні, нематеріальні, трудові, інформаційні, фінансові, технологічні, технічні, правові ресурси.

Ресурсне забезпечення підприємства – це комплекс заходів по забезпеченню підприємства ресурсами відповідного виду і складу, що включає механізми пошуку, отримання, зберігання, накопичення, планування, обліку, використання і витрат.

Отже, ресурсне забезпечення є необхідною складовою для ефективного функціонування підприємства в

умовах динамічних змін, що характерні для сучасних підприємств.

Список використаних джерел

1. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – С. 34–65.

2. Економіка підприємств: Підручник / Горбонос Ф.Б., Черненко Г. В., Павленчик Н.Ф., Павленчик А.О – К. : Знання, 2010. – 463 с.

3. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І.М. Бойчик. – К.: Атіка, 2012. – 543 с.

4. Хринюк О. С. Управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс] / О. С. Хринюк, Ю. О. Хваль // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2013. – № 1. – С. 70–73.

5. Гой І.В., Смелянська Т.П. Основи підприємницької діяльності / Навчально-методичний посібник. – Хмельницький, 2012. – 245 с.

References

1. Popovich P. Y. Economic analysis of business entities: Textbook. – 3rd ed., Revised. and add. – K.: Knowledge, 2008. – С. 34–65.

2. Business Economics: Textbook / Horbonos F. B., Handles G. V., Pavlenchuk N. F., Pavlenchuk A.O. – K.: Knowledge, 2010. – 463 p.

3. Boychuk IM Enterprise Economics: Training. guidances. K. /I. M. Boychuk. – K.: Atika, 2012. – 543 p.

4. Hrynyuk OS enterprise's competitiveness management [electronic resource] / OS Hrynyuk, YO Praise // Bulletin Berdyansk University of Management and Business. – 2013. – № 1. – P. 70–73.

5. Hoy I. V., Smelyanska T. P. Fundamentals of business activities / Instructor's Manual. – Khmelnytsky, 2012. – 245 p.

УДК 681.5.012:334.716

О.І. ВОЛОТ,

к.е.н., доцент Чернігівський національний технологічний університет

Аналіз існуючих методів оцінки інформаційних технологій на промислових підприємствах

В статті наведено та проаналізовано існуючі методи оцінки ефективності застосування інформаційних технологій на промислових підприємствах.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, ефективність управління, системний підхід.

Е.И. ВОЛОТ,

к. э. н., доцент Черниговский национальный технологический университет

Анализ существующих методов оценки информационных технологий на промышленных предприятиях

В статье наведены и проанализированы существующие методы оценки эффективности применения информационных технологий на промышленных предприятиях.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, эффективность управления, системный подход.

Analysis of existing methods for assessing information technology in industrial enterprises

The article describes and analyzes the existing methods for evaluating the effectiveness of information technology in industrial enterprises.

Keywords: information and communication technology, efficiency management, systematic approach.

Постановка проблеми. Необхідність застосування адекватного інформаційного забезпечення як ключового інструменту ефективного процесу управління та підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств, широкомасштабне впровадження інформаційних технологій вимагає аналізу щодо вибору та розробки методів оцінки економічної ефективності впровадження й функціонування інформаційно-комунікаційних технологій у межах підприємства, що обумовлює актуальність та доцільність теми дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням оцінки інформаційних технологій присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних авторів: О. Волкова, М. Денисенко, Л. Жарікова, І. Жеваги, І. Литвина, С. Матвеева, П. Струбаліна, Г. Титоренко,

Л. Федулової та ін. Однак, враховуючи наявні теоретичні розробки, методи оцінки ефективності проектів впровадження інформаційних технологій потребують систематизації, а також додаткового дослідження й удосконалення.

Метою статті є аналіз, узагальнення та удосконалення існуючих методів і підходів оцінки ефективності впровадження й функціонування інформаційних технологій на промислових підприємствах.

Викладення основного матеріалу. Вибір підходів та напрямів щодо оцінки впровадження інформаційних технологій залежить від етапу їх життєвого циклу. На рисунку 1 зображений алгоритм прийняття рішення щодо впровадження інформаційних технологій на передпроектній стадії, який забезпечує вибір найпривабливішого

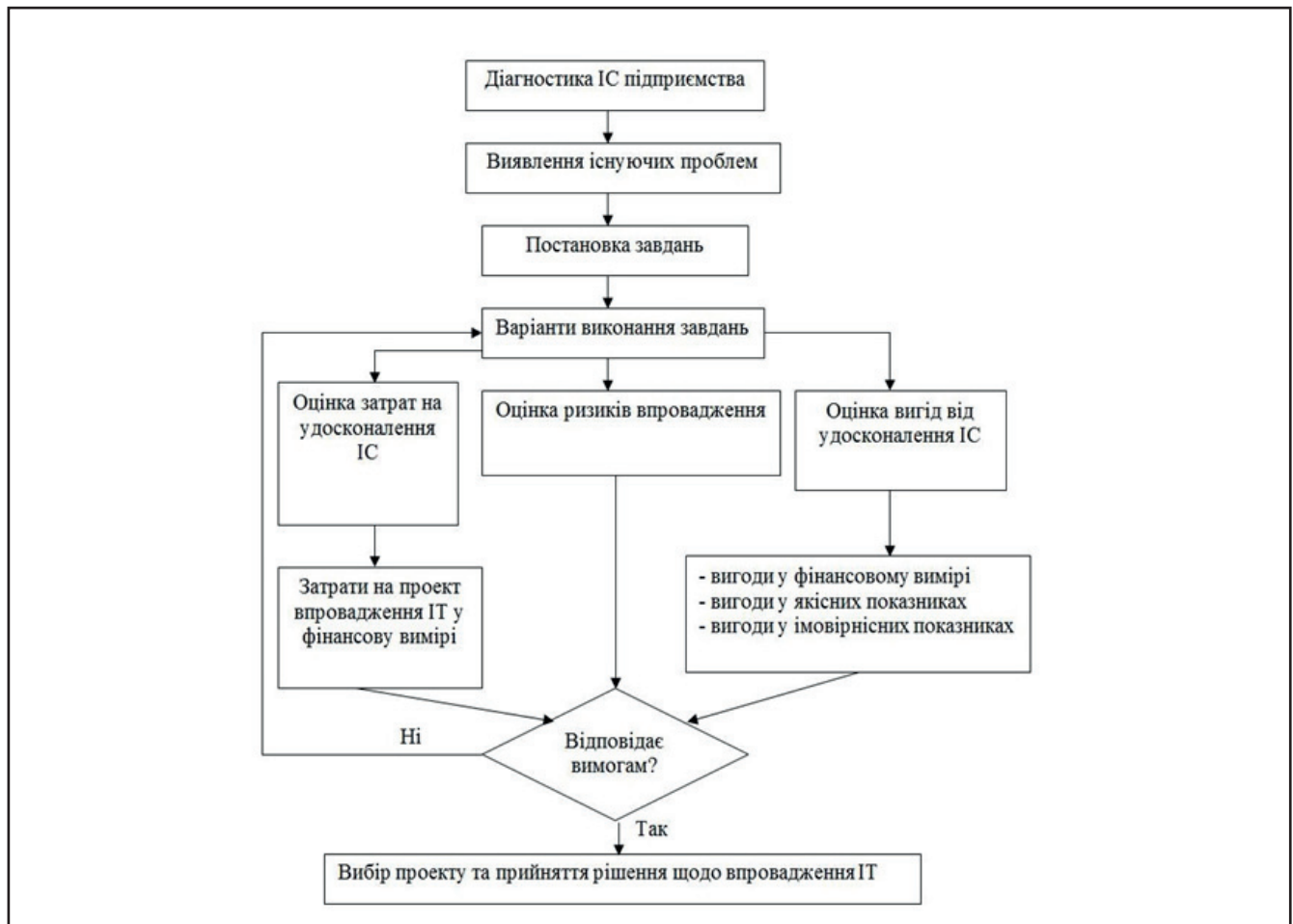

Рисунок 1. Алгоритм прийняття рішення щодо впровадження інформаційних технологій на передпроектній стадії

Таблиця 1. Аналіз існуючих методів оцінки інформаційних технологій

Метод	Короткий опис методу	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Група 1. Фінансові методи			
Функціонально-вартісний аналіз (Activity Based Costing, ABC)	Полягає у комплексному дослідженні дій, спрямованих на об'єкт інформаційних технологій на етапі впровадження, і функцій об'єкта у процесі використання з метою виявлення резервів мінімізації затрат на стадіях його проектування, впровадження і використання при збереженні чи підвищенні ним своїх функцій.	Можливість застосування на етапі впровадження та етапі експлуатації; можливість точного розподілення накладних затрат.	Не враховує вигоди від покращення якісних показників, складність вимірювання.
Сукупна вартість володіння (Total Cost of Ownership, TCO)	Передбачає оцінку прямих і непрямих затрат, які виникають на кожному етапі життєвого циклу інформаційної технології; дає можливість порівнювати затрати на різних тимчасових ділянках, оцінюючи зміни; дозволяє виявляти надлишкові статті; підраховувати сукупну вартість володіння з метою оцінки привабливості інформаційних технологій як об'єкта для інвестицій. Оцінка ефективності здійснюється шляхом порівняння показника TCO підприємства з показниками TCO інших підприємств аналогічного профілю.	Фінансове обґрунтування бюджету проекту впровадження інформаційних технологій компанії; урахування як одноразових затрат проектів впровадження інформаційних технологій, так і щорічних затрат на їх підтримку.	Значні затрати часу; складність визначення величини непрямих затрат проекту.
Чиста приведена вартість (Net Present Value, NPV)	Полягає у здійсненні порівняльного аналізу сум первісних вкладень і поточної вартості майбутніх грошових потоків.	Враховує фактор часу	Порівняльна оцінка доходності по альтернативних проектах має абстрактний характер; складність визначення грошових надходжень від покращення якісних показників; не враховує ризиків проекту
Середньостатистична зворотність інвестицій (Return on Investment, ROI)	Визначення ефективності здійснюється шляхом розрахунку відношення зароблених грошей до інвестованого капіталу	Показник відображає абсолютну вигоду від проекту; враховує термін окупності інвестицій	Складність визначення грошових надходжень від проекту впровадження
Внутрішня норма рентабельності (Internal Rate of Return, IRR)	Методика передбачає визначення відносного показника доходності проекту. Для визначення прибутковості або збитковості проекту, який впроваджується, показник IRR підлягає порівнянню з реальною ставкою дисконту.	Можливість оцінки альтернативних проектів	Складність розрахунку; приблизний результат; складність визначення грошових надходжень від покращення якісних показників
Група 2. Евристичні методи			
Економічна додана вартість (Economic Value Added, EVA)	EVA відображає процес створення вартості та визначається як різниця між чистим операційним прибутком після обкладення податком і затратами на капітал за той же період.	Є індикатором якості управлінських рішень, які приймаються; дозволяє оцінювати ефективність окремих підрозділів підприємства; забезпечує вимірювання «надлишкової» вартості, створеної інвестиціями; є інструментом для визначення норми повернення на капітал.	На величину показника EVA істотно впливає первісна оцінка інвестованого капіталу; складність визначення майбутнього прибутку; основна частина доданої вартості припадає на пост прогнозний період, що являє собою перероблення реальної вартості інвестованого капіталу в додану вартість прогнозного періоду.
Збалансована система показників (Balanced Scorecard, BSC)	Передбачає розробку взаємозв'язаних показників ефективності у сфері фінансів, роботу з клієнтами, внутрішніх бізнес-процесів, а також персоналу і інновацій. Встановлення показників забезпечує визначення поточної ефективності і майбутньої ефективності підприємства, на яку вплине проект впровадження інформаційних технологій. Визначені показники підлягають трансформації з не фінансових у фінансові ефекти по причинно-наслідкових ланцюгах.	Формулює розуміння причинно-наслідкових зв'язків ефективності бізнесу й інформаційних технологій; враховуються, як фінансові, так і не фінансові ефекти, можливість порівняння альтернативних проектів.	Вимагає наявності формалізованої бізнес-стратегії; потребує постійного оновлення.

1	2	3	4
Швидке економічне обґрунтування (Rapid Economic Justification, REJ)	Передбачає використання декількох методів: TCO, елементів BSC, NPV, IRR, EVA та інших., а також аналізу ризиків, властивих проектам. Методика REJ визначає потенціальний дохід від досягнення встановлених критичних факторів успіху та затрати на впровадження інформаційних технологій, які представляються у вигляді грошових потоків. Розраховані грошові потоки підлягають дисконтуванню і коректуванню з урахуванням ризиків проекту з наступним перетворенням їх у фінансові показники.	Простота розрахунку; обґрунтованість результатів; урахування як кількісних, так і якісних ефектів від впровадження ІТ; урахування ризиків; можливість порівняння альтернативних проектів	Суб'єктивність; потреба у наявності чітко сформованої стратегії підприємства.
Інформаційна економіка (Information Economics, IE)	Забезпечує визначення пріоритетів ІТ-проектів, які відповідають пріоритетам розвитку підприємства. Альтернативні ІТ-проекти підлягають оцінюванню на відповідність розробленим критеріям.	Простота визначення ефективності проекту, урахування фактору ризику; можливість порівняння альтернативних проектів	Суб'єктивність
Група 3. Імовірнісні методи			
Прикладна інформаційна економіка (Applied Information Economics, AIE)	Ідея методу полягає в тому, щоб для кожної із встановлених цілей проекту визначити імовірність її досягнення і виходячи із отриманого результату визначити імовірність покращення бізнес-процесів підприємства.	Забезпечує оцінку проектів з результатами, які складно визначаються; забезпечує оцінку імовірності виникнення ризику;	Суб'єктивний; потребує значних затрат часу; результат представляється в натуральних показниках
Справедлива ціна опціонів (Real Options Valuation, ROV)	Визначаються основні параметри проекту (доходи, затрати, вартість підтримки, складність і життєвий цикл ІТ, які впроваджуються), які підлягають оцінці можливості впливу на них у ході виконання проекту. Адапована до оцінки ІТ методика ROV передбачає оцінку гнучкості альтернативних проектів впровадження. Оцінка проектів залежить від можливості впливу на них.	Оцінка широкого спектру показників	Складність; потребує значних затрат часу; результат представляється у натуральних показниках
Управління портфелем активів (Portfolio Management, PM)	Передбачає управління ІТ з точки зору управління портфелем інвестицій, урахуванням обсягів, термінів, прибутковості та ризиків кожного проекту.	Забезпечує урахування показника тривалості проекту.	Складність переходу на застосування методу

проекту впровадження. В запропонованому алгоритмі пропонується оцінка в розрізі трьох напрямів: інвестиційних вкладень, майбутніх вигід і ризиків проекту.

Вважаємо, під ефективністю впровадження інформаційних технологій слід розуміти адекватність функціональних характеристик технологій конкретним цілям і завданням, які визначаються при прийнятті рішення щодо впровадження або модернізації інформаційної системи промислового підприємства. Отже, саме від цілей проекту, в першу чергу, залежить набір ефектів від впровадження інформаційних технологій, а відповідно і ефективність [1].

Оцінка ефективності проекту впровадження інформаційних технологій має бути спрямована, передусім, на аналіз потенційної вигоди для промислового підприємства і, отже, на таку реалізацію проекту, що дозволить максимально збільшити саме цю вигоду. Оцінка майбутніх вигід від удосконалення інформаційної системи здійснюється на основі методів, які в літературі поділяються на три групи [2, 3, 4]:

– фінансові (застосовані на використанні класичного фінансового аналізу, традиційних фінансових кри-

теріїв, тобто результати оцінки представлені у фінансовому виразі, і це є перевагою цієї групи);

– евристичні (якісні) (припускають розрахунок ефективності застосування інформаційних технологій з використанням суб'єктивних та якісних оцінок, які дозволяють визначити цінність змін, що відбуваються в результаті впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, врахувати специфіку кожного підприємства при визначенні їх характеристик);

– імовірнісні (застосовуються статистичні та математичні моделі оцінки ймовірностей виникнення ризиків, які впливають на досягнення планових показників ІТ-проекту і появу нових можливостей підприємства з початком використання інформаційних технологій на базі статистичних і математичних моделей).

У таблиці 1 проаналізовано та узагальнено існуючі методи оцінки інформаційних технологій [2,4].

Усю сукупність методів фінансового підходу можна поділити на: методи, які дозволяють визначити ефективність шляхом вимірювання впливу впровадження інформаційних технологій на затрати підприємства («Сукупна вартість володіння»); функціонально-вар-

тісний аналіз; методи, які здійснюють визначення ефективності шляхом виміру співвідношення затрат і результатів проекту (NPV, IRR, ROI); метод, який забезпечує вимірювання впливу використання інформаційних технологій на вартість підприємства («Економічна додана вартість»); метод, який забезпечує вимірювання затрат і вигід проекту з урахуванням факторів ризику («Методика швидкого економічного обґрунтування») [2]. Але за допомогою використання класичного фінансового аналізу, традиційних фінансових критеріїв неможливо прямим рахунком визначити одержувані ефекти від впровадження тієї чи іншої технології (такі як підвищення конкурентоспроможності, якості продукції і т.п.). Так, наприклад впровадження ERP-системи супроводжується, як правило, реінжинірингом бізнес-процесів, організаційними змінами і т.п., більш того за час впровадження ІКТ-проекту можуть змінитися умови зовнішньої кон'юнктури, які також впливають на ті чи інші показники діяльності підприємства [4].

Одним із значимих недоліків методів евристичної групи є фактор впливу суб'єктивної думки експертів при розробці системи показників ефективності ІКТ. Відсутність сформульованих в даних методах фундаментальних принципів розстановки пріоритетів підсилює названий ефект, що в разі помилок у виборі ключових показників спричинить лише втрату ресурсів і часу.

Висновки

Результати показали, що всі найпоширеніші на сьогодні способи оцінки ефективності інформаційно-комунікаційних технологій мають певні недоліки і повною мірою не вирішують головне завдання такої оцінки – наскільки ре-

алізовані підприємством кроки до шляху інформатизації бізнесу наблизили його до глобальної мети.

Провівши аналіз досліджень, можна констатувати, що одним із способів доказу ефективності впроваджених ІКТ є її оцінка за допомогою логічної і системної методики. Перспективи подальших досліджень спрямовані на порівняння різних методів і підходів до оцінки проектів з впровадження інформаційних технологій та розробки методики, яка базується на системному підході, синтезованому з основними принципами Теорії обмежень.

Список використаних джерел

1. Поливана Л. А. Методичні підходи до оцінки ефективності проекту впровадження інформаційних технологій на підприємствах торгівлі / Л. А. Поливана // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – Вип. 149. – С. 247–259.
2. Бузак Н.І. Економічна оцінка інформаційних технологій / Н.І. Бузак // Вісник ЖДТУ. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – № 3(53). – С. 29–32.
3. Інформаційні системи в менеджменті: підручник / В.О. Новак, Ю.Г. Симоненко, В.В. Матвеев. – К.: Каравела: Піча Ю.В., 2008. – 616 с.
4. Волот О.І. Методичні аспекти ефективності застосування інформаційно-комунікаційних технологій на промислових підприємствах / Зб. наук. пр. Науково-дослідного економічного інституту «Формування ринкових відносин в Україні». – Київ: НДЕІ, 2013. – Вип.10. – С.156–160.
5. Інформаційні системи та комп'ютерні технології в менеджменті: навч. посіб. / за ред. І.С.Вовчак. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 354 с.

УДК 332.28

Л.Л. КОЛЬОСА,
здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Наукові аспекти узгодження економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств

В статті проведений аналіз сучасного стану орендного землекористування яке сформувалося в Україні. Встановлено, що існуюча ситуація потребує узгодження економічних інтересів між селянами (землевласниками) та сільськогосподарськими підприємствами (землекористувачами). Наведені пропозиції щодо вирішення питання раціонального узгодження економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: економічний інтерес, орендне землекористування, сільськогосподарські підприємства, землевласники, рента.

Л.Л. КОЛЕСА,
соискатель, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Научные аспекты согласования экономических интересов землевладельцев и сельскохозяйственных предприятий

В статье проведен анализ современного состояния арендного землепользования которое сформировалось в Украине. Установлено, что существующая ситуация требует согласования экономических интересов

между крестьянами (землевладельцами) и сельскохозяйственными предприятиями (землепользователями). Приведенные предложения по решению вопроса рационального согласования экономических интересов землевладельцев и сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: экономический интерес, арендное землепользование, сельскохозяйственные предприятия, землевладельцы, рента.

L. KOLOSA,

aspirant, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Scientific aspects of coordination of the economic interests of landowners and agricultural companies

In the article the current state of the lease land in Ukraine is analyzed. It was found that the current situation calls for coordination between the economic interests of farmers (landowners) and agricultural enterprises (land users) are established. The proposals to address the issue of efficient coordination of economic interests of landowners and agricultural companies is presented.

Keywords: economic interest, leased land, farms, landowners, rent

Постановка проблеми. Земля є основним природним ресурсом, матеріальним умовою життя і діяльності людей, головним ресурсом виробництва в сільському господарстві. Тому організація раціонального використання і охорони землі є найважливішою умовою існування і зростання добробуту народу.

Як відомо, метою земельної реформи декларувалися підвищення ефективності господарювання на землі, відмова від адміністративно-командної системи управління та формування ринкової моделі економіки, заснованої на приватному підприємстві. Одним з головних умов успішного формування соціально орієнтованої ринкової економіки виступала приватизація засобів виробництва.

В сучасних умовах переважно орендного сільськогосподарського землекористування враховуючи складні соціально-економічні умови останніх років нагальна проблема щодо впорядкування існуючої ситуації та врегулювання земельно-рентних відносин.

Одним з важливих і актуальних питань землеустрою на сучасному етапі є визначення оптимального співвідношення між землевласниками та землекористувачами (сільськогосподарські підприємства), яке формує умови для ведення ефективного землеробства і відтворення ресурсного потенціалу землі.

Необхідність вдосконалення орендних відносин має принципове значення для запобігання обезземелення селян і їх перетворення в найману робочу силу, що суперечить основному принципівому положенню, що потребує в умовах ринкових перетворень, а саме принципу – земля повинна належати тому, хто на ній працює.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженням питання використання земель сільськогосподарськими підприємствами займалися багато науковців як вітчизняних Д. Бабміндра, Л. Гунько, Б. Данилишин, Д. Добряк, О. Канаш, А. Мартин, Л. Новаковський, С. Осипчук, А. Третяк, так і зарубіжних Л. Абалкин, С. Волков, С. Герасименко, П. Завлин, але окремі

питання пов'язані з узгодженням економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств потребують глибокого вивчення й аналізу.

Метою статті є аналіз сучасного стану орендного землекористування які сформувалися в Україні. Проведення дослідження впливу існуючої ситуації на економічні інтереси між селянами (землевласниками) та сільськогосподарськими підприємствами (землекористувачами). Наведення пропозицій щодо вирішення питання раціонального узгодження економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Ситуація і стан орендного землекористування які сформувалися в Україні потребують узгодження економічних інтересів між селянами (землевласниками) та сільськогосподарськими підприємствами (землекористувачами).

Орендні відносини на сучасному етапі землекористування набувають все більшого значення, оскільки купівля земель у власність вимагає спочатку великих фінансових коштів. Тому товаровиробник зацікавлений направити вільні грошові кошти не в купівлю, а в інтенсифікацію виробництва сільськогосподарської продукції. Такого підходу до використання сільськогосподарських угідь вимагають конкуренція на ринку продовольчих продуктів. Саме брак матеріально-технічних ресурсів та фінансових коштів ускладнює сільськогосподарським товаровиробникам використовувати нові технології, щоб бути самодостатніми на ринку. Це є однією з причин, що малі сільськогосподарські підприємства обмежено мають допуск до ринку. Тому в сформованих умовах господарювання оренда стає єдиною доступною формою ефективності використання матеріальних і фінансових ресурсів. Привабливість оренди земель складається також і в тому, що вона представляє досить просту по формуванню фінансову угоду, а також дозволяє власнику отримувати дохід від здачі в оренду тимчасово невикористовуваних земель при цьому зберігаючи право власності на них.

На сьогодні виробник поставлений у такі умови, що вимушений вирощувати те, що найбільш рентабельно в найкоротші терміни, – а в нинішніх українських реаліях це означає: те, що можна зібрати й гарантовано продати одразу. Наслідком цього екстенсивного використання земель, і стає їх виснаження [1].

На думку, науковця А.М. Дворецького [1], державна політика має стимулювати ефективне і раціональне використання земель, щоб упереджувати кризові явища, створити такі умови, щоб сільгоспвиробники (незалежно від форми власності на землю) самі піклувалися про якість земель. Це мають бути як освітні та інформаційні компанії – донести до аграріїв усю критичність ситуації, шляхи виходу з неї, відповідальність за порушення. В суспільстві створити атмосферу несприйняття споживацького ставлення до землі. Щоб людина, яка здає землю в оренду, в першу чергу, сама піклувалася про те, як же цю землю використовують.

При цьому, на думку М.М. Жибака [2] раціональне використання земельних ресурсів у сільському господарстві передбачає виробництво сільськогосподарської продукції, з метою максимального задоволення потреб населення у продуктах харчування, при забезпеченні відновлення природної родючості ґрунту, збільшення продуктивного потенціалу земельних ресурсів і екологічності їх використання. Сучасна концепція раціонального землекористування повинна ґрунтуватися також на принципах вискоєфективного і екологічнобезпечного використання земельних ресурсів, підвищення родючості та охорони ґрунтів, які сприятимуть посиленню конкурентних позицій сільськогосподарських підприємств та підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. А одним з показників конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств є досягнутий рівень урожайності сільськогосподарських культур, який також безпосередньо характеризує рівень віддачі від використання земельних ресурсів.

Для сільськогосподарського підприємства земля є основним фактором виробництва і мобільність у використанні цього ресурсу може бути важливим чинником ефективності господарювання. Водночас, їх використання не повинно супроводжуватися виснаженням земель сільськогосподарського призначення, погіршенням їх екологічного стану, створенням передумов для безповоротних негативних змін у майбутньому [3].

У країнах Європейського Союзу процес уніфікації охопив багато сфер економічної діяльності і перш за все такі, як ринки капіталу, робочої сили, товарів і ін. В той же час такі сфери, як оренда земель сільськогосподарського призначення до теперішнього часу не охоплені введенням однакових правил і норм, що як і раніше робить свій вплив на діяльність європейських фермерів. Проте, всі країни ввели обмежувальні за-

ходи законодавчого характеру, що регулюють оренду земель сільськогосподарського призначення, які обмежують перехід таких земель в інші категорії [4, 5].

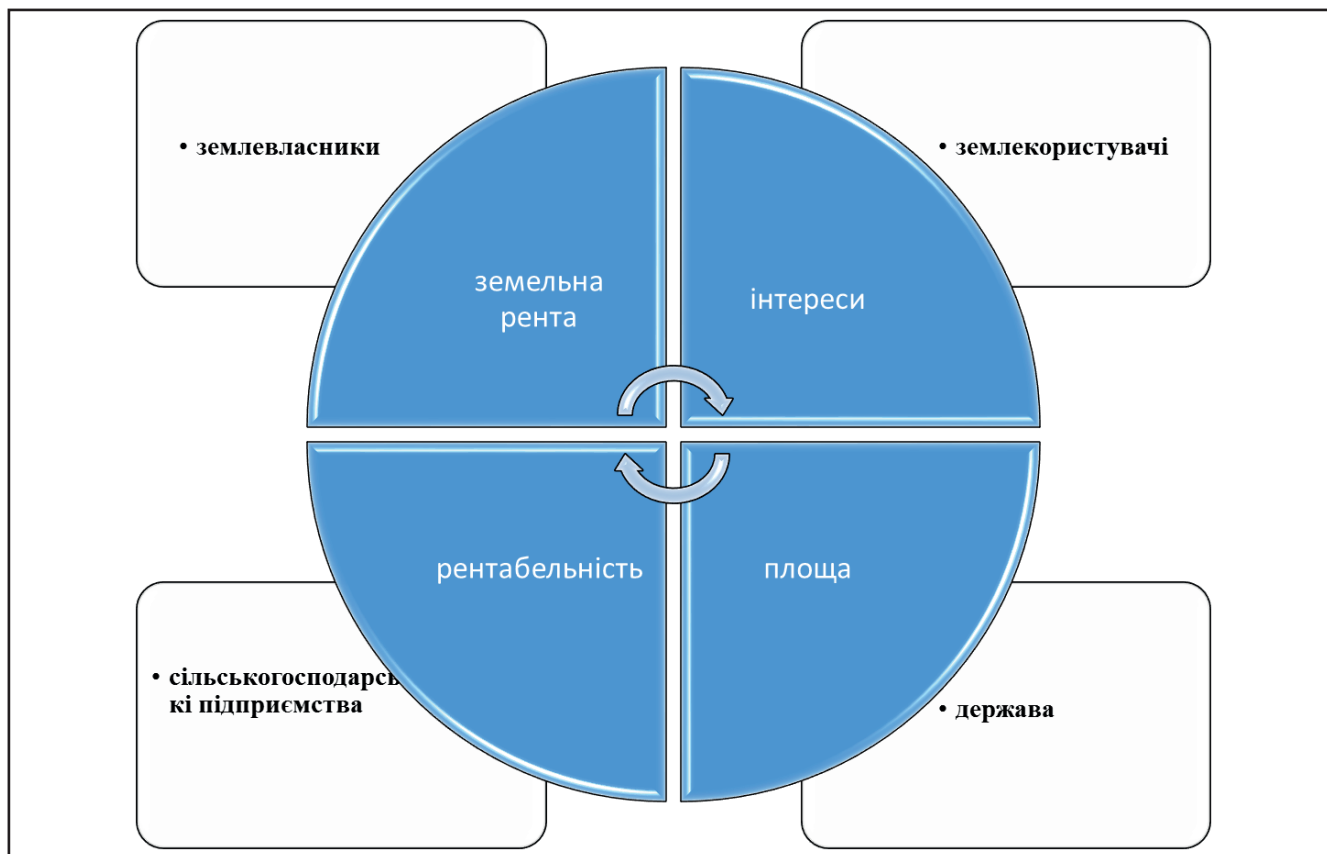
Землекористування в зарубіжних країнах передбачає використання як власних, так і орендованих земель. За багатовікову історію розвитку оренди пропорції між власними або орендованими земельними ділянками земель змінювалися в залежності від суспільного ладу, що проводиться державою аграрної політики, наявності площ вільних земель та інших факторів. В даний час в окремих країнах світу частка орендованих сільськогосподарських земель варіює від 13 до 42 %.

Науковець В.М. Будзяк у своїй науковій праці [6] виділяє три основні системи ефективного сільськогосподарського землекористування, які склалися у світі. Перша – суспільно-приватницька система, яка базується на посиленні різного роду економіко-екологічних та правових обмежень у сільськогосподарському землекористуванні та на суворому суспільному контролі за раціональним використанням цих земель. Найбільш типовими представниками цієї системи є ФРН і Франція. Друга – державно-приватницька система, яка ґрунтується на домінуванні державної форми власності (як це є в Китаї) або державних інтересів в аграрній сфері (прикладом може слугувати Японія), що дозволяє максимально розвивати оренду земель сільськогосподарського призначення. Третя – приватницька система характеризується домінуванням приватної форми власності на землі сільськогосподарського призначення та ефективним механізмом реалізації і захисту прав носіїв цієї форми власності.

На нашу, думку необхідно знайти симбіоз між другою і третьою системами з більшим спрямуванням до приватницької. Необхідно також врахувати той фактор, що Україна фактично вимушено змушена розвивати орендні відносини обмежуючи при цьому вільний ринок сільськогосподарських земель через постійно діючий мораторій.

В умовах орендного землекористування повинен дотримуватись баланс між інтересами орендодавця (землевласника) та орендаря (сільськогосподарського підприємства), взаємовигода та взаємозацікавленість а також рівність перед законом. Існуюче земельне законодавство очевидно не відповідає цілеспрямованій реалізації цих принципів та відповідних юридичних правил. Через моніторинг фактично не узаконений орендодавець як повноцінний власник землі.

Не тільки землевласник але і орендар включені у відносини щодо присвоєння по фактору виробництва (землі), при цьому економічною формою присвоєння по фактору виробництва (землі) орендарем є дохід від оренди, який є частиною земельної ренти, що повинна бути отримана орендаром (рис.).

Баланс економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств

Специфіка відносин при орендному землекористуванні як форми господарювання є в тому, що землевласник виступає тут як суб'єкт відтворення.

Іншими словами, критерієм ефективності діяльності орендаря (сільськогосподарського підприємства) є оптимальне співвідношення витрат і результату по всьому відтворювальному циклу.

Механізм відносин при орендному землекористуванні це система взаємопов'язаних та субординуваних елементів. Основним елементом цієї системи відносини між землевласником і сільськогосподарським підприємством, які виступають як відносини внутрішньої диференціації процесів привласнення по фактору виробництва (землі), об'єктом присвоєння є земельна рента. Суб'єктами привласнення – землевласник (орендодавець) та сільськогосподарське підприємство (орендар). Економічними формами привласнення, відповідно, виступають орендна плата, дохід від оренди та земельний податок. При цьому, якщо орендна плата виступає проявом такої атрибутивної якості ринкової економіки як платність ресурсів, то дохід від оренди – свободи підприємницької діяльності. Поряд з цим оренда, будучи гнучким засобом перерозподілу земельних ресурсів на користь більш ефективних господарств, а також формування господарств оптимальних розмірів, реалізує і такі якості ринкової економіки, як конкуренція і вільне ціноутворення.

Висновки

В даний час об'єктивні умови функціонування економіки потребують вирішення проблем, які дозволять істотно уповільнити процеси, пов'язані з нераціональним використанням земель сільськогосподарського призначення великими агрохолдингами. Інструмент оренди з відповідним процесом контролю може вирішити поставлені завдання в найкоротші терміни. Важливим елементом вдосконалення орендних відносин на землі виступають уточнення і розвиток методичних підходів щодо узгодження економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Дворецький А.М. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів / А.М. Дворецький // Ефективна економіка. – 2003. – №5. [електронне джерело]. – режим доступу. – <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2026>
2. Жибак М.М., Черник Д.П. Організаційно економічні умови та принципи раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств / М.М. Жибак // Ефективна економіка. – 2013. – №4. [електронне джерело]. – режим доступу. – <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1924>
3. Пшоняк Д.І. Методичний підхід до визначення соціально-економічної ефективності використання земельних ресурсів / Д.І. Пшоняк // Ефективна економіка. – 2012. –

№2. [електронне джерело]. – режим доступу. – file:///C:/Users/HP/Downloads/efek_2012_2_9.pdf

4. Буздалов, И.Н. Реформирование земельных отношений в Восточноевропейских странах // Междунар. с.-х. журн. – 1996. – №1. – С. 20–25.

5. Евростат : база статистических данных стран Евросоюза [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home, свободный>. – Загл. с экрана. – Яз. англ.

6. Будзяк В.М. Електронне джерело. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&image_file_name=DOC/2008/08bvmtmp.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1

О.В. МЕЛЬНИКОВ,

к.т.н., докторант Академії фінансового управління

Сутьність та ключові параметри формування інформаційної сфери України

Сьогодні інформація та знання трактуються як нелімітовані ресурси, використання яких повинно забезпечити існування та розвиток людського суспільства. Інформаційні потреби людства мають чітку тенденцію до зростання, задоволення яких потребує виробництва якісної та необхідної інформаційної продукції, що не можливо без формування відповідної інформаційної сфери. До інформаційної сфери як економічної системи, повинні бути включені такі елементи: авторське середовище, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційні послуги, поширення (передавання) інформації та споживачі інформаційної продукції. Організація взаємодії та координації усіх елементів покликано забезпечити сталий розвиток інформаційної сфери.

Ключові слова: інформація, інформаційна продукція, інформаційна сфера.

А. В. МЕЛЬНИКОВ,

к.т.н., докторант Академії фінансового управління

Сущность и ключевые параметры формирования информационной сферы Украины

Сегодня информация и знания трактуются как нелимитированные ресурсы, использование которых должно обеспечить существование и развитие человеческого общества. Информационные потребности человечества имеют четкую тенденцию к росту, удовлетворение которых требует производства качественной и необходимой информационной продукции, что невозможно без формирования соответствующей информационной сферы. К информационной сфере как экономической системы, должны быть включены такие элементы: авторская среда, информационно-аналитическая деятельность, информационные услуги, распространение (передача) информации и потребители информационной продукции. Организация взаимодействия и координации всех элементов призвано обеспечить устойчивое развитие информационной сферы.

Ключевые слова: информация, информационная продукция, информационная сфера.

A. MELNIKOV,

Ph. D (Technics), State Educational and Scientific Institution «Academy of Financial Management», Postdoctoral candidate

The essence and the key parameters of the formation of the information sphere Ukraine

Today, information and knowledge are treated as unlimited resources, the use of which should ensure the existence and development of human society. Information needs of humanity with a clear upward trend, which meet the needs of production quality and necessary information products that are not possible without forming relevant information sphere. Information as to the scope of the economic system should be included in such elements: copyright environment informatsiyno analytical activities, information services, distribution (peredavannya) information and consumer information products. Organization of interaction and coordination of all elements designed to ensure sustainable development of the information sphere.

Keywords: info, ynformatsyonnaya out production ynformatsyonnaya field.

Постановка проблеми. Існують різні теорії, що пояснюють характер сучасного суспільства – постіндустріальне суспільство, інформаційне, третьої хвилі, тощо. Усі ці концепції акцентують увагу на зміні структури економіки та пріоритетів її розвитку. Автори усіх

цих концепцій сходяться у тому, що інформація і знання – це основний ресурс сучасного суспільства. Якщо сировина була основним ресурсом доіндустріального суспільства, а капітал – індустріального, то постіндустріальне суспільство має принципово новий

основний ресурс – інформацію і знання. Усі ці дослідження тією чи іншою мірою стосувалися інформації як економічного феномену. У зв'язку із цим почали аналізувати ринок інформації, інформаційну економіку та інформаційну сферу суспільного виробництва.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженням інформаційної сфери займалися такі вітчизняні та закордонні науковці як І. Арістова [1; 2], О. Баранов [3], А. Бріггз і П. Коблі [37], Ю. Бурило [4], В. Горовий [5; 23; 24], М. Кастельс [32], В. Колах [13], Я. Котляревський [14–17; 33], М. Маклюен [35], Ф. Махлуп [34], О. Онищенко [23; 24], Е. Семенюк [19; 27; 36], А. Урсул [29; 30], А. Штангрет [14–16; 31; 33] та ін. Значені вчені лише окреслювали її сучасний стан не завжди коректно визначаючи, що охоплює ця сфера суспільного виробництва та результати її господарської діяльності, – це у свою чергу утруднює процес управління нею та забезпечення її сталого розвитку.

Метою даної статті є дослідження сутності понять «інформаційна продукція» та «інформаційна сфера», побудова моделі інформаційної сфери.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглянути сутність поняття «інформаційна сфера», знайдемо відповідь на запитання: чи є інформація товаром? Незважаючи на поширену думку власне інформація не є товаром у повному розумінні цього слова, адже товар – це матеріальні об'єкти, на які є попит та щодо яких можна встановити права власності. Товари придатні для транспортування, їх долучають до обміну, тобто вони є предметом купівлі та продажу. Це може бути продукція серійного виробництва, унікальні витвори або матеріальні засоби для надання послуг [12]. Інформація – будь-які відомості та (або) дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [9]. Тобто мова повинна йти не про абстрактну інформацію, а матеріалізовану інформацію – інформаційну продукцію¹.

Закон України визначає, що інформаційна продукція – матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення потреб суб'єктів інформаційних відносин [9]. Тобто споживча вартість інформаційної продукції не проявляється у зовнішній формі, а сама форма переноситься як засіб для повідомлення та передачі первинної споживчої вартості. Справжня функція і цінність інформаційної продукції полягає в її змісті, тобто в її перегляді, прослуховуванні чи читанні, хоча для виробника продукції в економічному сенсі процес завершується стадією товарообміну і йому байдуже чи буде цей продукт переглянутий, прослуханий чи прочитаний.

Що ж до галузі з виробництва інформаційної продукції, то Господарському кодексу України (стаття 260)

¹ Продукція – це результат економічної діяльності. Це загальний термін, який використовують як для позначення товарів, так і послуг [12]

галузь визначено як сукупність усіх виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові чи подібні види економічної діяльності [6]. Користуючись терміном галузь, треба враховувати, що подібність видів економічної діяльності не є чітко визначеною категорією і для різних цілей її можна розглядати як у більш загальному, так і в конкретному контексті [12]. Так, наприклад, цілком правомірно розглядати в загальному контексті як галузі економіки сільське господарство або переробну промисловість. Найбільш узагальнені угруповання видів економічної діяльності на рівні секцій КВЕД дають змогу виділити основні галузі економіки.

Інформаційну продукцію виготовляють як підприємства, віднесені до переробної промисловості (секція С, розділ 18 – поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації), так й підприємства, що належать до секції J (Інформація та телекомунікації). Основними складовими секції J є: видавнича діяльність, яка включає видання програмного забезпечення (розділ 58); виробництво фільмів і видання звукозаписів (розділ 59); діяльність у сфері радіомовлення і телебачення (розділ 60); діяльність у сфері телекомунікації (розділ 61); діяльність у сфері інформаційних технологій (розділ 62) та надання інших інформаційних послуг (розділ 63) [12].

Отже ми маємо справу не з однією галуззю національного господарства, що виробляє інформаційну продукцію. З постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері» від 06.07.2011р. № 710 впливає, що виконавцями заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері... є переможці процедури закупівлі товарів, робіт і послуг, конкурсного відбору проектів і програм, спрямованих на інформування громадськості з питань європейської інтеграції [25]. Тобто мова йде про суб'єкти підприємницької діяльності, що виготовляють інформаційну продукцію.

Ще раніше у 2008 р. президією Вищої атестаційної комісії України було затверджено паспорт спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право [26]. До галузі інформаційного права віднесено: інформаційну сферу як об'єкт права; правовідносини в інформаційній сфері; державну політику та державне управління в інформаційній сфері тощо. Саме ж інформаційне право досліджує «суспільні відносини, що складаються у сфері обігу інформації, створення, формування, зберігання, поширення, використання, охорони і захисту інформаційних ресурсів, створення та використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки».

Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922–VIII визначає перелік з одинадцяти сфер діяль-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ності, на які поширюється дія цього закону [10], що прав- да інформаційна сфера до цього переліку не входить.

Тобто навіть з наведених прикладів видно, що понят- тя сфера діяльності не є чимось виключним для вітчиз- няного законодавства. Так Указ Президента України від 28.12.2012 р. №765/2012 виділяє сфери культури, освіти, науки, молоді, спорту та охорони здоров'я [28].

Тому надалі говорячи про виробництво і поширення інформаційного продукту, забезпечення способу пе- редавання та поширення цих продуктів, а також даних та інформації, діяльність у сфері інформаційних техно- логій, оброблення даних та іншу діяльність у сфері ін- формаційних послуг ми будемо називати у повній від- повідності до чинного національного законодавства – інформаційна сфера.

Узагальнюючи наукові доробки вітчизняних та закор- донних науковців [3; 11; 15; 18; 20; 21], на нашу думку, інформаційну сферу слід розглядати як економічну сис- тему, до складу якої повинні бути включені такі елементи (відповідно до життєвого циклу інформаційної продукції): авторське середовище, інформаційно-аналітична ді- яльність, інформаційні послуги, поширення (передаван- ня) інформації та споживачі інформаційної продукції. Су- купність цих елементів, об'єднаних однією програмою та єдиною метою, і утворює один з господарських комп- лексів. Наявні елементи (підсистеми) інформаційної сфери забезпечують умовно-замкнений характер сис- теми і зумовлюють її працездатність, тобто успішне вирі- шення тих завдань, які перед нею виникають.

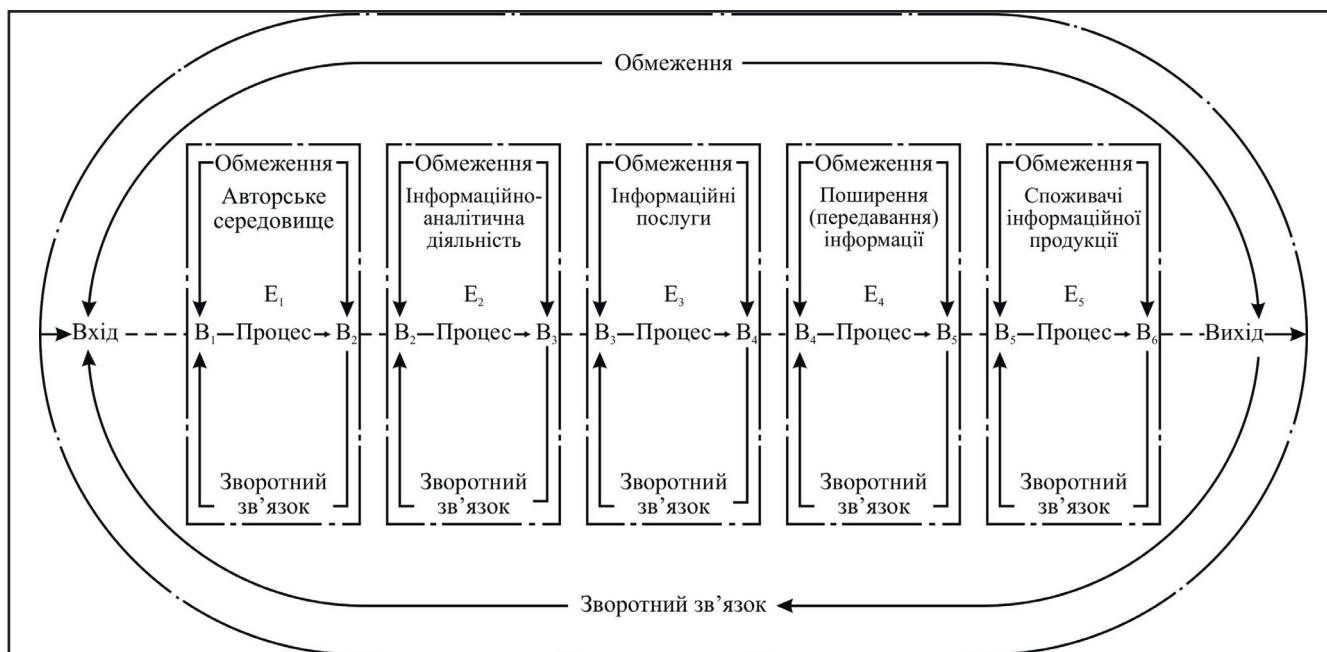
На рис. 1 показана логічна модель інформаційної сфери як економічної системи – Е, яка включає в се- бе п'ять підсистем: Е1, Е2, Е3, Е4 і Е5. Як видно з рис. 1,

модель має процесний характер. Крім процесу, осно- вними елементами її є вхід, вихід, обмеження і оберне- ний зв'язок. Характеристика функціонування інформа- ційної сфери як економічної системи була би неповною без визначення місця, ролі й значення її підсистем.

Важливе значення для інформаційної сфери має ав- торське середовище. У ньому створюються тексти, первинна інформація у певній галузі знань, науки та культури. Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає, що автор – фізична особа, яка сво- єю творчою працею створила твір [7]. Процес створен- ня тексту, наприклад, монографії, як завершального етапу дослідницьких, конструкторських і проектних ро- біт є найвищою формою синтезу інформації. Створе- ний автором текст, якщо він містить цінну інформацію на актуальну тему, будучи поширений будь-яким спо- собом, знайде попит і принесе суспільну користь.

Інформаційно-аналітична діяльність – сукупність дій та заходів на основі концепцій, методів і засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, нако- пичення, обробки та аналізу даних на основі інформа- ційних технологій [22]. Ця діяльність як підсистема ін- формаційної сфери полягає у підготовці інформації до розмноження. У хронологічному та функціональному відношенні цей етап – другий рівень діяльності в ін- формаційній сфері. Тут роль інформаційних працівни- ків виконують редактори, що забезпечують обробку та підготовку інформації, розмноження та поширення її.

Виходячи із призначення інформаційної сфери потріб- но відзначити важливість інформаційно-аналітичної ді- яльності в аналізованій системі. Редакційні підрозділи засобів масової інформації (ЗМІ) та організації, що здій-

Модель інформаційної сфери як економічної системи

Джерело: Складено автором на основі [11; 18].

снюють видавничу діяльність – основна ланка інформаційної діяльності (розділи 58 і 59 КВЕД). Вони приймають участь у виготовленні інформаційної продукції на усіх етапах цього процесу, починаючи з формування ідеї створення твору й закінчуючи його поширенням, а також у реалізації та збиранні інформації про його користь.

Надання інформаційних послуг – здійснення суб'єктами, пов'язаними із створенням, перетворенням та споживанням інформації, інформаційної діяльності з доведення інформаційної продукції до відома споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб у послугах. Згідно КВЕД послуги не підлягають продажу окремо від процесу їх виробництва [12]. Завдання суб'єктів інформаційної діяльності, що становлять підсистему інформаційної сфери, – розмноження за допомогою технічних засобів інформації у відповідності до вимог інформаційно-аналітичних структур (видавництва, кіностудії, телерадіокомпанії), тобто на високому якісному рівні, у мінімальні терміни та з мінімальними витратами. До суб'єктів інформаційної діяльності, що відповідають за розмноження інформації за допомогою технічних засобів, належать засоби масової інформації (ЗМІ); органи державної влади та місцевого самоврядування; науково-дослідні організації та навчальні заклади; поліграфічні підприємства.

Результативність роботи суб'єктів інформаційної діяльності, що надають інформаційні послуги (розділи 18, 60, 62 і 63 КВЕД), визначається наявністю відповідних кадрів, рівнем технічної та матеріальної бази, а також організацією виробництва та праці.

Поширення інформаційної продукції – опублікування її у пресі, передача по радіо, телебаченню, з використанням інших засобів масової інформації, а також в іншій формі невизначеному числу осіб або хоча б одній людині. Засоби передавання інформації бувають різних видів. Тому комунікативні процеси можна класифікувати за різними ознаками. Суть масової комунікації полягає в доцільно організованому систематичному поширенні особливим чином підготовленої інформації серед розосереджених аудиторій із застосуванням технічних засобів. Такими технічними засобами, що опосередковують зв'язок комунікатора та його аудиторії, є радіо, телебачення, кіно, книжкова торгівля, Інтернет. Узагальнено технічні засоби можна позначити, як засоби масової комунікації, що різняться за часом, необхідним для отримання інформації (отримання та доставка) та величиною аудиторії.

Інформаційна продукція в електронній (цифровій) формі. Інформація в цифровій формі (цифрова інформація) поширюється за допомогою так званих систем передачі даних, які відносяться до телекомунікацій (розділ 61 КВЕД). Оператори телекомунікації здійснюють свою діяльність, надаючи послуги телекомунікації, у тому числі, послуги передачі даних.

Споживач – фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [8]. Споживання інформаційної продукції – заключна ланка моделі «інформаційна сфера». Споживачі інформаційної продукції оцінюють усю інформаційну сферу за її кінцевим результатом. Через споживачів інформаційне середовище взаємодіє із навколишнім середовищем, а результати діяльності його слугують основою для рішення про відповідність виконуваних функцій комплексу завдань середовища. Споживачі інформаційної продукції забезпечують замкненість контуру функціонування інформаційної сфери. Тут завершується обіг діяльності комплексу та починається наступний цикл.

Інформаційну сферу, як було доведено вище, необхідно трактувати як економічну систему, відтак управління нею повинно бути науково організованим, із врахуванням впливу зовнішнього середовища та змінами внутрішніх елементів. Зважаючи на важливість інформаційної сфери для нашої країни на сьогоднішньому історичному етапі, саме державне управління повинно забезпечити задоволення інформаційних потреб населення із одночасним захистом національних інтересів.

Висновки

Як підсумок доцільно ще раз підкреслити, що формування інформаційної сфери в Україні набуває пріоритетного характеру з наступних міркувань: насичення та ступінь захисту національної інформаційної сфери впливає як на політичні, так і економічні процеси в країні; інформація та знання уже сьогодні як економічні ресурси визначають місце певної країни у світовому економічному просторі; для кожного окремого індивідуума, поруч із фізіологічними, задоволення своїх інформаційних потреб стає все важливішим; інформаційна продукція сприймається споживачем як товар, що вимагає організації взаємодії суб'єктами авторського середовища, інформаційно-аналітичної діяльності, інформаційних послуг, поширення (передавання) інформації та споживачі інформаційної продукції. Звідси, формування національної інформаційної сфери повинно бути під пильним наглядом державних органів управління, що і потребує подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

1. Аристова І. В. Державна інформаційна політика : Організаційно-правові аспекти / І. В. Аристова. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 2000. – 368 с.
2. Аристова І. В. Еволюційний розвиток поняття «інформаційна сфера» / І. В. Аристова // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 31. – С. 239–245.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3. Баранов О. А. Правове забезпечення інформаційної сфери : Теорія, методологія і практика / О. А. Баранов. – К. : Едельвейс, 2014. – 434 с.
4. Бурило Ю. П. Інформаційна сфера як сфера господарювання : Теоретично-правовий аспект / Ю. П. Бурило // Правова інформатика. – 2012. – № 4 (36). – С. 18–28.
5. Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації / В. М. Горовий. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2015. – 332 с.
6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436–IV (ост. зміни 01.08.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
7. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. № 3792–XII (ост. зміни 13.01.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
8. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. № 1023–XII (ост. зміни 01.01.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
9. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657–XII (ост. зміни 25.06.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
10. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 № 922–VIII (ост. зміни 04.06.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/922-19/page>
11. Звезжинский С. М. Информационное обеспечение научно-технических разработок / С. М. Звезжинский. – Львов : Изд-во при Львов. гос. ун-те Изд. об-ния «Вища шк.», 1982. – 208 с.
12. Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>
13. Конах В. К. Національний інформаційний простір України : Проблеми формування та державного регулювання / В. К. Конах. – К. : НІСД, 2014. – 76 с. – (Сер. Інформаційні стратегії. Вип. 2)
14. Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування факторів, що стримують або стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. – 2016. – Вип. 2 (75). – С. 39–52.
15. Котляревський Я. В. Організаційно-економічний механізм розвитку видавничо-поліграфічної галузі в процесі гарантування інформаційної безпеки України / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. – 214 с.
16. Котляревський Я. В. Основні засади діяльності Державного комітету з питань телебачення і радіомовлення України як суб'єкта інформаційної сфери / Я. В. Котляревський, А. М. Штангрет, О. В. Мельников // Держава та регіони. Сер. Екон. та підприємство. – 2015. – № 5 (86). – С. 15–22.
17. Котляревський Я. В. Управління інноваційним розвитком видавничо-поліграфічної діяльності в процесі формування економіки знань / Я. В. Котляревський. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. – 354 с.
18. Машталер Р. М. Экономические проблемы научно-технического прогресса в полиграфии / Р. М. Машталер. – М. : Книга, 1978. – 184 с.
19. Мельников А. В. Информационная революция и современная полиграфия / А. В. Мельников, Э. П. Семенюк // Научно-техн. инф. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. – 2014. – № 1. – С. 1–12.
20. Мельников О. В. Концепція розроблення інформаційного забезпечення управління видавничо-поліграфічною галуззю / О. В. Мельников // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. – 2013. – № 1 (42). – С. 73–77.
21. Мельников О. В. Формалізація предметної області управління видавничо-поліграфічною галуззю на основі системного підходу / О. В. Мельников, В. М. Сеньківський, А. М. Штангрет // Наук. зап. [Укр. акад. друкарства]. – 2013. – № 2 (43). – С. 73–78.
22. Наказ Державного комітету зв'язку та інформатизації України «Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації» від 06.06.2003 р. № 97 (ост. зміни 09.02.2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0512-03>
23. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2014. – 218 с.
24. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К. : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2011. – 160 с.
25. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання заходів з питань європейської інтеграції в інформаційній сфері» від 06.07.2011 р. № 710 (ост. зміни 21.04.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/710-2011-%D0%BF>
26. Постанова президії ВАК України «Про затвердження паспортів спеціальностей» від 08.10.2008 р. № 45–06/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart93/idx93745.htm>
27. Семенюк Э. П. Информатика и современный мир. Философские аспекты / Э. П. Семенюк. – Львов : Укр. акад. печати, 2009. – 282 с.
28. Указ Президента України «Питання забезпечення виконання покладених на Кабінет Міністрів України завдань і повноважень у сферах культури, освіти, науки, молоді, спорту та охорони здоров'я» від 28.12.2012 р. № 765/2012 // Урядовий кур'єр. – 2013. – 3 січ. (№ 1)
29. Урсул А. Д. Информатизация общества. Введение в социальную информатику / А. Д. Урсул. – М. : Акад. общественных наук, 1990. – 192 с.
30. Урсул А. Д. Информатика. Методологические аспекты / А. Д. Урсул. – М. : Наука, 1971. – 296 с.

31. Штангрет А. М. Формування економіки знань в Україні : Характеристика, оцінка та моделювання / А. М. Штангрет. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2011. – 246 с.

32. Castells M. The Rise of the Network Society / M. Castells. – Oxford : Blackwell Publishers Ltd., 1996. – 556 p. – (The Information Age : Economy, Society and Culture, Vol. I).

33. Kotliarevskyy Ya. Sustainable development of informational sphere in Ukraine / Ya. Kotliarevskyy, A. Melnikov, A. Shtangret, H. Pushak // European cooperation. – 2016. – № 8 (15). – P. 80–87.

34. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlup. – NJ : Princeton, 1962. – 283 p.

35. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy : The Making of Typographic Man / M. McLuhan – 1st ed. – Toronto : University of Toronto Press, 1962. – 293 p.

36. Melnikov A. V. The information revolution and the modern printing industry / A. V. Melnikov, E. P. Semenyuk // Scientific and technical information processing. – 2014. – Vol. 41, № 1. – P. 1–11.

37. The Media : An Introduction / Edited by A. Briggs, P. Cobley. – 2nd ed. – Harlow : Pearson Education Ltd, 2002. – 500 p.

В.Д. МУСИЄНКО,

к.т.н., доцент, Криворізький економічний інститут

*ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»,
К.О. ШУЛЬГА,*

студентка, Криворізький економічний інститут

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

Інноваційний розвиток комунікаційної політики рекламної агенції

У статті розкрито сутність та роль організації маркетингових комунікацій в діяльності підприємства та важливість інноваційного розвитку комунікаційної політики. Проведено аналіз маркетингової політики комунікацій рекламної агенції «Нова Медіа» та порівняння з комунікаційною діяльністю фірми-конкурента. Запропоновано шляхи інноваційного розвитку та вдосконалення роботи рекламної агенції з організації маркетингових комунікацій.

Ключові слова: *маркетингові комунікації, маркетингова політика комунікацій, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інноваційні стратегії, рекламна агенція.*

В.Д. МУСИЄНКО,

к.т.н., доцент, Криворожский экономический институт

*ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана»,
Е.О. ШУЛЬГА,*

студентка, Криворожский экономический институт

ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана»

Інноваційне розвиток комунікаційної політики рекламного агентства

В статье раскрыта сущность и роль организации маркетинговых коммуникаций в деятельности предприятия, необходимость инновационного развития коммуникационной политики. Проведен анализ маркетинговой политики коммуникаций рекламного агентства «Нова Медиа» и сравнения с коммуникационной деятельностью фирмы-конкурента. Предложены пути инновационного совершенствования работы рекламного агентства по организации маркетинговых коммуникаций.

Ключевые слова: *маркетинговые коммуникации, маркетинговая политика коммуникаций, инновационное развитие, инновационная деятельность, инновационные стратегии, рекламное агентство.*

V. MUSIENKO,

Ph.D., associate professor of Krivoy Rog Economic Institute

*SHEE «Kiev National Economic University named Vadym Hetman»,
K. SHULGA,*

student of Krivoy Rog Economic Institute

SHEE «Kiev National Economic University named Vadym Hetman»

Innovative development of communication policies in an advertising agency

Topic of essence and role of establishing marketing communications in activities of a business unit and relevancy of communication policies innovative development are covered in this article.

Marketing communications policies of advertising agency «Nova Media» were analysed and compared to

communication activities of a rival firm. Ways of innovative improvements to advertising agency activities on marketing communications organization were suggested.

Keywords: *marketing communications, marketing communication policies, innovative development, innovative activities, innovative strategies, advertising agency.*

Постановка проблеми. Комунікація є невід'ємним елементом соціальної взаємодії, і її роль в діяльності підприємства дуже важлива. У сучасному світі компанії управляють складною системою маркетингових комунікацій. Комунікативна політика в системі маркетингу – це перспективний курс дій фірми, спрямований на планування і здійснення взаємодії з усіма суб'єктами маркетингової системи. Маркетингові комунікації можна визначити як творчу форму диференціації ринку, яка прагне переконати споживачів, акціонерів і співробітників, що ринкова пропозиція даної компанії є найкращим для них варіантом.

До основних завдань маркетингових комунікацій відносяться інформування про продукт і його властивості; переконання в перевагах продукту; досягнення розуміння продукту; подолання упередженості; створення мотивації до споживання; забезпечення впевненості в якості, надійності і інших властивостях продукту; підтримання його іміджу.

Комунікаційна політика дуже сильно впливає на ефективність управління підприємством, на успішну діяльність фірми та на її функціонування в цілому. Система маркетингових комунікацій відіграє важливу роль у впливі її на суспільство при проведенні регіональних інноваційних програм розвитку [1].

В умовах, коли щодня на нас зрушується потік з більш трьох тисяч рекламних повідомлень і кожну годину ми отримуємо більше двохсот рекламних повідомлень, ефективність традиційної реклами різко знижується. Виробники і рекламодавці сьогодні повинні бути більш винахідливими, креативними і несподіваними, на допомогу приходять інновації.

Аналіз досліджень та публікацій. В Україні проблемі інноваційного розвитку маркетингових комунікацій присвячені теоретичні та практичні розробки учених: В. Б. Авер'янова, В. Д. Бакуменка, С. О. Білої, Я. Бронштейна, А. Войчака, В. Королька, В. Моїсеєва, Г. Почепцова, Б. О. Парахонського, Я. Ф. Радиша, Є. Ромата, В. Орлової та ін. Також це питання досліджували багато зарубіжних науковців: П. Сміт, К. Беррі, А. Пулфорд, А. Ульяновський.

Виклад основного матеріалу. Інноваційний розвиток є невід'ємною і активною частиною всіх сфер життєдіяльності суспільства і, зокрема, підприємства як його первинної ланки. Значення інноваційного розвитку для підприємств важко переоцінити: тільки через інновації можна забезпечити конкурентоспроможність продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринку.

Ефективне використання інновацій стає вирішальним фактором соціально-економічного розвитку і розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших проблем. Послідовна активізація інноваційної діяльності підприємства забезпечує досягнення і зміцнення конкурентних позицій на ринку. Функціонування підприємств у довгостроковій перспективі пов'язано з формуванням стратегії розвитку, орієнтованої на посилення інноваційної активності [2].

Найбільш досконалою класифікацією видів інноваційної стратегії підприємства є класифікація Х. Фрімана, де він розрізняє шість типів інноваційної стратегії підприємства [3]: 1) наступальна; 2) захисна; 3) імітаційна; 4) залежна; 5) традиційна; 6) «за нагодою».

Щоб утримувати інтерес масового споживача, відповідати його мінливим запитам і смакам, необхідно стрімко розвивати маркетингові комунікації, постійно збагачуючи їх новими засобами, формами і методами взаємини з цільовими аудиторіями. Поряд з традиційними, стандартними інструментами маркетингу, з'являються нові або інноваційні:

Мобільний маркетинг, веб-сайт, інтернет-реклама, реклама за допомогою електронної пошти, вірусний і партизанський маркетинг і ін. Розглянемо більш докладно деякі види інноваційних маркетингових комунікацій.

Мобільний маркетинг (mobile marketing) – інтерактивний маркетинговий інструмент комунікацій, в реалізації яких задіяний мобільний телефон, смартфон або кишеньковий портативний комп'ютер (КПК) [4].

Основні переваги мобільного маркетингу – ефективність, розширення рекламних можливостей інших медіа за рахунок легкої інтеграції в рекламну кампанію.

Зараз мобільний маркетинг проходить стадію становлення, тому не може бути названий самостійним комунікаційним каналом. Але в той же час компанії вдаються до допомоги мобільних комунікацій в якості підтримки основної частини маркетингової кампанії [4].

Реклама на веб-сайтах (web-site's advertisement) є найважливішим маркетинговим інструментом. Від його реалізації залежить успіх бізнесу в Інтернеті і віддача від проведених тут рекламних заходів.

З точки зору маркетингу, веб-сайт – це набір інформаційних блоків та інструментів для взаємодії з одним або декількома сегментами цільової аудиторії. Яка інформація буде представлена на сайті, які інструменти будуть задіяні, як вони будуть взаємодіяти між собою, залежить від двох аспектів:

– від обраної бізнес-моделі, короткострокових і довгострокових завдань;

– типу сегментів цільової аудиторії і можливості взаємодіяти з нею тим або іншим способом.

Основні види інтернет-реклами (advertising on the Internet):

– Медійна реклама (reach media banners) – реклама, адресована «широкої» аудиторії, своєрідний аналог телмовлення. До неї відносяться різні види банерної реклами: статичні банери (зображення з текстом, як правило містить анімацію і виконує роль гіперпоширення на той чи інший ресурс), анімовані / динамічні банери (в форматі gif), флеш-банери (rich-media, можуть бути озвучені), «спливаючі» віконця (pop-up і pop-under), які видно при відкритті або після закриття веб-сторінки, і т. п.

– Контекстна реклама (context advertising) – реклама, що розміщується в прив'язці до контексту сторінки, аналог спеціалізованої пресси. Також може бути медійною.

– Пошукова реклама (Search Engine Advertising, SEA) – реклама, що враховує слова запиту, які користувач вписав в рядку запиту.

– Поштові розсилки – директ-мейл (direct-mail) (по підписці).

– У комплекс засобів інтернет-реклами входять: реєстрація в пошукових системах, каталогах, рейтингах; реклама на тематичних майданчиках; Банерна реклама; контекстна реклама.

Електронна пошта активно застосовується в рекламних цілях (e-mail advertising). До способів реклами по засобам електронної пошти відносяться:

розсилання рекламних пропозицій без прямої згоди отримувачів («спам»);

розсилання рекламних пропозицій при прямому згодою одержувачів («opt-in маркетинг»);

рекламні вставки в електронних журналах, що розсилаються по e-mail. [4].

Вірусний маркетинг – загальна назва різних методів поширення реклами, що характеризуються поширенням в прогресії, близькою до геометричної, де головним розповсюджувачем інформації є самі одержувачі інформації, шляхом формування змісту, який би притягнув нових одержувачів інформації за рахунок яскравої, творчої, незвичайної ідеї або з використанням природного або довірчого послання [5].

Партизанський маркетинг. Одним з популярних в даний час видів маркетингу є партизанський маркетинг, який представляє собою нестандартні, нетрадиційні маркетингові заходи. Його головні особливості – креативність і малобюджетність. Його завдання – зробити незабутнє враження, «змусити» зацікавитися

рекламованим товаром і послугою і викликати бажання їх придбати [6].

Комунікаційну політику широко використовують в своїй діяльності рекламні агенції. Вона спрямована на інформування потенційних клієнтів про фірму, послуги які надаються та конкурентні переваги. Загальною метою використання комунікацій є збільшення кількості клієнтів, замовлень, а як наслідок – підвищення прибутку підприємства.

Рекламна агенція «Нова Медіа» діє на ринку рекламно-інформаційних послуг м. Кривий Ріг з серпня 2007 року. Діяльність ТОВ «Нова Медіа» здійснюється виключно на регіональному ринку, що обумовлено характером основних послуг, які надає компанія – рекламні конструкції є статичними носіями зовнішньої реклами.

Область діяльності товариства включає в себе:

1) Розміщення зовнішньої реклами на конвексбордах та скроллерах;

2) Створення, монтаж/демонтаж зовнішньої реклами;

3) Широкоформатний друк;

4) Будь-який вид поліграфії;

5) Виготовлення сувенірної продукції;

6) Дизайнерські послуги;

7) Реклама в друкованих виданнях (журнали, рекламно-інформаційні видання);

8) Реклама на радіо;

9) Інтернет-реклама.

Комунікаційна політика ТОВ «Нова Медіа» спрямована на інформування потенційних клієнтів про фірму, послуги які надаються та конкурентні переваги.

Виділяють у цьому комплексі чотири основні напрямки:

– реклама;

– стимулювання збуту;

– директ-маркетинг (прямі продажі);

– паблік рилейшнз.

Для аналізу політики просування підприємства ТОВ «Нова Медіа» проаналізуємо витрати на просування продукції у розрізі окремих елементів за 2013–2015 роки (табл. 1).

Аналіз характеру витрат, дозволяє зробити висновок, що формуючи комплекс просування продукції саме таким чином, з такими пріоритетами, підприємство прагне, підтримувати сформований позитивний імідж за допомогою реклами підприємства (зовнішня реклама; друкована реклама – візитки, флаєра.; сувенірна реклама – пакети, ручки тощо; реклама в ЗМІ; інтернет-комунікації та пряма поштова реклама через Internet тощо), витрати на які у 2015 р. складають 37% усіх комунікаційних витрат. На другому місці за розміром витрат знаходяться заходи по стимулюванню збуту, це 29% від маркетингового бюджету ТОВ «Нова Медіа». Та 27% по витратам, займають прямі

Таблиця 1. Структура витрат ТОВ «Нова Медіа» на просування продукції, тис. грн.

№	Основні інструменти просування	2013	2014	2015
1	Реклама, у т.ч. по видам:	4,06	7,4	9,39
	Зовнішня реклама	1,53	1,75	1,95
	Друкована реклама	1,43	1,64	1,73
	Сувенірна реклама	–	2,83	3,12
	Реклама на радіо	0,45	0,5	1,37
	Реклама в ЗМІ	–	–	0,52
	Інтернет-комунікації	0,65	0,68	0,70
2	Стимулювання збуту	6,5	7,01	7,26
3	Прямі продажі	5,7	6,2	6,70
4	Спонсорство	–	–	1,66
	Разом	16,26	20,61	25,01

продажі. Завдяки саме цим засобам інформація про підприємство різного характеру періодично поширюється та нагадує постійним клієнтам та інформує потенційних про ТОВ «Нова Медіа».

Разом витрати підприємства ТОВ «Нова Медіа» на просування продукції у 2015 р. склали 25 тис. грн., що на 17,6% більше ніж у 2014 р. (20,61 тис. грн.) та на 35 % ніж у 2013 р., тоді цей показник становив 16,26 тис. грн. Розглянемо кожен з вище перерахованих маркетингових засобів по просуванню продукції ТОВ «Нова Медіа».

ТОВ «Нова Медіа» активно використовує рекламу власних послуг, завдяки зовнішній рекламі на наявних на підприємстві конструкціях, сувенірній рекламі, друкованій рекламі та рекламі в ЗМІ, в інтернеті та на радіо.

Рекламна агенція достатньо широко використовує заходи стимулювання збуту. Для того, щоб підтримати прихильність своїх клієнтів та збільшити обсяг продажу своїх послуг, «Нова Медіа» використовує різного роду знижки:

- святкові знижки;
- сезонні знижки (через зменшення попиту на зовнішню рекламу в період відпусток.

Прямі продажі – це інструмент маркетингових комунікацій, який підприємство «Нова Медіа» використовує для забезпечення та збільшення обсягів продажу послуг при особистому контакті. ТОВ «Нова Медіа» робить великий акцент у просуванні власних послуг, використовуючи прямі продажі. Завдяки професійним якостям персона-

лу, замовник одержує повну інформацію, яка дає змогу прискорити рішення про замовлення.

ТОВ «Нова Медіа» використовує такий засіб публік-релейшнз, як спонсорство. Підприємство спонсорує деякі місцеві фестивалі та конкурси. Інформація та звіти заходів обов'язково розміщуються в ЗМІ, новинах, статтях і залучають нових клієнтів, дозволяють закріпити нову позицію агенції на рекламному ринку та створюють позитивну репутацію фірми.

Набір інструментів просування ТОВ «Нова Медіа» дещо відрізняється від набору одного з конкурентів. Це можна побачити за допомогою таблиці 2.

Отже, виходячи з таблиці 2 можна сказати, що ТОВ «Нова Медіа» веде більш активну комунікаційну політику, ніж його конкурент. Рекламна агенція «Фабрика реклами» не використовує такі інструменти як: зовнішня реклама, сувенірна реклама, реклама в ЗМІ, реклама на ТВ та спонсорство. За допомогою таблиці 3 можна побачити який вплив має просування на комерційну діяльність підприємства.

За даними таблиці спостерігається поступове поліпшення показників обох підприємств. З таблиці 3 видно, що у 2013р. чистий дохід та обсяг реалізованих послуг ПА «Фабрика реклами» більше, ніж у ТОВ «Нова Медіа». Але в 2014 р. ситуація змінюється і можна побачити. Чистий дохід ТОВ «Нова Медіа» в 2014 р. на 62,9 тис. грн. більше, ніж у конкурента, а обсяг реалізованих послуг на 71,7 тис. грн. більше. У

Таблиця 2. Порівняння інструментів просування ТОВ «Нова Медіа» з конкурентом

Інструменти просування	ТОВ «Нова Медіа»	ПА «Фабрика реклами»
Зовнішня реклама	+	–
Друкована реклама	+	+
Сувенірна реклама	+	–
Реклама в ЗМІ	+	–
Реклама на радіо	+	+
Реклама на ТВ	–	–
Інтернет-комунікації	+	+
Стимулювання збуту	+	+
Прямі продажі	+	+
Спонсорство	+	–

Таблиця 3 Дохід та обсяг реалізації ТОВ «Нова Медіа» та РА «Фабрика реклами» за 2013 – 2015 рр., тис. грн.

Показники	ТОВ «Нова Медіа»			РА «Фабрика реклами»		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	478,8	562,6	718,5	480,1	499,7	551,4
Обсяг реалізованих послуг	574,6	675,1	862,2	582,4	603,4	684,3

2015 р. також спостерігається зростання показників у обох підприємств, але різниця збільшується. З таблиці можна побачити, що обсяг реалізованих послуг конкурента РА «Фабрика реклами» за 2015 р. вже на 207,9 тис. грн менше, ніж ТОВ «Нова Медіа». Як наслідок, чистий дохід від реалізації послуг ТОВ «Нова Медіа» у 2015 р. на 197,1 тис. грн більше ніж дохід РА «Фабрика реклами».

Значне зростання показників ТОВ «Нова Медіа», порівняно з конкурентним підприємством можна пояснити тим, що «Нова Медіа» у 2014 р. додала до своїх інструментів просування сувенірну рекламу (ручки, блокноти, пакети, календарі), а на початку 2015 р. почала застосовувати рекламу в ЗМІ та виступати в якості спонсора. Як наслідок, збільшилась кількість обізнаного населення та покращилась впізнаваність логотипу компанії, що позитивно вплинуло на обсяг реалізованих послуг.

Стан підприємства ТОВ «Нова Медіа» на криворізькому ринку на даному етапі розвитку діяльності, в порівнянні з основними конкурентами є досить конкурентоздатний. Фірма проводить імітаційну інноваційну стратегію, яка пов'язана з копіюванням технологій провідних конкурентів. Однак для досягнення максимальних результатів необхідний інноваційний розвиток комунікаційної підтримки та перехід до захисної інноваційної стратегії, а згодом до наступальної.

Висновки

Проведений аналіз комунікаційної політики ТОВ «НОВА МЕДІА» дозволив запропонувати деякі інноваційні вдосконалення для підвищення конкурентоспроможності у сучасних умовах.

Звернувши увагу на зростаючу популярність Інтернет-ресурсів, в тому числі з метою пошуку інформації про послуги рекламних агентств, ТОВ «Нова Медіа» необхідно змістити акцент на Інтернет-рекламу, а саме на розвиток власного сайту та груп в популярних соціальних мережах.

Серед засобів директ-маркетингу ТОВ «Нова Медіа» використовує деякі форми прямих контактів. В рамках дослідження було рекомендовано до використання пряма поштова розсилка та email-маркетинг. При поштової розсилці оформлений лист має бути надісланий у фірмовому конверті, надрукований у фірмовому бланку. Його можна оформити у вигляді запрошення до співпраці від імені директора ТОВ «Нова

Медіа». Також рекомендується використання sms-розсилки нової інформації клієнтам.

Радимо застосування нового напрямку – вірусний маркетинг, який пропонує створення віртуальних музичних листівок, відео-роликів з привітаннями для існуючих та потенційних клієнтів, партнерів, постачальників тощо.

Для більшого стимулювання збуту рекомендується застосування бонусної програми – програма накопичування бонусів за кожну отриману послугу агенції та обмін накопичених бонусів на одноразові знижки або на призи від партнерів.

Щодо PR-активності, то рекомендується продовжувати більш активно використовувати спонсорство. Також рекламній агенції ТОВ «Нова Медіа» для просування власних послуг треба брати участь в міських, всеукраїнських та міжнародних фестивалях реклами та різноманітних конкурсах; застосовувати публікації у PR-статтях; приймати участь у виставках.

Таким чином, рекламне агентство ТОВ «Нова Медіа» в якості комунікацій використовують основні інструменти маркетингових комунікацій. Вони направлені на інформування, переконання, нагадування, стимулювання та формування позитивного іміджу. Для вдосконалення ефективності комунікацій необхідно звернути увагу на запропоновані рекомендації. Також варто зазначити, що тільки при інноваційному розвитку та взаємодії усіх інструментів агенція зможе підвищити конкурентоспроможність та досягти максимального успіху.

Список використаних джерел

1. Мусієнко В.Д. Формування регіональних інноваційних стратегій / В.Д.Мусієнко, О.В. Тузніченко. В зб.наукових праць: «Формування ринкових відносин в Україні»: Випуск №3 (166)/2015 – С. 74–77.
2. Орлова В.М. Стратегія інноваційного розвитку підприємства / В. М. Орлова // Економічний нобелівський вісник. – 2015. – № 1 (8). – С. 79–84.
3. Василенко Б. Інноваційний менеджмент: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ. – 440 с.
4. Ульяновский А.В. Маркетинговые коммуникации: 28 инструментов миллениума // Эксмо. – 2009. – 590 с.
5. Кудимова А.Я. Вірусний маркетинг / А.Я. Кудимова // Маркетингові комунікації. – 2009. – №6.
6. Зварич Еге. Відмінності прихованого маркетингу від вірусного і партизанського. / Еге. Зварич // Рекламодавець: теорія і практика. – 2010. – № 5.

П.І. БЕЗУС,
к.е.н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу
Київського національного університету технологій та дизайну
В.І. ПАЛІЄВ,
магістр програми Бізнес–адміністрування
Київського національного університету технологій та дизайну

Сутність розробки антикризової програми діяльності підприємства

В статті досліджено сутність кризових явищ в економіці в цілому та на окремому підприємстві; висвітлено антикризове управління як постійно діючу систему заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування підприємства як у короткій, так і у довгостроковій перспективі.

Обґрунтовано перспективи застосування в системі антикризового управління головного плану стабілізації роботи підприємства – антикризової програми. Запропоновано підхід до формування антикризової програми, що включає десять послідовних етапів та передбачає впровадження інноваційної складової в діяльність підприємства.

Ключові слова: антикризове управління, антикризова програма підприємства, криза, кризовий стан, фінансовий стан.

П.И. БЕЗУС,
к.э.н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса
Киевского национального университета технологий и дизайна
В.И. ПАЛИЕВ,
магистр программы Бизнес–администрирование
Киевского национального университета технологий и дизайна

Сущность разработки антикризисной программы деятельности предприятия

В статье исследована сущность кризисных явлений в экономике в целом и на отдельном предприятии; описано антикризисное управление как постоянно действующая система мер, направленных на обеспечение нормального функционирования предприятия как в короткой, так и в долгосрочной перспективе.

Обоснованы перспективы применения в системе антикризисного управления главного плана стабилизации работы предприятия – антикризисной программы. Предложен подход к формированию антикризисной программы, включающий десять последовательных этапов и предусматривающий внедрение инновационной составляющей в деятельности предприятия.

Ключевые слова: антикризисное управление, антикризисная программа предприятия, кризис, кризисное состояние, финансовое состояние.

P.BEZUS,
Kyiv National University of Technologies and Design, PhD, Assistant Professor,
Associate Professor of Entrepreneurship and Business
V.PALIEV,
Kyiv National University of Technologies
and Design, Master of Business Administration program

The essence of the development of anti-crisis program of the company

In the article the essence of the crisis in the economy as a whole and on individual enterprise; highlights crisis management as a permanent system of measures aimed at ensuring the proper functioning of the company both in the short and in the long run.

Grounded prospects of the system of crisis management the main stabilization plan of the company – the anti-crisis program. The approach to the formation of anti-crisis program, which includes ten successive stages of implementation and provides innovative component in the company.

Keywords: crisis management, enterprise anti-crisis program, crisis, crisis, financial position.

Постановка проблеми. Серед проблем, що виникли в процесі перебудови економіки України, особливо виділяються кризові явища та банкрутство суб'єктів господарювання. На сучасному етапі вагомими причинами цих процесів стали економічна та політична нестабільність, недосконалість ринку товарів і послуг

та все більше відкриття вітчизняного ринку для зарубіжних товаровиробників. Все це особливо підвищує інтерес до проблем дослідження кризових явищ на вітчизняних підприємствах.

Зниження рівня кризових явищ на підприємствах можливе не лише завдяки покращенню макроекономічних умов господарювання, а й через збільшення здатності суб'єктів підприємництва оцінити кризовий стан та вміння розробляти та реалізовувати найефективніші антикризові управлінські рішення. Це вимагає єдності бачень щодо базових положень теорії кризового стану підприємства, удосконалення методичних підходів оцінювання та прогнозування кризових явищ, що вагомо вплине на якість вироблення антикризових рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед відомих дослідників проблематики антикризової діяльності та антикризового управління слід назвати таких вітчизняних та закордонних вчених: Алексєєв Н., Гавриленко Т.В. [1], Ершова Н.Ю.[2], Коротков Е.М., Кошкін В.І., Крутько В., Куїн Р.Е., Кім К., Макаренко І.О. [3], Мастенбрук У., Мінаєв, Е.С., Панагушин В.П., Оборська С.В. [4], Терещенко О.О. [5], Шершньова З.Є.[7,8] та інші, кожен з яких зробив вагомий внесок у розвиток антикризового управління.

У вітчизняних та зарубіжних працях недостатня увага приділяється змістовним характеристикам, структурі, методичним питанням розробки та виконання антикризової програми.

Проблематика антикризового управління підприємствами охоплює широкий спектр проблем: проблеми своєчасного розпізнавання кризових ситуацій, проблеми запобігання кризі, проблеми функціонування організації в кризовому стані, проблеми виходу з кризи з найменшими втратами та подолання наслідків кризи, методологічні проблеми антикризового управління, фінансово-економічні проблеми антикризового управління, правові проблеми антикризового управління, проблеми організаційного забезпечення антикризового управління, соціально-психологічні проблеми антикризового управління. [4, с. 26].

Сучасні умови ринкової економіки характеризуються високим ступенем нестабільності та невизначеності зовнішнього середовища, збільшенням впливу його факторів на економіку та управління підприємствами. Такі умови змушують суб'єктів господарювання усіх форм власності використовувати діагностичні процедури для оцінки фінансово-економічного стану, корегувати стратегії розвитку, використовуючи антикризові складові [2, с. 77–78].

Подолання кризового стану підприємства потребує у кожному конкретному випадку адекватного, унітарного та комплексного застосування антикризового управління, яке б мало за мету мінімізацію ризику

втрати контролю над ситуацією та розвитку її за стійким, деструктивним сценарієм.

Поглиблення ринкових реформ в Україні передбачає здійснення широкомасштабної реструктуризації підприємств з метою забезпечення інноваційного розвитку базових галузей економіки, підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників і в кінцевому результаті — поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання. Проте, досягнення цієї мети неминуче призведе до банкрутства певної кількості підприємств. І, хоча банкрутство є одночасно двигуном прогресу і забезпечує механізм природного відбору найбільш конкурентоспроможних підприємств в ринковому середовищі, не можна недооцінювати його руйнівних наслідків для власників капіталу, працівників, партнерів по бізнесу і суспільства в цілому. З цих позицій об'єктивно зростає актуальність ефективного антикризового менеджменту як системи своєчасних методів і прийомів, здатних запобігти фінансовій кризі й уникнути банкрутства.

Метою статті є висвітлення антикризового управління як постійно діючої системи заходів, спрямованих на забезпечення нормального функціонування підприємства як у короткій, так і у довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу. Головною передумовою впровадження антикризових заходів на підприємстві є наявність певних ознак кризи у його діяльності.

В сучасній економічній літературі термін «криза підприємства» описує різноманітні феномени в його життєвому циклі від просто перешкод у діяльності через різноманітні конфлікти до ліквідації підприємства. Більшість підприємців розуміють кризу підприємства як незапланований і небажаний, обмежений у часі процес, що істотно перешкоджає або навіть робить неможливим його функціонування. Отже, з фактичної бізнес-орієнтованої точки зору криза — це будь-яка нестандартна ситуація, за якої виникає ризик втрати прибутку або власного майна.

Криза підприємства в загальному значенні являє собою обмежений в часі процес. Він може бути або повністю керованим, або утримуватися у певних межах, які формуються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. До зовнішніх (екзогенних) чинників належать такі, які підприємство не має можливості заздальгідь спрогнозувати, а тому і вплинути на них. Внутрішні (ендогенні) чинники, як правило, залежать від форм, методів та організації діяльності підприємства

Процес виведення підприємства з кризового стану має відбуватися не хаотично та безсистемно, він має бути належним чином організований та скоординований.

Зміст антикризового управління полягає в розробці комплексу заходів щодо профілактики кризових явищ та їх подолання. Кризова ситуація — переломний етап

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

функціонування будь-якої системи, у процесі якого вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує якісно нового реагування. Основною особливістю кризи є те, що вона несе в собі загрозу руйнації системи. Проявом кризових явищ у фінансовій діяльності підприємств є суттєве погіршення структури капіталу, платоспроможності і ліквідності під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів [3, с. 105].

Ідентифікація фази фінансової кризи є необхідною передумовою правильною та своєчасною реакції на неї. Опинившись у кризовій ситуації, менеджери підприємства повинні зупинити розвиток кризи та розробити комплексну програму виходу з неї. Для збереження життєдіяльності (стійкості) підприємства необхідно, щоб рух грошових потоків на ньому давав можливість хоча б розраховуватися з постачальниками, кредиторами та державою, тобто бути платоспроможним. Платоспроможність означає можливість та готовність підприємства своєчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. В свою чергу, здатність гасити борги залежить від ліквідності активів, під якою розуміють можливість швидкого перетворення їх на грошові кошти для виконання своїх зобов'язань. При цьому розуміється, що фінансово-стійке підприємство повинне не тільки своєчасно гасити борги, а й мати матеріальні ресурси, потрібні для безперебійного ведення виробничого процесу. Для цього необхідні виробничі запаси, нормальні розміри незавершеного виробництва та складські залишки готової продукції. Порушення даної умови призводить до збоїв в ході виробничого процесу. Із цього випливає, що входження підприємства в кризу означає систематичне порушення руху як фінансових, так і виробничих потоків. Вихід підприємства з рівноважного фінансового стану та перебування його в такому становищі тривалий час означає виникнення кризової ситуації.

В системі антикризового управління можна виділити три рівня, що відповідають стадіям процесу розвитку кризової ситуації:

I рівень – антикризове регулювання на стадіях потенційної та латентної кризи;

II рівень – стратегічне управління в умовах реальної кризи на стадіях гострої переборної або непереборної кризи;

III рівень – управління подоланням наслідків кризи в післякризовому періоді.

Кожному з наведених рівнів відповідає певна стратегія (короткострокова або довгострокова). В табл. 1 наведені види стратегій відповідно до кожної стадії кризи.

Для другого та третього періодів характерні стратегічні рішення, спрямовані на вимоги кризової ситуації, що вже склалася, та на виправлення помилок і відновлення нормальної рівноваги виробничої системи. Однак у системі стратегічного управління не існує такої стратегії, яка б відобразила напрямок виходу підприємства з кризового стану, а замінити її існуючими неможливо. Саме тому виникає потреба в обґрунтуванні та позиціонуванні антикризової програми в діючій системі управління підприємством.

Антикризова програма підприємства є центральною ланкою антикризового управління, яка пов'язує його мету і систему цілей, способи їх досягнення із завданням виходу з нестабільного положення і забезпечення подальшого динамічного розвитку суб'єкта господарювання [8]. Це підтверджується низкою вимог до зазначеного документа, найбільш важливими з яких повинні бути [4]:

- підпорядкованість стратегічним пріоритетам підприємства;
- своєчасність і гнучкість реакції на нові зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на результати діяльності суб'єкта господарювання;
- кількісна і якісна вимірюваність результатів і параметрів антикризових заходів;
- конкретність змісту для виконавців.

Антикризова програма призначена для вирішення певного переліку проблем, є інструментом реалізації цілей розвитку підприємства та забезпечення його існування у довгостроковій перспективі. Розробка і впровадження програми має важливе значення, оскільки дозволяє в комплексі вирішити ряд складних завдань, що відносяться до різних функціональних сфер: збуту продукції, фінансів, персоналу, виробничої системи, системи управління тощо.

Антикризова програма – це координуючий, адресний документ, який являє собою сукупність економічно та науково обґрунтованих заходів, що зорієнтовані на запобігання та/або подолання кризових явищ різного типу, взаємопов'язаних за термінами, місцями виконання, а також забезпечені необхідними ресурсами [8, с. 141].

В основу антикризової програми має бути покладений відповідний антикризовий «стратегічний набір».

Таблиця 1. Стадії кризи та види стратегії на стадіях розвитку кризового процесу [1]

Стадія кризи	Вид стратегії
Потенційна криза	Довгострокова стратегія захисту
Латентна криза	Захисна стратегія виходу з кризи
Гостра подолана криза	Короткострокова наступальна стратегія виходу з кризи
Гостра неподолана криза	Стратегія ліквідації
Післякризовий стан	Стратегія стабілізації

Розробка антикризового стратегічного набору орієнтована на розробку та балансування стратегій диверсифікації джерел постачання, фінансової реструктуризації та коригування «портфелю», подолання локальних криз в окремих функціональних сферах підприємства.

Розробка антикризової програми підприємства має ґрунтуватись на певній послідовності етапів її виконання:

1. Визначення цілей і задач антикризової програми та їх взаємозв'язку з іншими програмами і планами, що розроблені та застосовуються на підприємстві, а також з тими державними і регіональними програмами і проектами, в яких підприємство бере участь.

2. Обґрунтування структури антикризової програми (перелік розділів, вимоги до їх змісту та взаємозв'язку з урахуванням наявності внутрішньо- та зовнішньо-спрямованих антикризових заходів).

3. Розробка технологічної послідовності етапів розробки антикризової програми з визначенням окремих підходів до розробки програмних заходів різних типів (науково-дослідних, техніко-технологічних, організаційно-управлінських, соціальних, фінансово-економічних).

4. Забезпечення взаємозв'язку заходів програми з відповідними розділами планових документів іншого типу.

5. Побудова організаційного механізму розробки та реалізації антикризової програми, включаючи взаємозв'язки між діючими підрозділами щодо виконання робіт по програмі, формування (в разі потреби) спеціальних органів управління програмою, розробка сітьового та/або календарного графіку.

6. Впровадження інноваційної складової у діяльність підприємства.

7. Розрахунок фінансово-економічних показників антикризової програми (їх планове значення, з обґрунтуванням джерел фінансування, можливих доходів та збитків).

8. Опис можливих ризиків в процесі виконання антикризової програми, та їх вплив на фінансово-економічні показники та на терміни реалізації програми.

9. Формування альтернативних антикризових стратегій та відповідного «стратегічного набору»; розробка альтернативних заходів щодо виконання стратегій; визначення всіх видів ресурсів, що необхідні для виконання систем інформаційного забезпечення програми, включаючи форми, канали та методи одержання початкової і поточної інформації, її аналізу тощо.

10. Процедура контролю виконання антикризової програми та, за необхідності, внесення змін в антикризову програму, зумовлених необхідністю уточнення цілей програми та стратегій їх досягнення, а також змінами зовнішніх і внутрішніх умов.

Обґрунтування відповідних етапів антикризової програми дозволить розробити якісну програму та створити умови для ефективного її виконання, а впрова-

дження інноваційної складової розвитку допоможе підприємству оновити свою діяльність.

Розробка антикризових програм доцільна на різних рівнях управління економікою: держави, регіону, галузі, сукупності підприємств, на окремому підприємстві. Застосування цілісної, усебічно обґрунтованої антикризової програми, чи її окремих антикризових заходів у планах підприємства або іншої установи залежить як від ситуації, що склалася на об'єкті, так і типу кризових явищ.

Висновки

Характерною рисою функціонування вітчизняних підприємств в умовах поглиблення економічної кризи є зростання ступеня невизначеності, некерованості та, як наслідок, накопичення управлінських проблем, що ускладнюють діяльність і створюють умови для виникнення та розвитку кризових ситуацій. Проблема розробки та впровадження ефективної антикризової системи управління, основою якої є антикризова програма підприємства, що складається з комплексу взаємопов'язаних заходів щодо подолання кризи, є одним з найважливіших інструментів ефективного управління підприємством.

Розвиток методичного підходу до формування антикризової програми має полягати у системності критеріїв відбору залежно від антикризової стратегії підприємства та своєчасному контролю кожного з етапів програми. Це потребуватиме застосування сценарних підходів до планування, а також встановлення потенційних і реальних перспективних ринків збуту нових продуктів, що прогнозуватимуться до виробництва в рамках антикризових програм. Встановлення зазначених критеріїв і планування заходів потребуватиме, у свою чергу, змін у процесі діагностики стану підприємства шляхом доповнення фінансових індикаторів показниками інноваційної активності.

Список використаних джерел

1. Гавриленко Т.В. Стратегічне управління підприємством в кризових умовах господарювання // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – К: КНУТД. – 2005. – № 4. – С.93–95.
2. Єршова Н.Ю. Методичні аспекти формування та реалізації антикризових заходів на вітчизняних промислових підприємствах /Н.Ю. Єршова // Економічні науки. Серія«Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7 (26). Частина 1. – Луцьк, 2010. – С. 76–79.
3. Макаренко І.О. Алгоритм антикризового управління підприємством // Актуальні проблеми економіки. – 2005. № 3 (45). – С.104–109.
4. Оборська С. В. Антикризове управління підприємством : навч.-метод. Посібник / С. В. Оборська. – К.: Київ, 2004. – 196 с.

5. Терещенко О. О. Антикризисное фінансове управління на підприємстві : монографія / О.О. Терещенко, Г. М. Пухтаєвич. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 268 с.

6. Святюк О.Р. Деякі параметри заходів підприємства у кризових ситуаціях // Форум молодих науковців Львова : зб. тез конф., 20 листопада 2009 р. – Львів : ТзОВ «Ліга-Прес», 2009. – 234 с. – С. 165–169.

7. Шершньова З. Є. Антикризисова програма підприємства: методичні основи розробки та організація виконан-

ня // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010, № 2, Т. 1. – С.140–144.

8. Шершньова З. Є. Антикризисовий «стратегічний набір» : характеристика основних складових та методичних підходів до обґрунтування / З. Є. Шершньова // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми управління економічними процесами промислових підприємств», Харків, 14 – 15 листопада 2006 року. // Управління розвитком. – Журнал ХНЕУ. – 2006. – № 7. – С. 186 – 190.

УДК 338.23:658.114.2

П.П. САМОФАЛОВ,

к.е.н., доцент ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Системний підхід до управління витратами підприємства на засадах контролінгу

В статті розглянуто питання системного підходу до управління витратами підприємства. При цьому рекомендовано застосування контролінгу, розкрито основні його положення. Визначено роль контролінгу при здійсненні системного підходу до управління витратами підприємства. Запропоновано концептуальні засади контролінгу щодо управління витратами. Рекомендовано створення центрів відповідальності та здійснення бюджетування при управлінні витратами підприємства.

Ключові слова: управління витратами підприємства, системний підхід, контролінг, концептуальні засади, центри відповідальності, бюджетування.

П.П. САМОФАЛОВ,

к.э.н., доцент ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

Системный подход к управлению затратами предприятия на основе контроллинга

В статье рассмотрен вопрос системного подхода к управлению затратами предприятия. При этом рекомендовано использование контроллинга, раскрыты основные его положения. Определена роль контроллинга при осуществлении системного подхода к управлению затратами. Предложены концептуальные основы контроллинга при управлении затратами. Рекомендовано создание центров ответственности та осуществление бюджетирования при управлении затратами предприятия.

Ключевые слова: управление затратами предприятия, системный подход, контроллинг, концептуальные основы, центры ответственности, бюджетирование.

P. SAMOFALOV,

PhD, Assistant Professor state university «Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda»

A system approach to the management cost of the enterprise on the basis of controlling

In the article the question of a system approach to management cost company. While it is recommended to use controlling, disclosed its basic provisions. Defined the role of controlling in the implementation of a system approach to the management of costs. Proposed conceptual framework controlling in managing costs. Recommended the establishment of responsibility centers and budgeting in the management costs of the enterprise.

Keywords: management cost of the enterprise, system approach, controlling, conceptual foundations, centers of responsibility and budgeting.

Постановка проблеми. Впровадження ринкових методів господарювання викликало глибокі зміни в економічних відносинах в Україні, де удосконалення управління підприємством набирає все більшої ваги.

Порівняння понесених витрат і результатів діяльності підприємства дозволяє оцінити ефективність його роботи підприємства, оскільки економічний результат функціонування підприємства в загальному вигляді

визначається як різниця між виручкою від реалізації продукції і витрат, понесених на її виробництво, реалізацію, а також інших витрат притаманних діяльності підприємства, де можна виокремити трансакційні витрати. Отже, управління витратами можна розглядати як ефективний засіб досягнення підприємством високого економічного результату. Слід зазначити, що ефективне управління витратами, яке приводить до їх мінімізації, повинно охоплювати всі елементи управлінського циклу. Вирішення проблем управління витратами підприємства значно поліпшується при здійсненні системного підходу до управління ними на засадах контролінгу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми.

Впровадженню контролінгу в діяльність суб'єктів господарювання, а також розвитку підприємства присвячено роботи як українських так і зарубіжних вчених, де можна виокремити напрацювання С.С. Гасанова, А.П. Гречан, М.П. Денисенко, Т.І. Єфименко, С.М. Петренко, А.В. Рассафонової, Л.О. Сухаревої, М.Г. Чумаченка, Н.Г. Данилочкиної, О.М. Карминського, В.Є. Мащенко, М.І. Оленева, О.Г. Примака, С.Г. Фалько, А. Дайле, Хілмара Й. Фольмут. В дослідженнях вчених розглядаються теоретичні положення системного підходу та контролінгу, відмінності контролінгу та управлінського обліку, механізми реалізації основних функцій контролінгу, інструментальні його аспекти, питання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств. Зокрема, В.Є.Мащенко зазначає, що при дослідженні проблеми із застосуванням системного підходу діють правила «цілі підсистем не вступають в конфлікт з глобальною ціллю системи; рух здійснюється від абстрактного до конкретного; єдність аналізу і синтезу, логічного і історичного; виявлення в системі всіх міжелементних зв'язків, їх взаємодію і особливостей» [1, с.50]. В монографії, яка присвячена теоретичним і прикладним аспектам фінансової санації, розглянуто концепції розвитку контролінгу, його функції та види, інструментарій, організацію контролінгу, а також систему раннього попередження та реагування [2, с.55–95]. Досліджуючи методологічні і практичні основи побудови контролінгу в бізнесі О.М.Карминський, М.І.Оленев, О.Г.Примак, С.Г.Фалько, зосереджують увагу на технічних, часових, економічних (фінансових) ризиках, організаційних формах управління проектами, проект-контролінгу в інноваційних процесах, інструментальні аспекти контролінгу [3, с.65–72]. Однак, питання застосування контролінгу у здійсненні управління витратами підприємств при використанні системного підходу є недостатньо вивченим і потребує подальших досліджень, чому і присвячена ця стаття.

Метою статті є дослідження можливостей застосування контролінгу при управлінні витратами підпри-

ємства та надання пропозицій щодо удосконалення такого управління на засадах системного підходу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що з позицій кібернетики, управління як система включає підсистему, яка управляє, і підсистему, якою управляють, тобто суб'єкт і об'єкт управління. Крім цього системний підхід до управління витратами підприємства передбачає існування єдності і взаємозв'язку суб'єкта управління та об'єкта, які повинні охоплюватись зворотнім зв'язком і знаходитись у безперервному русі та удосконаленні. Інформація про стан системи, яка циркулює в замкнутому контурі, використовується для здійснення корегування динаміки процесу управління.

Зауважимо, що системний підхід до управління повинен відповідати наступним основним вимогам:

- мати чітко визначені цілі системи і її кінцевий стан;
- здійснення пошуку альтернативних варіантів досягнення поставленої мети, що доцільно реалізовувати при використанні контролінгу;
- визначення витрат та вигод, пов'язаних з можливою реалізацією кожної альтернативи. Проведення класифікації витрат і вигод на релевантні та не релевантні, де приймаються до уваги тільки релевантні витрати та доходи.

- вибір найбільш вигідної альтернативи із розглянутих.

При розробленні системного підходу треба врахувати наступне:

- не компоненти системи складають ціле, а сама система породжує необхідні компоненти, тобто система є первинною по відношенню до її компонентів;
- структура системи повинна бути гнучкою, мати мінімальну кількість компонентів, зміни у вертикальних зв'язках повинні мінімально впливати на її функціонування, мати мінімальну кількість горизонтальних зв'язків;
- спочатку необхідно формувати параметри «виходу», потім визначати вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, встановити вимоги до «входу», передбачити зворотній зв'язок, під кінець проектувати параметри процесу в системі.

Зазначимо, що практична реалізація поставлених вимог може бути здійснена на засадах контролінгу. Дефініція «контролінг» в різних джерелах трактується неоднозначно. Тому доцільно визначити суть контролінгу (в перекладі з англійської to control – контролювати, регулювати, управляти), його призначення та можливості щодо управління витратами підприємства. В дослідженнях проведених під керівництвом Н.Г.Данилочкиної пропонується таке визначення контролінгу: «Контролінг – це функціонально-обособлений напрямок економічної роботи на підприємстві, пов'язаний з реалізацією фінансово-економічної коментуючої функції в менеджменті для

прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень» [4, с.6]. Визначення контролінгу, яке подають Л.О.Сухарева та С.М.Петренко, дещо відрізняється від зазначеного. Дослідники підкреслюють, що «система контролінгу являє собою синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує виробку альтернативних підходів при здійсненні оперативного і стратегічного управління процесом досягнення кінцевих цілей і результатів діяльності підприємства» [5, с.15].

У вступі до російського видання книги Хілмара Й. Фольмут [6, с.5] М.Л.Лукашевич та О.М.Тихоненкова зазначають, що «відомо достатньо широке і загальне розуміння контролінгу як цілісної концепції управління підприємством, направленої на виявлення всіх шансів і ризиків, пов'язаних з отриманням прибутку в умовах ринку». Далі відмічаються основні специфічні особливості контролінга. Використовуючи напрацювання Хілмара Й. Фольмут визначимо його особливості щодо управління витратами підприємства:

- ув'язка оперативних фінансово-економічних розрахунків і стратегічних рішень. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне виокремити стратегічний контролінг та оперативний контролінг щодо здійснення управління витратами підприємства;

- нова орієнтація фінансово-економічних розрахунків на прийняття економічно обґрунтованих рішень. Зазначимо на необхідності класифікації витрат, де доцільно виокремити трансакційні витрати, які можна класифікувати як витрати пошуку інформації, витрати ведення переговорів і укладення договорів, витрати специфікації і захисту прав власності, витрати опортуністичної поведінки, витрати на вимірювання якості;

- новий зміст таких традиційних функцій управління, як планування, контроль, інформаційне забезпечення, які складають ядро контролінга як концепції управління. Необхідно також врахувати такі функції управління як організація і мотивація (стимулювання);

- новий психологічний зміст ролі планово-економічних служб на підприємстві, де доцільно виокремити службу контролінгу.

Вивчення наукових джерел та практики функціонування контролінгу дало можливість прийняти його визначення щодо управління витратами підприємства, функція якого більш широка ніж інформаційна підтримка процесу управління. «Система контролінгу – це принципово нова концепція інформації і управління, яку можна визначити як обліково-аналітичну систему, що реалізує синтез елементів обліку, аналізу, планування, контролю, забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесом досягнення цілей та результатів діяльності підприємства» [2, с.56]. При цьому слід зробити наголос на те, що система контро-

лінгу повинна охоплювати не тільки поточні завдання, але і довгострокову перспективу розвитку підприємства. Враховуючи системний підхід, зазначимо, що необхідно передбачити адаптацію стратегічних завдань розвитку до швидкоплинних умов зовнішнього середовища, узгодження оперативних планів (бюджетів) із стратегічними планами розвитку системи, координацію і інтеграцію оперативних планів (бюджетів) згідно різних процесів, створення системи забезпечення менеджерів різних рівнів інформацією для управління, створення системи контролю виконання планових показників, внесення необхідних змін при виявленні відхилень, створення гнучкої структури управління, яка змогла б реагувати на зміни зовнішнього середовища, у тому числі і на міжнародних ринках. Контролінг повинен забезпечувати методичну і інструментальну базу для підтримки функцій управління, які складаються з планування, організації, мотивації, контролю, координації, а також оцінку внутрішніх та зовнішніх умов при прийнятті управлінських рішень.

Звідси випливають основні складові концептуальних засад щодо системного управління витратами підприємства:

- орієнтація на ефективну і результативну роботу не тільки в теперішній час, але і на довгостроковий період. Це виражається в забезпеченні рентабельності, контролі витрат і розробці заходів щодо їх зниження, орієнтації на клієнтів та отриманні доходів, зв'язку системи морального і матеріального стимулювання працівників з конкретним вкладом кожного в досягнення цілей діяльності підприємства на різних рівнях, взаємозв'язку таких, перманентній оцінці управління витратами за критеріями доходності;

- формування служби контролінгу на підприємстві із врахуванням стратегічних і тактичних цілей управління витратами підприємства;

- створення інформаційної системи, орієнтованої на задачі цільового управління витратами підприємств. При цьому визначається коло повноважень і обов'язки керівників різних ланок управління, здійснюється розробка і узгодження цілей і задач управління в рамках визначених повноважень і обов'язків, складаються плани досягнення поставлених цілей, здійснюється контроль і оцінка роботи, коригування при необхідності цілей і планів. Зазначимо, що ефективним може бути створення центрів відповідальності і доведення до них бюджетів витрат;

- розбивка задач контролінгу на етапи: планування, реалізація, контроль виконання, коригування рішень. Спочатку розробляються методика планування, координація і деталізація планів (бюджетів) за рівнями управління (центрами відповідальності), зведення планів в єдиний план управління витратами. На етапі

контролю виконання здійснюється порівняння планових і фактичних величин, аналіз відхилень і розробка необхідних заходів щодо усунення відхилень.

Процес управління підприємством, в т.ч. і управління витратами, реалізується за допомогою таких функцій як прогнозування, планування, організація, мотивація, контроль та координація, які взаємопов'язані між собою і вимагають підготовки необхідної інформації для прийняття конкретних рішень. З метою поліпшення управління необхідно застосування інструментів контролінгу, де можна виокремити бюджетування, управління за центрами відповідальності, управлінський облік. Сама система управління повинна охоплюватись зворотнім зв'язком. Структурно-логічна схема системного підходу до управління витратами підприємства на засадах контролінгу подана на Рис. 1.

За використання прогнозування та планування встановлюються цілі і задачі управління витратами підприємств, розробляються стратегія, програми, плани для досягнення поставлених цілей, визначаються необхідні ресурси і їх розподіл за цілями та задачами, доводяться плани до виконавців і відповідальних за їх виконання. В ринкових умовах господарювання підприємства самостійно здійснюють планування ви-

трат, орієнтуючись на попит на продукцію, роботи, послуги, тобто плани не доводяться за допомогою різних директив, а визначаються конкретною ситуацією на ринку. Слід врахувати основні положення контролінгу щодо планування. В проведеному дослідженні А. Дайле зазначає, що треба планувати тоді, коли є багато змін. Коли ж все залишається таким, до чого звикли, достатньо просто переносити минулі тенденції на майбутнє. Крім цього, відхилення від планів є сигналами, які дозволяють поліпшити регулювання. Для того, щоби співробітник сам взяв на себе відповідальність за виконання плану або ідентифікував себе із своєю метою необхідно залучити його до процесу постановки цієї цілі чи розробки цього плану [7, с.184–188]. З такою позицією доцільно погодитись.

Важливого значення набуває питання організаційного забезпечення управління витратами підприємства, що «охоплює сукупність засобів, методів і відповідного персоналу». В дослідженнях зазначено, що «воно має забезпечити регламентацію взаємодії персоналу між собою і з комплексом технічних засобів у процесі розв'язання завдань управління розробленням та впровадженням інтегрованої системи і контролю ефективності її функціонування» [8, с.488]. Орга-

Рисунок 1. Структурно-логічна схема системного підходу до управління витратами підприємства на засадах конотролінгу

Джерело: розроблено автором

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

нізація як функція управління передбачає формування структури підприємства, забезпечення всім необхідним для ефективного функціонування: персоналом, матеріалами, обладнанням, грошовими коштами тощо. Пропонується створення на підприємстві структурного підрозділу, який здійснював би управління його витратами за використання системного підходу на засадах контролінгу.

Мотивація передбачає активізацію працівників і зацікавлення їх в ефективній праці для виконання цілей, визначених в планах. За допомогою морального та матеріального стимулювання управлінці постійно впливають на фактори результативної та ефективної роботи своїх працівників. Доцільно було б створеному структурному підрозділу з управління витратами розробляти і доводити до інших структурних одиниць норматив витрат на одну гривну реалізованої продукції, і здійснювати преміювання за їх зниження.

Контроль забезпечує кількісну та якісну оцінку впливу управління на зниження витрат, а також облік результатів. В системі контролю як управлінській діяльності можна виділити такі основні напрямки:

- контроль за правильністю складання планів;
- контроль за виконанням запланованих робіт;
- розробка заходів щодо здійснення коригування відхилень фактичних результатів від планових завдань.

Можна визначити такі основні інструменти контролю як спостереження, перевірка всіх сторін управлін-

ня витратами на підприємстві, облік і аналіз. При цьому окремо можна виділити управлінський облік як одну із складових частин контролінгу. Основним завданням управлінського обліку є надання інформації заінтересованим особам для прийняття управлінських рішень. Інформаційною базою управлінського обліку є бухгалтерський облік і звітність, оперативний облік, статистичний облік, а також не облікові джерела інформації. Предметом управлінського обліку є витрати, собівартість продукції, робіт, послуг, їх калькулювання та управління собівартістю на рівні підприємства, в цілому, а не тільки виробництва, як зазначають деякі дослідники, а також підготовка інформації для здійснення контрольних функцій управління організацією. Тобто, управлінський облік – це система обробки та підготовки інформації для забезпечення діяльності підприємства для внутрішніх користувачів у процесі його управління, який складається з прогнозування та планування, організації, мотивації, контролю, координації.

Координація забезпечує узгодженість всіх ланок процесу управління витратами шляхом встановлення необхідних зв'язків між ними, де доцільно враховувати зворотні зв'язки.

Як уже зазначалось, практичну реалізацію управління витратами підприємств доцільно здійснювати за допомогою бюджетування у створених центрах відповідальності. Існують різні підходи до формування центрів відповідальності. Враховуючи вітчизняний та зарубіж-

Рисунок 2. Формування центрів відповідальності та здійснення їх бюджетування при управлінні витратами підприємства

Джерело: розроблено автором

ний досвід створення та діяльності таких центрів можна запропонувати наступні основні положення щодо їх формування та здійснення бюджетування (Рис. 2).

Система управління витратами на різних рівнях може базуватись на бюджетуванні, що передбачає розробку, аналіз та контроль бюджетів.

Передусім зазначимо, що бюджет – це план діяльності підприємства чи окремих його підрозділів, як правило, в кількісних вимірниках. Бюджети можуть охоплювати всі сфери діяльності. Складання бюджету є процесом планування, як правило, на один рік з розподілом на квартали, місяці, тижні. Бюджетування дає можливість здійснити вирішення наступних питань управління витратами підприємства:

- планування діяльності структурних підрозділів;
- координація діяльності структурних підрозділів;
- контроль і оцінка ефективності роботи структурних підрозділів;
- стимулювання діяльності працівників підприємства з метою орієнтації їх на досягнення цілей.

Висновки

Системний підхід до управління витратами підприємства включає підсистему, яка здійснює управління (суб'єкт управління), і підсистему, якою управляють (об'єкт управління). Необхідно дотримуватись принципів системного підходу, і передбачити забезпечення єдності і взаємозв'язку суб'єкта управління і об'єкта управління.

Практична реалізація системного підходу може бути забезпечена за використання контролінгу. Система контролінгу являє собою концепцію інформації та управління, яка визначена як обліково-аналітична система, що реалізує синтез елементів прогнозування та планування, організації, мотивації, контролю, координації, забезпечує оперативне та стратегічне управління процесом досягнення цілей і результатів діяльності підприємства, де важливого значення набуває

питання управління витратами. Практичну реалізацію управління витратами на підприємствах доцільно реалізовувати на основі контролінгу в створених центрах відповідальності.

Подальші дослідження доцільно зосередити на питаннях науково-методичного забезпечення центрів відповідальності та доведенні до них бюджетів, що сприятиме поліпшенню якості продукції та мінімізації витрат на її виготовлення та реалізацію.

Список використаних джерел

1. Мащенко В.Е. Системное корпоративное управление [моногр.] / В.Е.Мащенко. – М.: Сирин, 2003. – 251 с.
2. Фінансова санація: теоретичні та прикладні аспекти / С.С.Гасанов, А.М.Штангрет, Я.В.Котляревський та ін. – К.:ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. – 310 с.
3. Контроллинг в бизнесе. Методологические и практические основы построения контроллинга в организациях [монография] / А.М.Карминский, Н.И.Оленев, А.Г.Примаков, С.Г.Фалько. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 256 с.
4. Контроллинг как инструмент управления предприятием [монография] / Е.А.Ананькина, С.В.Данилочкин, Н.Г.Данилочкина и др.; Под ред. Н.Г.Данилочкиной. – М.:Аудит, 1999. – 297 с.
5. Сухарева Л.А., Петренко С.Н. Контроллинг – основа управления бизнесом. [монография] – К.: Эльга, Ника-Центр. 2002. – 208 с.
6. Фольмут Х.Й. Инструменты контроллинга от А до Я: Пер. с нем. [монография] / Под ред. и с предисл. М.Л.Лукашевича и Е.Н.Тихоненковой. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 288 с.
7. Дайле А. Практика контроллинга [монография] / А.Дайле: Пер. с нем./ Под ред. и с предисл. М.Л.Лукашевича и Е.Н.Тихоненковой. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 336 с. – Пер. изд.: Deyhle A. Controller – Praxis. – Management Service.
8. Інноваційні механізми стратегії фінансового управління [монография] / редкол.: Т.І.Єфименко (голова) та ін. – К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. – 1302 с.

*Л.С. СЕЛІВЕРСТОВА,
д.е.н., доц., професор каф. фінансів Київського національного торговельно-економічного університету
О.М. МІХ,
аспірант Київського національного університету технологій та дизайну*

Механізм управління змінами в контексті розвитку промислового потенціалу України

В статті запропоновано механізм управління змінами в контексті розвитку промислового потенціалу країни. Дотримання запропонованого механізму управління змінами в промисловості дає змогу своєчасної діагностики необхідності проведення змін галузі, оцінки готовності до змін, ретельного планування діяльності підприємств галузі під час трансформацій, своєчасного подолання виникнення можливого опору та проведення ефективного розподілу повноважень між учасниками процесу змін та ринку продукції.

Ключові слова: механізм, промисловість, промисловий потенціал, управління змінами.

Л.С. СЕЛИВЕРСТОВА,
д.э.н., доц., профессор каф. финансов Киевского национального торгового–экономического университета
О.М. МИХ,
аспирант Киевского национального университета технологий и дизайна

Механизм управления изменениями в контекст развития промышленного потенциала Украины

В статье предложен механизм управления изменениями в контексте развития промышленного потенциала страны. Соблюдение предложенного механизма управления изменениями в промышленности позволяет своевременно диагностировать необходимость проведения изменений отрасли, оценивать готовность к изменениям, тщательного планирования деятельности предприятий отрасли при трансформациях, своевременного преодоления возникновения возможного сопротивления и проведение эффективного распределения полномочий между участниками процесса изменений и рынка продукции.

Ключевые слова: механизм, промышленность, промышленный потенциал, управление изменениями.

L. SELIVERSTOVA,
Ph.D., Assoc. Professor Department. Finance Kyiv National University of Trade and Economics
O. MIH,
Phd student of Kyiv national university of technology and design

Mechanism of managing changes in the context of industrial potential Ukraine

In the article the mechanism of managing changes in the context of commercial potential. Compliance with the proposed mechanism of managing change in the industry enables early diagnosis of the need for changes in the field, assessing readiness to change, careful planning of the industry in the transformation of timely overcoming possible resistance and the emergence of an effective division of powers between the actors of change and market products.

Keywords: gear, industry, industrial capacity, change management potential.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтеграції, посилення конкуренції на міжнародному ринку, розповсюдження сучасних інформаційних та комунікаційних систем зовнішнє середовище постійно змінюється, створюючи все складніші умови для діяльності промисловості. Висока динаміка сучасного економічного простору вимагає від галузей промисловості розвитку такої ключової компетенції, як здатність ефективно та швидко реагувати на зміни. Формування зазначеної компетенції у промисловості можливе за умови приділення достатньої уваги управлінню змінами, які передбачають трансформацію галузей в цілому, або їх окремих підсистем з поточного у бажаний стан, що більше відповідає вимогам зовнішнього середовища: потребам споживачів та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти теорії та практики управління змінами, в тому числі процеси планування й реалізації змін, є предметом наукових досліджень зарубіжних і вітчизняних вчених, таких, як: Д. Андерсон, Л. Андерсон, Т. Андреева, А. Арменакіс, У. Барнет, А. Бедон, М. Бір, В. Бурке, А. Ван де Вен, В. Глік, Л. Грейнер, Б. Гроард, Г. Керолл, П. Коллоретт, Дж. Коттер, С. Лазар, К. Левін, Т. Лепейко, Ж. Літвін, І. І. Мазур, Ф. Местон, С. Мюллер, Н. Норріа, М. Пул, Дж. Фрімен, Г. Х'юбер, М. Ханан, В. Шапіро, А. Шегда, З. Шершньова, Г. Широкова. та ін.

Разом з тим, проведений аналіз існуючих наукових досліджень відносно управління змінами та забезпечення розвитку промисловості показав, що питання забезпечення ефективного впровадження змін у забезпечення розвитку промисловості залишаються недостатньо розробленими.

Проте, віддаючи належне теоретичній та практичній цінності попередніх наукових здобутків, слід відзначити необхідність проведення узагальненого та систематизованого дослідження науково–теоретичних та методичних проблем формування та оцінювання системи управління змінами в промисловості.

Актуальність і гострота проблеми управління змінами в контексті розвитку системи управління змінами в промисловості визначили **мету статті**.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов, управління змінами займає значне місце в управлінні галуззю, а самі зміни стають невід'ємним елементом ведення бізнесу. Необхідність змін визначається активним розвитком сучасних технологій, посиленням конкурентної боротьби та подоланні внутрішніх протиріч в промисловості. Потреби в змінах стали з'являтися постійно та їх вплив на життєвий цикл промисловості вже не розглядається як виключне явище.

Досліджуючи теоретичні підходи до управління змінами, варто зауважити, що перші концептуальні моделі змін сформувалися під впливом технологічного й

інформаційного розвитку в середині 1990–х рр. і тому враховують соціальний і технічний аспекти функціонування промисловості.

Базовою моделлю управління змінами є три–етапна модель К. Левіна, що включає послідовні етапи: розмороження–рух–замороження [7]. На основі триетапної моделі К. Левіна розроблено удосконалені моделі управління змінами, які також базувалися на процесному підході: модель Дж. Коттера [6], погляди Г. В. Осовської та О. А. Осовського щодо управління змінами [102], модель управління змінами Р. Ліппіта та ін. [8], модель П. Друкера [3], теорія «Е» за М. Бір та Н. Норія [5], цикл Демінга [1, с. 32–33] та ін.

Поняття «управління змінами» доцільно характеризувати з позицій відомих підходів в управлінні, а саме: процесного, системного, ситуаційного, поведінкового, контекстного, адаптивного. Зауважимо, що більшість науковців, що спеціалізуються у сфері управління та безпосередньо управління змінами, досліджують це поняття з позицій процесного підходу. Отже, управління змінами – це процес, зумовлений тиском факторів зовнішнього та внутрішнього середовища та включає ініціювання змін: визначення необхідності змін, їх планування, організацію (створення команди змін; забезпечення підтримки змін та ін.), формування системи мотивації змін, контроль, регулювання змін та їх завершальне впровадження.

На поточний час в промисловості не достатньо уваги приділяється управлінню змінами, які перманентно відбуваються усередині самих суб'єктів господарювання, що сприяє виникненню необхідності формування відповідної системи управління змінами.

Система управління змінами в промисловості пов'язана із ідентифікацією коливань економічної кон'юнктури споживчого ринку внаслідок його позитивної або негативної динаміки, зміною потреб та уподобань споживачів, впливом держави на процеси торгівлі, а також розробкою ефективних заходів щодо адаптації суб'єктів господарювання до існуючих умов з метою недопущення стагнації та зниження ділової активності. Необхідно зазначити, що зміни стосуються усіх аспектів діяльності промислових підприємств, а отже і промисловості в цілому.

Враховуючи вищенаведене, зміни розвитку, які можуть відбутися в промисловості, умовно можна розподілити на часткові, локальні та радикальні зміни. Часткові зміни передбачають окремі зміни у будь–яких сферах діяльності промислових підприємств (модернізація техніко–технологічної бази виробничого процесу, удосконалення асортиментної структури, оптимізація структури персоналу, диверсифікація фінансових ресурсів тощо).

Локальні зміни відбуваються лише у певній сфері діяльності промисловості в цілому та здійснюються у

результаті зміни товарного напрямку або виходу на нові ринки збуту (міжнародні).

Радикальні зміни зумовлені умовами функціонування суб'єктів господарювання на споживчому ринку або розробленою стратегією та передбачають більш швидкі фундаментальні зміни у системі управління процесом торгівлі, організаційній структурі та господарських процесах. Зміни зовнішніх умов господарювання в промисловості зумовлюють стратегічні зміни характеру та рівня ділової активності підприємств, організаційно–правової форми власності, джерел фінансування, формування товарних ресурсів, збутової та комунікаційної політики тощо. До цього типу змін застосовують концептуальні підходи стратегічного управління.

Внаслідок складності та мінливості ділового середовища збільшується кількість змін, які необхідно здійснювати підприємствам, що належать до певного виду економічної діяльності. Також підвищуються вимоги до якості відповідних змін – вони мають здійснюватися швидше, результативніше, мати більш широке охоплення й глибину.

Отже, ефективне управління змінами в промисловості можливо лише на засадах комплексного підходу, який може бути реалізовано на основі інтеграції підходів до управління змінами, використовуючи їх основні принципи.

Використання комплексного підходу не тільки дозволить враховувати технічні, екологічні, організаційні, економічні, соціальні, психологічні та інші аспекти менеджменту, а також зможе дослідити їх взаємозв'язок, від чого і буде залежати вибір правильного та ефективного управлінського рішення.

Саме тому, в рамках вивчення концептуальних положень формування системи управління змінами в промисловості буде доцільним запропонувати механізм управління змінами (див. рисунок).

Запропонований механізм містить у собі три основних блоки. Перший блок – підготовчий, впродовж якого на основі виявлених передумов з'являється необхідність впровадження змін та проводиться діагностика функціонування промисловості. З появою потреби впровадження змін, проводиться оцінка та аналіз факторів, що вказують на необхідність їх проведення. З подальшим усвідомленням того, що зміни необхідні, слід проаналізувати конкурентну позицію виду економічної діяльності та провести оцінку наявних ресурсів, щоб зрозуміти на якому рівні готовності до змін знаходиться галузь.

На першому етапі блоку планування, створюється робоча команда впровадження змін, яка складається з наділених певними повноваженнями менеджерів. Як правило, одна сторона наполягає на впровадженні змін, а інша чинить цьому опір.

За таких умов виникає необхідність використання певних інструментів подолання опору. Наступним кро–

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

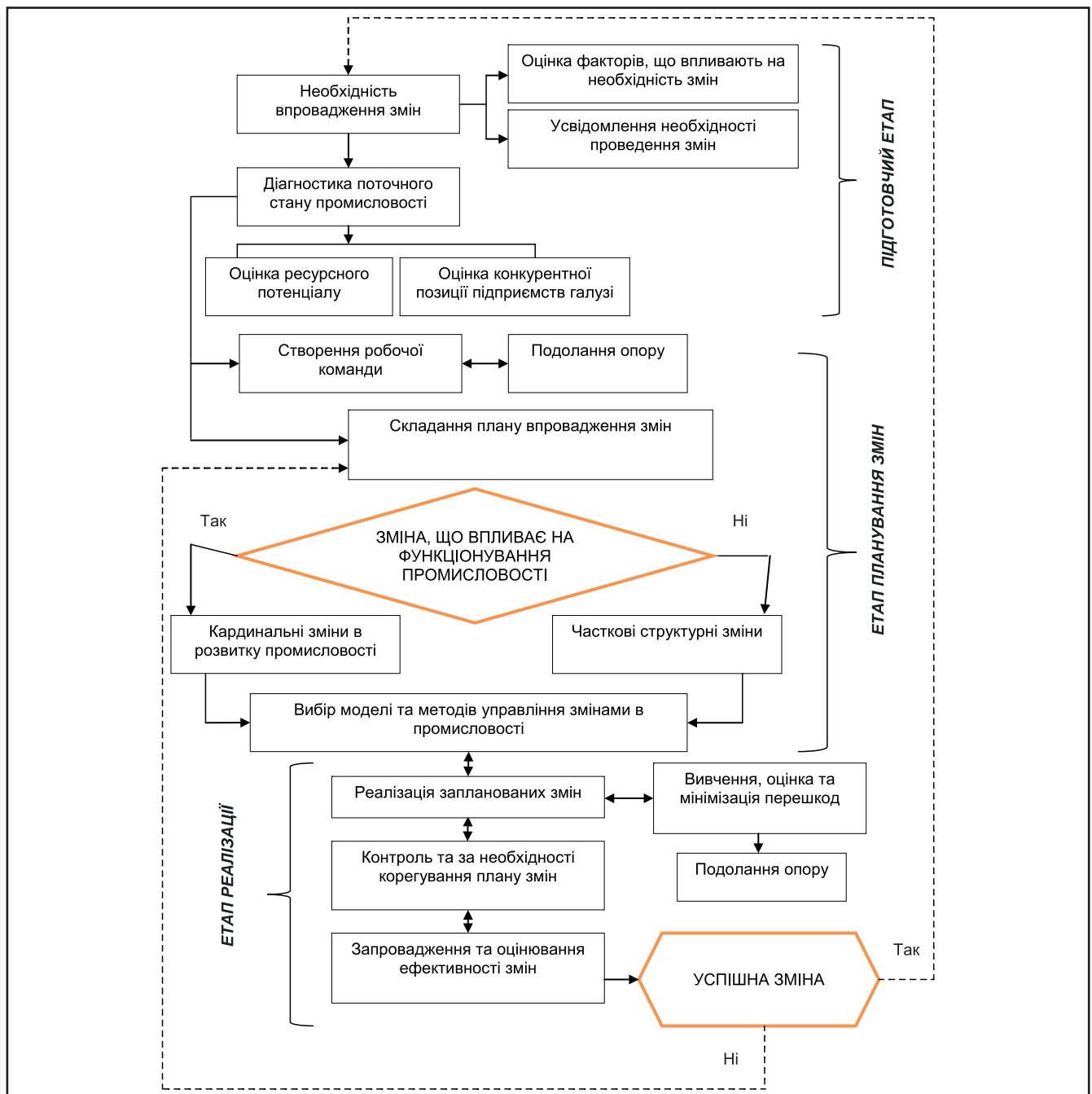
ком є обов'язкове складання плану змін, адже, від того, наскільки ретельно будуть сплановані зміни залежить ефективність їх впровадження в цілому. План змін повинен містити у собі чітку концепцію, мету, завдання, засоби та інструменти змін, опис кінцевого результату, визначення політики, винагороди за успіх проекту та терміни, що необхідні для адаптації промислових підприємств, як складових одиниць промисловості до реалізованих змін [2, с. 38].

На наступному етапі запропонованого механізму слід прийняти рішення, щодо вибору варіанту внесення змін. За умов вибору концепції кардинальних змін виникає необхідність реалізації певних заходів, таких як часткове

коригування стратегії розвитку виду економічної діяльності, формування нової структури управління і вибір та розробка ефективного управління галуззю. В разі, якщо розмір запланованої зміни викликає лише часткове зрушення в діяльності промислового комплексу, її слід адаптувати відповідно до плану реалізації змін.

Після затвердження плану змін з'являється необхідність вибору оптимальної моделі управління змінами, яка має враховувати реальні умови господарювання підприємств галузі.

Блок реалізації містить у собі етапи реалізації змін, їх поточний контроль з можливим коригуванням плану, забезпечення реалізації та оцінку результатів змін.

Механізм управління змінами в промисловості

Під час реалізації запланованих змін слід визначити та оцінити можливі перешкоди, які можуть з'явитися на шляху до реалізації змін, та заздалегідь застосувати інструменти подолання можливого опору.

Етап реалізації та оцінки реалізованих змін дозволяє дійти висновку щодо успішності впровадження запланованих змін. На етапі реалізації та регулювання змін важливою є підтримка змін, а саме: інформаційна, комунікаційна, мотиваційна. Інформаційна підтримка передбачає забезпечення повною інформацією щодо змін, своєчасне ознайомлення з проробленою програмою персоналу, із новими зобов'язаннями, технікою та моделями поведінки; навчання персоналу. Комунікаційна складова – підвищення комунікативних компетенцій усіх працівників та керівників підприємств галузі.

Реалізація змін також охоплює створення тимчасової групи, яка повинна займатись впровадженням змін; вибір технології впровадження змін; безпосереднє впровадження змін. Регулювання змін: якщо під час впровадження змін були виявлені порушення, то необхідно встановити причини їх виникнення, повернутися на відповідний етап і усунути помилки.

За умов негативного результату, слід повернутися на етап складання плану змін з подальшим його коригуванням або розробкою кардинально іншого. В разі, якщо результат успішно реалізованої зміни зумовив підвищення ефективності роботи галузі, слід перейти до самого початку механізму для підготовки нового проекту змін, що робить запропонований механізм циклічним. Властивість циклічності є важливою умовою механізму управління змінами, адже постійне впровадження змін у промисловості забезпечує ефективність її діяльності, зумовлює безперервний розвиток, підвищує конкурентоспроможність, що на сьогоднішній день є пріоритетним завданням будь-якого виду економічної діяльності.

Висновки

Дотримання запропонованого механізму управління змінами в промисловості дає змогу своєчасної діагностики необхідності проведення змін галузі, оцінки готовності до змін, ретельного планування діяльності підприємств галузі під час трансформацій, своєчасного подолання виникнення можливого опору та проведення ефективного розподілу повноважень між учасниками процесу змін та ринку продукції.

Список використаних джерел

1. Андерсен Б. Бизнес процессы. Инструменты совершенствования / Б. Андерсен. – М.: РИА «Стандарты и качество», 2003. – 272 с.
2. Воронков Д.К. Зміни підприємства: природа, типи, принципи управління / Д. К. Воронков // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 16. Ч. II. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2006. – С. 37–41.
3. Друкер, П. Ф. Энциклопедия менеджмента: пер. с англ. О. Л. Пелявского / П. Ф. Друкер / под ред. Т. А. Гуреш. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 432 с.
4. Осовська Г. В. Менеджмент організацій: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Г. В. Осовська, О. А. Осовський. – К.: Кондор, 2009. – 677 с.
5. Beer M. Cracking the Code of Change / M. Beer, N. Nohria // Harvard Business Review. – 2000. – May 01.
6. Kotter J. P. Leading Change: Why transformation efforts fail / J. P. Kotter // Harvard Business Review. – January 2007.
7. Lewin Kurt. Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers / Kurt Lewin / Edited by Dorwin Cartwright. – New York: Harper & Row, 1951. – 346 p.
8. Lippitt Gordon L. Visualizing change: model building and the change process / Gordon L. Lippitt. – Published: La Jolla, Calif.: University Associates, 1973. – 370 p.

УДК 330.101

Г.Г. ОСАДЧА,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій
О.В. ХАБЕНКО,
студентка, Національний університет харчових технологій

Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами з метою ефективного їх використання

В процесі дослідження визначено основні складові та сутність обліково-аналітичного забезпечення підприємства основними засобами. Обґрунтовано теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення з метою підвищення ефективності використання основних засобів на підприємствах.

Ключові слова: основні засоби, класифікація основних засобів, первісна вартість основних засобів, знос основних засобів.

А.Г. ОСАДЧАЯ,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий
Е.В. ХАБЕНКО,
студентка, Национальный университет пищевых технологий

Учетно–аналитическое обеспечение наличия и движения основных средств с целью эффективного их использования

В процессе исследования определены основные составляющие и сущность учетно–аналитического обеспечения предприятия основными средствами. Обоснованы теоретические положения и разработаны практические рекомендации по усовершенствованию учетно–аналитического обеспечения с целью повышения эффективности использования основных средств на предприятиях.

Ключевые слова: основные средства, классификация основных средств, первичная стоимость основных средств, износ основных средств.

H. OSADCHA,
PhD, associate professor, National University of Food Technology
O. KHABENKO,
student, National University of Food Technology

Accounting and analytical support for the presence and movement of fixed assets for the purpose of effective use

The study identified the main components and nature of accounting and analytical support for the enterprise fixed assets. Theoretical provisions and practical recommendations on improvement of accounting and analytical support to improve the efficiency of fixed assets in enterprises.

Keywords: fixed assets, classification of fixed assets, the original value of fixed assets, depreciation.

Постановка проблеми. В умовах сучасної кризи економіки в Україні все більшого значення набувають питання розробки нових підходів до засад управління. Одним з факторів, що стримують його ефективність є відсутність теоретичної, методичної та практичної єдності щодо отримання інформації. У свою чергу, це позначається на якості прийняття рішень. Саме тому існує необхідність удосконалення і практичного впровадження такої системи обліково–аналітичного забезпечення управління активами підприємства, яка б була зорієнтована на вирішення актуальних завдань, щодо ефективності діяльності господарюючого суб'єкта.

Основні засоби відіграють важливу роль не тільки на підприємствах, на яких їх використовують, але і в економіці в цілому. Вони складають важливу частину активів підприємства, зайнятих в багатьох сферах підприємницької діяльності. Інформація про них має велике значення для характеристики фінансового стану та результатів діяльності підприємства. До неї належить рівень забезпечення основними засобами, ефективність їх використання, ступінь зносу, правильність оцінки, тощо. Великого значення набувають питання ефективного використання та збереження основних засобів, їх списання, а також відображення в обліку наявності та руху основних засобів.

Необхідність проведення дослідження полягає в тому, що раціональна експлуатація основних засобів є важливим чинником оптимізації собівартості продукції, робіт, послуг та оподаткування підприємства, що

безпосередньо впливає на загальний кінцевий результат діяльності.

Метою написання **статті** є наукове обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з удосконалення обліку й аналізу основних засобів на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях питань формування та відтворення основних засобів зробили вагомий внесок такі вчені як: В.В. Адамчук, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Л.В. Гуцаленко, Н.Л. Жук, М.Ю. Каденська, В.В. Ковальов, В.Г. Лінник, П.Т. Саблук, Я.В. Соколов, В.В. Сопко, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко, Осадча Г.Г., Слободян Н.Г. та низка інших.

Виклад основного матеріалу. Облік як функція управління, забезпечує інформаційні потреби для прийняття рішень. Чим більш достовірною і оперативною буде інформація, створена у системі обліково–аналітичного забезпечення, тим швидше будуть прийняті рішення і ефективнішою діяльністю. Облік основних засобів залежить від специфіки діяльності підприємства (виробництво, надання послуг, будівництво), характеру технологічних процесів і їх організації, специфіки продукції. Тобто в різних галузях і навіть на різних підприємствах однієї галузі, організаційно–методичні елементи обліково–аналітичного забезпечення управління основними засобами будуть відрізнятися. Як зазначає професор В. Ф. Максимова «при побудові системи бухгалтерського обліку слід виходити з того, що вона повинна бути спроможною оперативно реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому се-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

редовищі економічних суб'єктів, формувати облікову інформацію в залежності від існуючих та можливих інформаційних потреб користувачів» [7, ст. 212].

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 (далі П(С)БО 7) «Основні засоби» визначає «основні засоби» як матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких становить більше одного року (або операційного циклу, якщо він триваліший за рік) [2, п.4].

За Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 16 (далі МСБО 16), основні засоби – це матеріальні об'єкти, що їх:

а) утримують для використання у виробництві або постачанні товарів чи наданні послуг для надання в оренду або для адміністративних цілей;

б) використовуватимуть, за очікуванням, протягом більше одного періоду [3, п. 6].

Для налагодження системи обліку основних засобів необхідно насамперед їх правильно класифікувати. Основні засоби в Україні можна класифікувати за їх функціональним призначенням, за галузевою ознакою, за використанням, за ознакою належності, за матеріально-технічним станом, що наведено на рисунку 1 [2, п.5]

Крім того, основні засоби поділяються на об'єкти, які підлягають амортизації, і на об'єкти, по яких амортизація не нараховується (земля).

Основні засоби надходять на підприємство в результаті різних господарських операцій. Якщо такі операції згрупувати, то можна виділити декілька шляхів надходження основних засобів:

– придбання як нових, так і таких, що були в експлуатації, основних засобів за грошові кошти;

– самостійне виготовлення основних засобів або виготовлення їх за договором сторонньою організацією;

– отримання основних засобів безоплатно від юридичної або фізичної особи;

– отримання основних засобів, як внеску до статутного капіталу засновників (учасників) підприємства в обмін на корпоративні права;

– отримання основних засобів у результаті обміну на інші об'єкти основних засобів або на продукцію, товари, а також вартість виконаних робіт і наданих послуг.

Залежно від того яким шляхом надходять основні засоби на підприємство, формується їх первісна вартість, за якою об'єкти зараховуються на баланс підприємства. Механізм формування первісної вартості наведений в таблиці 1.

Оскільки одиниці обліку основних засобів є об'єкти, то його первісна вартість буде складатися з наступних витрат:

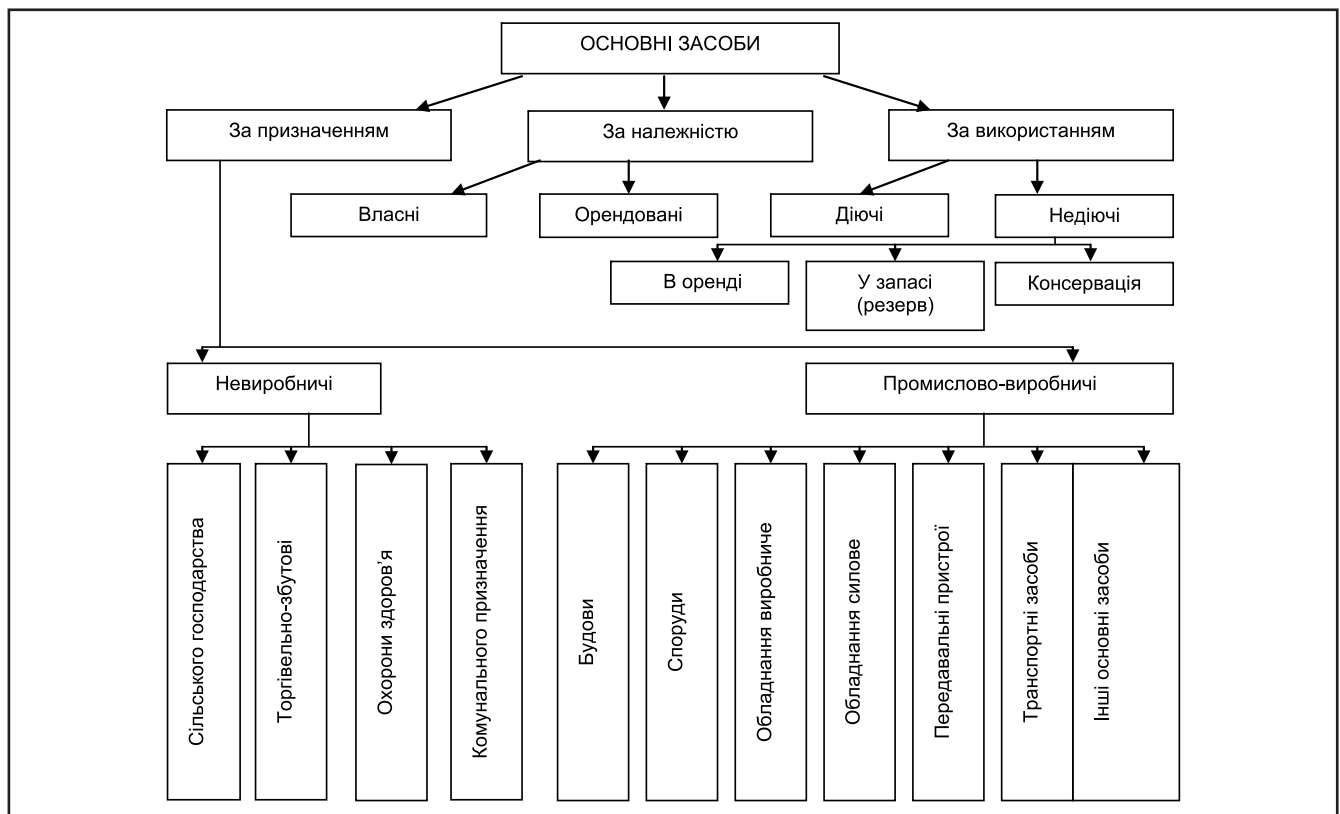

Рисунок 1. Класифікація основних засобів

Таблиця 1. Механізм формування первісної вартості основних засобів

Спосіб одержання основних засобів	Склад первісної вартості
1	2
Придбання як нових, так і таких, що були в експлуатації, основних засобів за грошові кошти	сума, сплачена постачальником (без непрямих податків); непрямі податки, якщо вони не відшкодовуються підприємству (акцизний збір, ПДВ у вартості невиробничих ОЗ, сплачений неплатниками); ввізне мито та витрати по страхуванню ризиків доставки.
Отримання основних засобів безоплатно від юридичної або фізичної особи	Справедлива вартість на дату одержання. За відсутності інших даних це може бути залишкова вартість, відображена в документах на передачу.
Отримання основних засобів, як внеску до статутного фонду капіталу замовників (учасників) підприємства в обмін на корпоративні права	Погоджена із засновниками підприємства справедлива вартість, яка повинна бути зафіксована в установчих документах.
Переведення до основних засобів із оборотних активів	Собівартість оборотних активів, визначена відповідно до стандартів 9 «Запаси» і 16 «Витрати»
Отримання основних засобів у результаті товарообмінної операції	справедлива вартість переданих активів (обмін на неподібний об'єкт); залишкова вартість переданих об'єктів, або справедлива, якщо вона менша за залишкову (обмін на подібний об'єкт)
Самостійне виготовлення основних засобів або виготовлення їх за договором сторонньою організацією	суми, що сплачуються підрядчиком за виконання будівельно-монтажних робіт; непрямі податки, якщо вони не відшкодовуються підприємству.

– суми, що сплачуються постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);

– реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються в зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів;

– суми ввізного мита;

– суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються підприємству);

– витрати за страхування ризиків доставки основних засобів;

– витрати на установку, монтаж та налагодження основних засобів;

– інші витрати [4, п. 11].

Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція, тощо.), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигід, очікуваних від використання об'єкта. Первісна вартість основних засобів зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта основних засобів.

Витрати, що здійснюються для підтримання об'єкта в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигід від його використання, включаються до складу витрат.

Крім цього у бухгалтерському обліку згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» передбачена можливість переоцінки основних засобів. Переоцінка повинна проводитись регулярно для того, щоб залишкова вартість об'єкта основних засобів істотно не відрізнялась від їх справедливої вартості на дату балансу [2, п. 16].

Не можна не погодитися з думкою багатьох вчених, що одним з найбільш важких і трудомістких для вико-

нання вимог П(С)БО 7 є розділ, присвячений порядку переоцінки основних засобів.

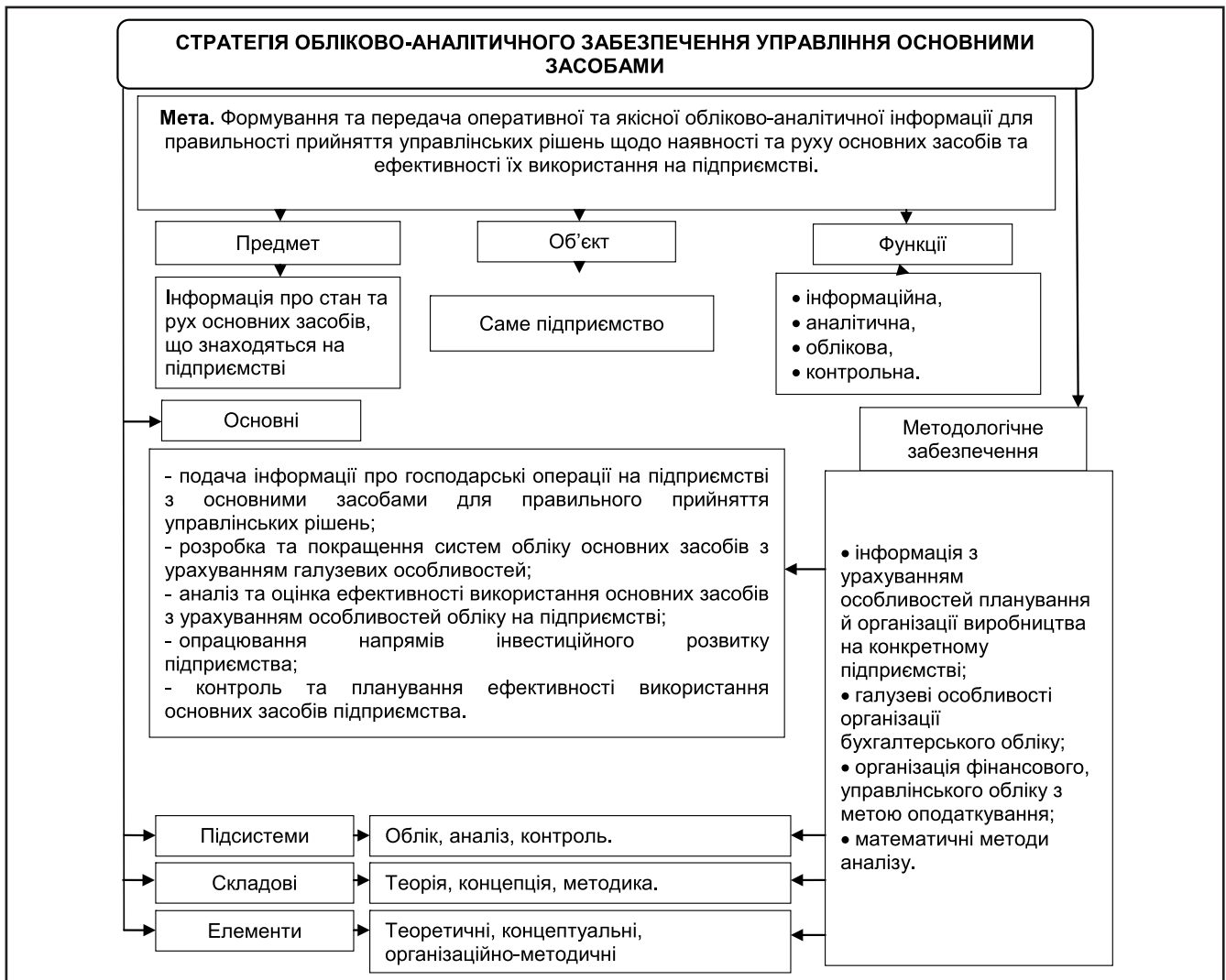
Відповідно до пункту 19 П(С)БО 7 підприємство переоцінює об'єкт основних засобів якщо його залишкова вартість значно (більш ніж на 10%) відрізняється від справедливої вартості на дату балансу. При чому у разі переоцінки об'єкта основних засобів на ту ж дату необхідно провести переоцінку всіх об'єктів групи основних засобів, до якої належить об'єкт, що переоцінюється.

На сьогодні підприємства мають право самостійно визначати величину (межу) суттєвості, та, відповідно, приймати рішення щодо доцільності проведення переоцінки. Частота проведення переоцінки залежить від коливань справедливої (реальної) вартості основних засобів, тобто якщо їх справедлива вартість суттєво відрізняється від балансової вартості. Величину суттєвості доцільно встановлювати окремо для кожної групи основних засобів. Переоцінка проводиться за рішенням керівника та оформлюється наказом підприємства.

Таким чином, достовірність подальшого відображення та надання результативної інформації стосовно об'єктів повністю залежить від первинного їх визнання та оцінки.

Враховуючи дослідження теоретичних аспектів, система обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами – це єдність підсистем обліку, аналізу та контролю, які постійно взаємодіють між собою в процесі формування і передачі якісної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень. Тому нами визначено основні аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами (рис. 2).

Метою функціонування вищевказаної системи є формування та передача якісної обліково-аналітичної

Рисунок 2. Стратегія обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами

інформації для забезпечення та обґрунтованості прийняття управлінських рішень щодо основних засобів.

Отже, як видно з попереднього рисунка, методологія системи обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами повинна включати три складові: теорія, концепція та методика. Стосовно аналізу, то ми цілком підтримуємо думку Прохар Н.В. та Ночовної Ю.О. про те, що не існує потреби окремо виділяти аналітичний блок питань. Тобто, аналіз – невід’ємна частина для опрацювання кожного рішення. Він повинен бути органічно поєднаний [8, с. 13].

Перша складова – «Теорія» – ґрунтується на аналізі нормативно-правових актів, наукових праць та розробок вітчизняних та зарубіжних вчених. Складова «Концепція» передбачає постановку мети, функцій, завдань, дослідженню підходів, відповідно до яких повинна формуватися, функціонувати та оцінюватися система обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами. В свою чергу складова «Методика» ґрунтується на використанні спеціальних методів обліку, аналізу та контролю [9, с. 39].

Одним із головних факторів, для організації та правильного ведення обліку, є не тільки теоретична, а й практична його сторона. На сьогодні бухгалтеру необхідно насамперед добре орієнтуватися у законодавчому регулюванні того чи іншого питання.

При організації обліку основних засобів і нематеріальних активів в Україні підприємствам, їх об’єднанням, госпрозрахунковим організаціям (крім банків), представництвам іноземних організацій, які здійснюють діяльність в Україні, а також підприємствам, діяльність яких фінансується за рахунок коштів бюджету, необхідно керуватися такими законодавчими та нормативними документами, затвердженими Міністерством фінансів України.

Для обліку та узагальнення інформації про наявність і рух власних чи отриманих на умовах фінансового лізингу об’єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів, існує активний рахунок 10 «Основні засоби». Для обліку основних засобів призначені як балансові, так і позабалансові рахунки.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Для аналітичного обліку капітальних інвестицій призначена Відомість 4.1. Аналітичний облік капітальних інвестицій ведеться у розрізі:

- витрат капітального характеру (будівельні, монтажні, проектні роботи, вартість придбаного устаткування, що потребує і не потребує монтажу, затрати на (виготовлення, спорудження) інших необоротних матеріальних активів, фінансова оренда);
- інвестицій у капітальне будівництво, що виконано підрядним і господарським способом.

Велике значення має аналіз руху і технічного стану основних засобів, який проводиться за даними бухгалтерської звітності (форма №5). Рух основних засобів характеризується коефіцієнтами оновлення, вибуття, приросту, зносу, придатності, віковим складом устаткування, коефіцієнтами приросту та відтворення [10, с.92].

Ми погоджуємося із професором Г. В. Савицькою, яка пропонує поетапний аналіз ефективності використання основних засобів, який передбачає ранжування всіх показників не за ступенем участі у виробничому процесі, а «в міру значущості в процесі виявлення резервів підвищення ефективності» [10, с. 302]. Методика, запропонована цією вченою також орієнтована на взаємозв'язок аналізу основних засобів із трудовими ресурсами, обсягом випуску продукції, собівартістю, фінансовими результатами та ін. Вона дозволяє сформувати значний обсяг цифрового матеріалу, провести його аналіз, зіставити фактичні показники з плановими та здійснити пошук резервів за рахунок підвищення ефективності використання основних засобів [11, с. 339–344].

Більшість науковців узагальнюють показники стану й ефективності використання основних засобів,

Таблиця 2. Показники стану, наявності та руху основних засобів

Назва коефіцієнта	Коротка характеристика	Формула, за якою проведено розрахунок	Складові
Коефіцієнт оновлення	– відбиває інтенсивність оновлення основних засобів і показує частку вартості засобів, яка надійшла за аналізований період у їх загальній вартості на кінець періоду.	$K_{он} = OЗ_{вв} / OЗ_{кп}$	Кон – коефіцієнт оновлення основних засобів; OЗ _{вв} – вартість основних засобів, введених за рік, тис.грн. OЗ _{кп} – балансова вартість всіх основних засобів на кінець року, тис.грн.
Коефіцієнт вибуття	– характеризує ступінь інтенсивності вибуття основних засобів зі сфери виробництва і показує частку вартості засобів, які вибули за певний період, у загальній вартості на початок року.	$K_{вб} = OЗ_{вб} / OЗ_{пп}$	K _{вб} – коефіцієнт вибуття основних засобів; OЗ _{вб} – вартість основних засобів, вибулих за рік, тис.грн. OЗ _{пп} – балансова вартість всіх основних засобів на початок року, тис.грн.
Річний приріст (скорочення) основних засобів	різниця між вартістю всіх основних засобів на кінець року та їх вартістю на початок року.	$РП (РС) = OЗ_{кп} - OЗ_{пп}$	РП (РС) – річний приріст (скорочення) основних засобів; OЗ _{кп} – балансова вартість всіх основних засобів на кінець року; OЗ _{пп} – балансова вартість всіх основних засобів на початок року.
Термін оновлення основних засобів	– відношення вартості основних засобів на початок року до вартості введених в дію основних засобів.	$ТО = OЗ_{пп} / OЗ_{вв}$	ТО – термін оновлення основних засобів; OЗ _{пп} – балансова вартість всіх основних засобів на початок року, тис.грн. OЗ _{вв} – вартість основних засобів, введених за рік, тис.грн.
Коефіцієнт зносу	– показує питому вагу вартості основних засобів, що вже перенесена на продукцію, що виробляється. Визначається на початок і кінець року.	$K_з = З / OЗ_{пв}$	K _з – коефіцієнт зносу; З – сума зносу основних засобів OЗ _{пв} – первісна вартість основних засобів, тис.грн..
Коефіцієнт придатності	– показує питому вагу основних засобів, які придатні для подальшого використання у процесі виробництва продукції. Також визначається на початок і кінець року.	$K_п = 1 - K_з = OЗ_{зв} / OЗ_{пв}$	K _п – коефіцієнт придатності; K _з – коефіцієнт зносу; OЗ _{зв} – залишкова вартість основних засобів, тис. грн.. OЗ _{пв} – первісна вартість основних засобів, тис.грн.
Коефіцієнт приросту	характеризує рівень приросту основних засобів.	$K_п = РП / OЗ_{пп}$	K _п – коефіцієнт приросту; РП – річний приріст основних засобів, тис.грн. OЗ _{пп} – балансова вартість всіх основних засобів на початок року, тис.грн.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

об'єднуючи їх у три групи та виокремлюють у них часткові й загальні показники ефективності використання основних засобів, а саме:

- показники забезпечення підприємства основними засобами (питома вага основних засобів у складі необоротних активів, у валюті балансу підприємства і т. д.);
- показники стану, наявності, руху основних засобів (коефіцієнти зносу, придатності, оновлення, вибуття та приросту, фондоозброєність) (табл.2);
- показники ефективності використання основних засобів (узагальнюючі – фондовіддача, рентабельність; узагальнюючі та часткові показники і фактори, що впливають на їх зміну). (табл. 3);

Розглянемо детальніше основні показники, які доцільно буде використовувати при аналізі основних засобів.

Під раціональним та найповнішим використанням діючих основних засобів розуміють економічний ефект, який отримує підприємство за певний період часу у випадку відповідного обсягу та якості продукції. Економічна ефективність використання основних засобів визначається відношенням економічного ефекту, одержаного на підприємств за відповідний період, до витрат, необхідних для створення основних засобів.

До показників ефективності використання основних виробничих засобів відносять: фондовіддачу; фондомісткість; фондорентабельність (табл. 3)

Для оцінювання резервів підвищення ефективності основних фондів необхідно, насамперед, знати реальний рівень використання основних фондів й конкретні можливості його підвищення.

Поліпшення використання діючих основних засобів підприємств, у тому числі знову введених в експлуатацію, може бути досягнуте завдяки:

- підвищенню інтенсивності використання виробничих потужностей і основних засобів;
  - підвищенню екстенсивності їхнього навантаження.
- Інтенсивність використання основних засобів підвищується шляхом:
- удосконалювання технологічних процесів;
  - організації безперервно-потокowego виробництва на базі оптимальної концентрації виробництва однорідної продукції;
  - вибору сировини, її підготування до виробництва відповідно до вимог заданої технології і якості продукції, що виробляється;
  - ліквідації штурміщини і забезпечення рівномірної, ритмічної роботи підприємств, цехів і виробничих ділянок, проведення ряду інших заходів, що дозволяють підвищити швидкість обробки предметів праці і забезпечити збільшення виробництва продукції в одиницю часу, на устаткування або на 1 кв. м виробничої площі.

Поліпшення екстенсивного використання основних фондів припускає, з одного боку, збільшення часу роботи діючого устаткування в календарний період (протягом зміни, доби, місяця, кварталу, року) і з іншого боку, збільшення кількості і питомої ваги діючого устаткування в складі всього устаткування, наявного на підприємстві й у його виробничій ланці.

Будь-який комплекс заходів щодо поліпшення використання основних засобів, розроблювальний у всіх ланках управління, повинний передбачати забезпечення росту обсягів виробництва продукції насамперед

Таблиця 3. Показники ефективності використання основних засобів

Назва показника	Коротка характеристика	Формула, за якою проводимо розрахунок	Складові
Фондовіддача	є найважливішим узагальнюючим показником ефективності використання основних засобів. Він виражає ефективність використання засобів праці, тобто показує, скільки готової продукції припадає на одиницю основних виробничих фондів.	$FV = \frac{ВПп}{ОЗ}$	ФВ – фондовіддача, грн./грн.. ВПп – випуск продукції в порівняльних цінах, тис. грн.. ОЗ – середньорічна вартість основних промислово-виробничих засобів, тис. грн.
Фондомісткість	це показник, зворотний фондовіддачі, який показує величину вартості основних фондів, що припадає на одиницю продукції, випущену підприємством. фондів організації.	$FM = \frac{1}{FV} = \frac{ОЗ}{ВПп}$	ФМ – фондомісткість, грн./грн.. ФВ – фондовіддача, грн./грн.. ОЗ – середньорічна вартість основних промислово-виробничих засобів, тис. грн.. ВПп – випуск продукції в порівняльних цінах, тис. грн.
Фондорентабельність	– визначає величину прибутку, який приходить на 1 грн фондів.	$FR = \frac{П}{ОЗ}$	ФР – фондорентабельність, грн./грн.. П – прибуток операційної діяльності, тис. грн.. ОЗ – середньорічна вартість основних промислово-виробничих засобів, тис. грн.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

за рахунок більш повного й ефективного використання внутрішньогосподарських резервів і шляхом більш повного використання машин і устаткування, підвищення коефіцієнта змінності, ліквідації простоїв, скорочення термінів освоєння знову введених у дію потужностей, подальшої інтенсифікації виробничих процесів

Висновки

Отже, обліково-аналітичне забезпечення – це система, що ґрунтується на даних оперативного, статистичного і бухгалтерського (фінансового і управлінського) обліку, що для економічного аналізу використовує облікову (в розрізі його видів) та поза облікову інформацію. І в свою чергу забезпечує керівну ланку підприємства необхідною інформацією з обліку та аналізу основних засобів з метою підвищення ефективності їх використання.

Основними функціями обліково-аналітичного забезпечення управління основними засобами виступають: інформаційна, яка забезпечує інформацією про основні засоби; облікова, що використовується для здійснення збору, реєстрації, узагальнення, збереження, передачі інформації про наявність та рух основних засобів; аналітична – використовується при опрацюванні облікової, статистичної та позаоблікової інформації методами аналізу (економічного, статистичного, фінансового, стратегічного тощо); та контрольна – для здійснення співставлення планових і фактичних показників з обліку та аналізу основних засобів для підвищення ефективності їх використання.

Найважливішими показниками підвищення рівня ефективності використання основних фондів підприємства є зростання обсягів виробленої ним продукції (виконаних робіт, наданих послуг). Одним з головних факторів підвищення ефективності основних фондів є їх оновлення та технічне вдосконалення.

Тому підвищення ефективності використання основних фондів в даний час має велике значення. Застосування на практиці розроблених заходів у цілому по підприємству дасть змогу збільшити обсяг випуску товарної продукції, підвищити показник фондовіддачі,

збільшити прибуток від реалізації, а отже рентабельність виробничих фондів підприємства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» ВР від 16.07.1999 №996–XIV зі змінами та доповненнями. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 від 1 січня 2012р. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_014
4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування та звітність: підручник / Н.М.Ткаченко. – 6-те вид., перероб. та доп. – К.: Алерта, 2013. – 982 с.
5. Слободян Н.Г. Організація і методика економічного аналізу: Навч. посіб. – К.: НУХТ, 2013. – 322с.
6. Гуренко Т.О. Теоретичні основи формування обліково-аналітичного забезпечення управління [Електронний ресурс] / Т.О. Гуренко, С.І. Дерев'янка, А.С. Липова. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?..
7. Максимова В. Ф. Розвиток бухгалтерського обліку в Україні: синергетичний підхід / В. Ф. Максимова // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Випуск 250: В 9 т. – Т. IV. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 52–58
8. Прохар Н.В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики: [монографія] / Н.В. Прохар, Ю.О. Ночовна. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
9. Обліково-аналітичне забезпечення управління основними засобами: теорія і практика: монографія / Н. І. Самбурська. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2015. – с. 289.
10. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : [учеб. пособие для студ. вузов] / Г. В. Савицкая. – 7-е изд. – Минск : ООО «Новое знание», 2002. – 688 с.
11. Ковалев В. В. Финансовая анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 416 с.

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.122(477)

С.В. ЗАХАРЧЕНКО,
к.е.н., Вінницький кооперативний інститут

Стан економіки як базовий чинник конкурентоспроможності України та її регіонів: міжнародний вимір

У статті представлено авторський підхід до оцінювання конкурентоспроможності країни та її регіонів, що базується на методології міжнародного Інституту розвитку менеджменту. Наведено оцінки конкурентоспроможності України та її регіонів за індикаторами стану економіки. На основі одержаних оцінок окреслено стратегічні напрями підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України та її регіонів.

Ключові слова: конкурентоспроможність країни та її регіонів, фактори (субфактори) та індикатори конкурентоспроможності, стан економіки, міжнародний вимір, стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності.

С.В. ЗАХАРЧЕНКО,
к.э.н., Винницкий кооперативный институт

Состояние экономики как базовый фактор конкурентоспособности Украины и ее регионов: международное измерение

В статье представлен авторский подход к оценке конкурентоспособности страны и ее регионов, основанный на методологии международного Института развития менеджмента. Приведены оценки конкурентоспособности Украины и ее регионов по индикаторам состояния экономики. На основе полученных оценок обозначены стратегические направления повышения конкурентоспособности экономики Украины и ее регионов.

Ключевые слова: конкурентоспособность страны и ее регионов, факторы (субфакторы) и индикаторы конкурентоспособности, состояние экономики, международное измерение, стратегические направления повышения конкурентоспособности.

S. ZAKHARCHENKO,
PhD, Associate Professor of Economics and Finance, Vinnytsia cooperative institute

The economy as a basic factor of competitiveness Ukraine and its regions: the international dimension

The article presents the author's approach to the assessment of the competitiveness of the country and its regions, based on the methodology of the International Institute for Management Development. The competitiveness of Ukraine and its regions is estimated by taking into consideration economical indicators. Obtained results were utilized to plan strategic directions for improving the competitiveness of Ukraine and its regions' economy.

Keywords: competitiveness of the country and its regions, factors (subfactors) and indicators of competitiveness, economy, international dimension, strategic directions for improving competitiveness.

Постановка проблеми. В інформаційну епоху глобальна конкуренція країн відбувається насамперед на основі інноваційного лідерства. Це висуває на перший план проблему покращення стану (структури, продуктивності, механізмів регулювання) економіки України, оскільки від її вирішення щонайбільше залежить загальний рівень конкурентоспроможності і держави загалом, і її регіонів. Тому оцінка міжнародної конкурентоспроможності економіки України та її регіонів має не тільки наукове, а й важливе практичне значення, оскільки може вивести і країну, і регіони на новий рівень модернізаційного оновлення у глобальному конкурентному просторі.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Значний внесок у розробку науково–практичних засад оцінювання, аналізу та підвищення міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів зробили фахівці Фонду «Ефективне управління» [1] та окремі учені – Л. Антонюк [2], І. Брикова [3], М. Бутко [4], В. Дергачова [5], М. Диха [6], Я. Жаліло [7], С. Ілляшенко [8], О. Ларіна [9], Л. Петкова [10], Ю. Полунєєв [11], А. Ходжаян [12], В. Чужиков [13], О. Шнипко [14] та ін. Їхні напрацювання дають достатньо повне уявлення про міжнародний конкурентний потенціал економіки України та її регіонів. Водночас більшість досліджень спирається на методологію Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), тоді як дослідженням за методологією Інституту розвитку менеджменту (ІРМ – Швейцарія, Лозанна) приділяється значно менше уваги.

Метою статті є оцінка стану економіки України та її регіонів у міжнародному вимірі – на основі методології ІРМ – та встановлення на підставі отриманих оцінок стратегічних напрямів його покращення.

Виклад основного матеріалу. Посилення конкурентних позицій країни та її регіонів на міжнародному рівні можливе лише за умови покращення стану їхньої економіки. Не випадково фахівці ІРМ субфактор стану економіки ставлять на перше місце серед інших субфакторів конкурентоспроможності країн і регіонів, що відносяться до фактора «продуктивність економіки». Основними індикаторами цього субфактора є розмір валового продукту, споживчих витрат, інвестицій, заощаджень в країні та її регіонах, у т. ч. за секторами і в розрахунку на душу населення, темпи та прогноз економічного зростання тощо [15].

Щоб виявити, які індикатори, що характеризують стан економіки, сприяють чи, навпаки, гальмують процес підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів, застосовується спеціальна методика [16, с. 114–118]. Згідно з нею, оцінки індикаторів–стимуляторів конкурентоспроможності одержуються на основі співвідношення (у відсотках) фактичних (країни і регіонів) і максимальних значень індикаторів (країн–ліде-

рів). Відповідно, оцінки індикаторів–дестимуляторів конкурентоспроможності одержуються за співвідношенням мінімальних і фактичних значень індикаторів.

Наш підхід до оцінки конкурентного потенціалу регіонів за станом їхньої економіки у міжнародному вимірі також передбачає використання процедури «зважування» індикаторів національної конкурентоспроможності – за співвідношенням його значень і значень індикатора країни–лідера.

Значення агрегованого індексу конкурентоспроможності країни і регіонів за станом економіки розраховувалися як проста середня арифметична з усіх часткових коефіцієнтів.

За цією методикою були одержані оцінки конкурентного потенціалу економіки України та її регіонів. За основу розрахунків було взято індикаторну базу ІРМ за 2012 рік. Їй була надана перевага тому, що в подальшому на показниках конкурентоспроможності економіки України та її регіонів позначилися події, пов'язані з Революцією гідності (2013–2014 рр.) та анексією українських територій Росією (з 2014 р.). Зауважимо, що для оцінювання, окрім матеріалів ІРМ [15], були використані матеріали Державної служби статистики України [17], Міжнародного інституту менеджменту (МІМ–Київ) та Фонду «Ефективне управління» [1, с. 102–207].

Найважливішим індикаторами стану економіки України та її регіонів є показники валового внутрішнього продукту (ВВП) та валового регіонального продукту (ВРП) в розрахунку на душу населення. За першим показником (тут і далі в рейтингу ІРМ–2012, що включає 59 суб'єктів) Україна поступається лідеру рейтингу Люксембургу (114510 дол.) у 31,7 раза (з показником – 3614 дол.). Серед регіонів України за ВРП на душу населення лідерство тримають: Київ (9171 дол., що відповідає 47–му місцю в рейтингу ІРМ – після Малайзії), Дніпропетровська (4546 дол.) та Донецька (4093 дол.) області. Останні місця в рейтингу регіонів посідають Чернівецька (1417 дол., що трохи більше, ніж у Бразилії, яка замикає рейтинг ІРМ), Закарпатська (1590) та Тернопільська (1616 дол.) області.

Україна та її регіони трохи краще виглядають на міжнародному рівні за індикаторами ВВП та ВРП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Середній сумарний ВРП1 в країні за ПКС становить 6131 дол. на одну особу. Це показник більший ВВП на душу населення чотирьох країн рейтингу ІРМ – Індії (3705 дол.), Філіппін (4096), Індонезії (4663 дол.) та Йорданії (5788 дол.), але в 13,7 раза менший, ніж у Катару (97175 дол.) – лідера рейтингу і більше як у 3 рази менший, ніж у Польщі (20733 дол.)

¹ Сума ВРП по країні зазвичай не співпадає з ВВП, оскільки не включає додану вартість в неринкових сегментах економіки (оборона, державне управління тощо).

та Росії (20 589 дол.), які займають, відповідно, 36-те та 37-ме місця в рейтингу. Регіони України в таблиці про ранги розміщуються в такому ж порядку, як і за попереднім індикатором, але в міжнародному таблиці про ранги займають місця на декілька позицій вище, ніж за номінальним ВРП на душу населення: Київ, наприклад (18 тис. дол.), – після Литви (20 тис. дол.), яка займає 39-те місце в рейтингу ІРМ.

Економічна «вага» країни оцінюється за її внеском у світовий ВВП, а регіону – у ВВП або сукупний ВРП. За цим індикатором Україна рейтингу ІРМ займає 48-й рядок. Її частка у світовому ВВП складає тільки 0,21 %, тоді як США – 23,95 %, що у 90,3 рази більше. В Україні за часткою ВРП у сукупному ВРП лідирують Київ (18,0 %), Донецька (12,7) та Дніпропетровська (10,6 %) області. А найменшу «вагу» мають Севастополь (0,7 %), Чернівецька (0,9), Тернопільська та Волинська (по 1,3 %) області.

Для оцінювання конкурентного потенціалу економіки країн і регіонів за ВВП і ВРП більш репрезентативним є показники не відповідних часток, а їх співвідношення з частками населення, тобто індексів локалізації. Найбільший індекс локалізації ВВП (за ПКС) серед країн рейтингу ІРМ, за нашими розрахунками, має Катар – 6,66. Україна за цим індексом (1,81) займає 30-те місце, випереджаючи і Росію (1,41 – 37-ме місце), і Польщу (1,42 – 36-те місце). З-поміж регіонів України за індексом локалізації ВРП виділяються ті ж регіони, що мають його найбільшу частку – Київ (2,93, що приблизно відповідає 10-му місцю рейтингу, яке займають Нідерланди), Дніпропетровська (1,45) та Донецька (1,31) області (зі зміною місць в рейтингу областей). Найменший індекс локалізації ВРП мають Чернівецька (0,45 – на рівні Йорданії, яка в рейтингу йде відразу після України), Закарпатська (0,51) та Тернопільська (0,52) області.

Душовий ВВП і ВРП зазвичай кореспондує зі споживчими витратами домашніх господарств на душу населення. Лідером рейтингу ІРМ за цим індикатором є Швейцарія (46068 дол.). Україна (2 813 дол.) поступається їй у 16,4 рази і займає тільки 54-те місце в рейтингу ІРМ. Серед регіонів України перші місця займають: Київ (5 957 дол., що в рейтингу ІРМ відповідає 46-му місцю – після Венесуели), Севастополь (3409), Харківська (3337) та Одеська (3289 дол.) області. Замикають рейтинг регіонів Закарпатська (2078 дол.), Тернопільська (2151) та Сумська (2236 дол.) області. Рівень душевих споживчих витрат у них трохи вищий, ніж у Індонезії (1951 дол., 56-те місце в рейтингу ІРМ) і приблизно у 2,5 рази вищий, ніж у Індії (881 дол.), яка посідає останнє місце рейтингу.

За обсягом споживчих витрат до ВВП (77,8 %) Україна займає перше місце в рейтингу ІРМ. Це, з одного боку, позитивно, тому що економіка із «самоїдської»,

що працювала переважно сама на себе, перетворюється в економіку для людей. Однак за цим першим місцем криються й недоліки суспільного відтворення, бо багато «проїдаючи», мало залишається ресурсів для розширення суспільного виробництва й модернізації економіки. Тому за показником споживчих витрат до ВРП (скоригованим на ВВП²) попереду мають бути ті регіони, які більше виробляють, ніж споживають (у межах регіону) і більше орієнтується на внутрішні (ендогенні) джерела доходів: Дніпропетровська (55,1 %) і Полтавська (55,2 %) області та Київ (56,2 %). Відповідно, останні місця відводяться Чернівецькій (138,4 %) і Тернопільській (115,1 %) областям та Севастополю (114,9 %). Перші дві області мають підвищений споживчий потенціал проти ВРП завдяки надходженням заробітчан із-за кордону, а Севастополь тому, що у складі його населення значну частку складають військові пенсіонери з достатньо високим рівнем пенсій.

За споживчими витратами держави колективного характеру, які призначені для забезпечення громадського порядку, підтримання національної оборони, забезпечення охорони навколишнього середовища, проведення науково-дослідних робіт тощо, в розмірі 209 дол. на одну особу Україна займає передостаннє місце в рейтингу ІРМ, випереджаючи тільки Індію (154 дол.) та поступаючись лідеру рейтингу – Норвегії (18,9 тис. дол.) у 90,4 рази. За споживчими витрати на душу населення сектору загального державного управління верхні місця в рейтингу регіонів, причому зі значним відривом від інших регіонів, займають: Київ (445 дол., що, однак, відповідає тільки 56-му місцю в рейтингу ІРМ – після Китаю), Севастополь (332) та Київська область (316 дол.). Нижні місця рейтингу посідають Донецька (138 дол.), Запорізька (152) та Тернопільська (155 дол.) області.

За співвідношенням споживчих витрат держави до ВВП (6,89 %) Україна посідає останнє місце в рейтингу ІРМ, поступаючись лідеру (Данії) на 22,52 в. п. Серед регіонів України за відношенням споживчих витрат сектору загального державного управління до ВРП найвище місце в рейтингу займають Житомирська (16,6 %, що відповідає 34 місцю рейтингу ІРМ – після Росії), Чернігівська (15,9 %) області та м. Севастополь (15,6 %), тобто ті регіони, які мають невеликий за обсягом ВРП. І, навпаки, регіони, які мають найбільші його обсяги – Донецька (4,7 %) і Дніпропетровська (5,1) області та Київ (5,8 %) – замикають рейтинг за цим індикатором. Однак на цей індикатор можна подивитися і з іншого боку: оскільки колективні споживчі витрати сектору загального державного управління щонайбільше включають витрати центральних та місцевих органів державного управління на виробництво суспільних товарів і послуг (забезпечення громад-² Різниця між ВВП і сумарним ВРП розподілена пропорційно до обсягів ВРП.

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ського порядку, охорони довкілля, інноваційної діяльності тощо), то його можна розглядати і як показник продуктивності економічної діяльності в регіоні і тоді регіони, у яких ці витрати менші (на одиницю ВРП), будуть мати вищу конкурентоспроможність.

За валовим нагромадженням основного капіталу (обсягом інвестицій в реальний капітал) в розрахунку на душу населення (680 дол.) Україна в рейтингу ІРМ знаходиться на 57-му місці, поступаючись лідеру (Катару – 26 949 дол.) у 39,6 раза. Ще нижче стоять тільки Філіппіни – 528 та Індія – 458 дол. Навіть Польща (2730 дол. – 37-ме місце) та Росія (2658 дол. – 38-ме місце) виглядають за цим індикатором значно краще. На регіональному рівні валове нагромадження основного капіталу можна оцінити за обсягом капітальних інвестицій³ на душу населення. За цим показником виділяються: Київ (2579 дол., що приблизно відповідає 39-му місцю в рейтингу ІРМ, яке посідає Казахстан), Київська область (1 120) і АР Крим (1 079 дол.). Водночас 18 регіонів за душевим обсягом капітальних інвестицій поступаються навіть Індії, особливо – Житомирська (217 дол.), Чернівецька (238) та Чернігівська (250 дол.) області.

За валовим нагромадженням основного капіталу (у відсотках від ВВП –18,8) Україна в рейтингу ІРМ займає 45-те місце, що менше ніж у Китаю (1-ше місце – 45,8 %) на 27,0 в. п. 3-поміж регіонів за обсягом капітальних інвестицій до ВВП (у відсотках) перші позиції в рейтингу регіонів України займають: АР Крим (52,1 %, що навіть краще, ніж у Китаю), Київська область (31,1 %) та Київ (28,1 %). Останні місця посідають, як і в рейтингу за попереднім індикатором, Житомирська (11,6 %), Чернівецька (11,7) та Чернігівська (12,1 %) області. Їх значення трохи вищі, ніж у Ірландії, яка за цим індикатором займає останнє місце в рейтингу ІРМ. Така регіональна асиметрія за капітальними інвестиціями матиме в майбутньому надзвичайно негативний вплив на структуру економіки більшості регіонів.

Суму валових приватних (домашніх господарств) і державних заощаджень називають валовими внутрішніми (національними) заощадженнями. За їх обсягом – 26,5 млрд. дол. – Україна посідає тільки 50-те місце в рейтингу ІРМ, поступаючись Китаю (31 17,7 млрд. дол.) у 117,6 разів. Для оцінки конкурентоспроможності країн більше значення має індикатор валових внутрішніх заощаджень в розрахунку на душу населення. Хоча й за цим індикатором (580 дол.) Україна значно поступається розвинутих країнам, зокрема Люксембургу (58431 дол.) – більше як у 100 разів, займаючи скромне (57-ме) місце в рейтингу ІРМ, тоді як Росія (4128 дол.) – 34-те, Польща (2864 дол.) – 42-

ге. На регіональному рівні показник валових внутрішніх заощаджень не розраховується, тому скористаємося показником приросту активів (фінансових та нефінансових) домогосподарств на душу населення. Він показав, що упродовж розрахункового періоду активно нарощували свої активи домогосподарства Донецької (766 дол. на одну особу), Луганської (647), Полтавської (645) та деяких інших областей, тоді як чотири регіони – Одеська (–422) і Харківська (–160) області, Севастополь (–399) та АР Крим (–71 дол.) – «проїдали» їх.

Дещо краще Україна виглядає за часткою валових внутрішніх заощаджень у ВВП (16,1 %), займаючи 53-тє місце в рейтингу ІРМ, хоча вона й поступається Катару за цим індикатором (73,1 %) на 57,0 в. п. Серед регіонів за темпом зростання активів домогосподарств до темпу зростання ВВП лідирує Сумська область (28,8 %); далі йдуть – Луганська (23,9) та Чернігівська (23,0 %) області. Останні місця в рейтингу належать регіонам з від'ємним приростом активів домогосподарств – Севастополю (–15,6 %), Одеській (–14,8) і Харківській (–5,1) областям та АР Крим (–3,4 %).

Вважається, що чим економіка країни та регіону має прогресивнішу секторальну структуру економіки (частка промисловості переважає частку аграрного сектора, а частка сфери послуг переважає частку промисловості), тим вона має вищу конкурентоспроможність. До країн, що мають економіку постіндустріального типу чи наближену до неї, в рейтингу ІРМ відноситься й Україна. У неї на сільське господарство (у валовій доданій вартості [ВДВ]) припадає 7,8 % (7-ме місце в рейтингу), промисловість – 25,3 % (39-те місце) і сферу послуг – 66,9 % (37-ме місце).

Серед регіонів України найбільш агроорієнтовану економіку (за внеском сільського господарства у ВДВ) мають Херсонська (21,3%), Тернопільська (20,6) та Вінницька (20,5 %) області. У цих областях, а також у Кіровоградській, Чернігівській та Черкаській областях, частка аграрного сектору навіть більша, ніж у Індії (перше місце серед країн рейтингу ІРМ), у якої на аграрний сектор припадає 17 %.

Економіку індустріального типу (за внеском промисловості у ВДВ) має Луганська область (понад 50 %), наближену до неї – Донецька, Дніпропетровська, Запорізька і Полтавська області (40–45 %). Незначним є індустріальний сектор у Києві (6,7 %, що відповідає рівню Гонконгу, який має найменшу частку серед суб'єктів рейтингу ІРМ), Чернівецькій (12,3), Волинській (14,0 %) та деяких інших областях, особливо західних і центральних.

Економіка постіндустріального типу (за внеском сфери послуг у ВДВ) найбільш інтенсивно розвивається у Києві – 93,3 % (подібно до Гонконгу), а також у Севастополі (85,7), Одеській (78,5) і Харківській

³ Показник валового нагромадження основного капіталу, на відміну від показника капітальних інвестицій, не включає амортизаційні відрахування від раніше створеного капіталу.

(72,6) областях та АР Крим (74,2 %). Найменшу частку сфер послуг (від 44 до 53 %) мають області з економікою індустріального і близького до нього типу.

Жодна країна світу не може бути конкурентоспроможною за всіма видами економічної діяльності. Водночас, чим більше таких видів, чи вища диверсифікація економіки країни (різноманітність видів діяльності), тим більше вона застрахована від ризиків. У диверсифікованій економіці падіння вартості активів одного виду діяльності зазвичай компенсується зростанням іншого. До речі, важкість протікання кризи в Україні пояснюється в тому числі й слабкою диверсифікацією її економіки (гіперспеціалізацією на чорній металургії та хімічній промисловості), яку експерти МІМ-Київ оцінюють на рівні 3,17 бала (55-те місце в рейтингу ІРМ) проти 8,58 у Німеччини. Ступінь диверсифікації економіки, зокрема промисловості, регіонів ми визначали за таким коефіцієнтом:

$$K_d = \frac{1}{K_{зк}}, \quad (1)$$

де K_d – коефіцієнт диверсифікації промисловості; $K_{зк}$ – коефіцієнт галузевої концентрації промисловості.

Коефіцієнт галузевої концентрації промисловості, у свою чергу, розраховувався за такою формулою:

$$K_{зк} = \sum_{i=1}^n \left(\frac{P_i}{P} - \frac{K_i}{K} \right) / n, \quad (2)$$

де i – індекс n -ї галузі (або виду діяльності); n – кількість галузей (видів діяльності); P_i, K_i – обсяг реалізованої промислової продукції i -ї галузі (відповідно, P – регіону, K – країни) для всіх i , для яких $(P_i / P - K_i / K) > 1$; P, K – обсяг реалізованої промислової продукції відповідно регіону і країни.

Розрахунки коефіцієнта диверсифікації показали, що найбільш диверсифіковану структуру промисловості мають Львівська (0,633), Харківська (0,558) та Запорізька (0,538) області. У регіонах з вузькою спеціалізацією коефіцієнт диверсифікації малий: у Черкаській області – 0,295 (спеціалізація на виробництві харчових і хімічних продуктів), у Севастополі – 0,308 (на видах діяльності ВПК), у Закарпатській області – 0,313 (на машинобудуванні) (див. табл.).

Оскільки економіка ринкового типу розвивається циклічно, то дуже важливо, щоб вона була стійкою, особливо під час кризи. На жаль, українська економіка є дуже нестійкою в економічних циклах. Про це красномовно свідчить показник падіння її ВВП у кризовому 2009 р. – на 15,1 %, що є антирекордом серед країн рейтингу ІРМ. Власне, й експерти МІМ-Київ невисоко оцінюють її антикризовий потенціал – у 2,54 бала, що відповідає 57-му місцю рейтингу ІРМ, проти 7,77 бала у Норвегії. Ще нижчі оцінки мають тільки Болгарія і Хорватія. Стійкість українських регіонів до кризових явищ досить точно можна оцінити за темпом зміни ВВП у найбільш

кризовий рік. Якщо за такий рік взяти 2009-й, то статистика вказує на те, що найкраще пристосованими до викликів ринкової стихії є регіони з невеликим ВВП і порівняно слабкою втягнутістю у світогосподарські зв'язки – Тернопільська (падіння ВВП – на 5,6 %), Херсонська (на 7,0) та Миколаївська (на 7,5 %) області. І, навпаки, регіони, основу економіки яких складають експортоорієнтовані галузі – Запорізька (падіння ВВП на 21,1 %), Донецька (на 18,4 %) та ін. – або сфера послуг, зокрема фінансовий сектор – Київ (на 18,3 %), найменш стійкі до викликів, пов'язаних із кризою.

Конкурентоспроможною економіка може бути, якщо у неї є перспективи розвитку. Виходячи з цього, методологія ІРМ передбачає використання найважливіших прогнозних показників: зростання ВВП та ВРП, інфляції, рівня безробіття, платіжного балансу тощо. Слід однак зауважити, що форс-мажорні обставини, пов'язані з російською окупацією українських земель, суттєво скоригували більшість прогнозних показників розвитку України та її регіонів.

У підсумку за субфактором «Стан економіки» Україна в рейтингу ІРМ займає 48-ме місце. Причому у першій десятці країн у новітній довоєнний період вона знаходилась тільки за індикаторами споживчих витрат домашніх господарств (до ВВП), внеском сільського господарства у валову додану вартість та зростанням ВВП на душу населення.

Найвищі позиції в рейтингу конкурентоспроможності регіонів України за цим субфактором займають: Київ (у середньому 33,7 % від найкращих значень індикаторів субфактора), який за багатьма важливими позиціями, зокрема ВРП на душу населення, займає перше місце, хоча й мав значне падіння обсягу ВРП під час кризи 2009 року. Крім того, він має несприятливий прогноз щодо індексу споживчих цін та виконання доходів місцевих бюджетів; Дніпропетровська область (30,9 %), яка найбільше вирізняється за індикаторами ВРП та споживчих витрат домашніх господарств; Донецька область (30,5 %), яка, як і попередня (до проведення антитерористичної операції), вирізнялася за індикаторами ВРП, особливо щодо його зростання, та швидкого приросту капітальних інвестицій. Замикають рейтинг за субфактором стану економіки Закарпатська (23,7 %) і Житомирська (24,3) області та Севастополь (11,7 %) (див. рис.).

Позиціювання України та її регіонів в міжнародному конкурентному просторі за станом їхньої економіки свідчать про те, що економічний курс держави є регресивним. Цей курс пролонгує інвестиційну непривабливість й інноваційну неспроможність України, а отже, спрямовує її до групи країн «третього світу». Сучасна Україна майже втратила позиції технологічного лідера, яким була в ряді галузей (космічна техніка,

Диверсифікація структури промисловості за регіонами України, 2010 р. *

Регіон (область)	Добувна промисловість, %			Переробна промисловість, %										Виробництво електроенергії, газу та води, %	Коефіцієнт диверсифікації
	видобування на- лівно-енергетичних корисних копалин	видобування ко- палін, крім паливно-енер- гетичних	виробництво хар- чових продуктів, напояв та тютюно- вих виробів	легка промисловість	оброблення дере- вини та виробницт- во виробів з дере- вини, крім меблів	целюлозно-паперо- ве виробництво; ви- давнича діяльність	виробництво коксу, продуктів нафтопе- роблення	хімічна та нафтохімічна промисловість	виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	металургічне виробництво та ви- робництво готових металевих виробів	машинобудування	інші види діяльності			
АР Крим	3,6	1,4	30,3	0,2	0,1	1,3	0,0	21,3	2,8	2,4	12,3	0,5	23,8	0,442	
Вінницька	0,0	1,6	58,6	0,7	3,1	1,0	0,0	4,7	2,2	2,7	5,0	0,9	19,5	0,326	
Волинська	2,8	0,5	37,4	1,4	7,4	4,8	0,0	3,4	1,3	3,4	15,0	7,3	15,3	0,360	
Дніпропетровська	3,4	21,9	6,9	0,3	0,0	1,5	2,5	5,5	1,7	35,7	6,9	1,3	12,4	0,415	
Донецька	10,2	2,9	6,9	0,2	0,0	0,5	7,3	3,3	2,2	40,6	10,6	1,6	13,7	0,509	
Житомирська	0,0	9,2	30,5	5,0	3,2	4,6	0,0	5,3	11,3	6,7	6,7	1,9	15,6	0,406	
Закарпатська	0,1	1,3	15,3	5,1	4,6	1,0	0,0	7,2	1,1	0,6	41,4	6,4	15,9	0,313	
Запорізька	0,0	2,7	9,8	0,3	0,0	0,5	4,7	2,0	2,6	34,6	20,0	0,3	22,5	0,538	
Івано-Франківська	6,2	0,3	15,3	2,0	9,2	3,0	6,9	9,0	6,9	1,2	2,4	1,7	35,9	0,417	
Київська	0,0	0,3	35,1	1,7	0,6	8,1	0,1	9,6	7,0	6,4	7,3	2,1	21,7	0,429	
Кіровоградська	0,0	3,1	49,4	0,6	0,9	0,8	0,0	2,4	2,2	8,9	15,3	1,2	15,2	0,389	
Луганська	15,2	0,1	3,3	0,3	0,1	1,7	26,1	7,2	1,1	20,6	10,2	1,0	13,1	0,429	
Львівська	4,4	0,3	26,5	3,3	3,2	5,4	6,9	7,8	4,1	4,4	11,6	3,1	19,0	0,633	
Миколаївська	0,0	0,7	31,8	3,3	0,3	0,3	0,0	0,9	2,9	16,0	18,2	0,4	25,2	0,505	
Одеська	0,0	0,1	25,6	0,6	0,2	1,2	22,1	14,2	1,8	8,7	10,1	0,8	14,6	0,450	
Полтавська	8,9	11,1	19,8	0,3	0,1	0,2	31,3	1,3	1,0	0,7	18,8	0,3	6,2	0,317	
Рівненська	0,2	2,5	21,3	0,5	7,7	0,6	0,0	15,8	11,8	2,2	4,8	1,1	31,5	0,354	
Сумська	16,3	0,1	20,9	2,8	0,7	0,7	2,1	8,9	1,7	5,6	25,8	0,5	13,9	0,409	
Тернопільська	0,0	2,4	43,5	2,6	1,4	3,3	0,1	4,2	3,4	2,5	10,5	3,3	22,8	0,427	
Харківська	3,8	0,4	30,1	0,9	0,9	4,1	4,9	5,8	5,2	2,8	18,5	2,4	20,2	0,558	
Херсонська	0,0	0,4	48,6	0,3	2,0	1,8	0,0	4,2	4,2	3,5	15,1	1,8	18,1	0,369	
Хмельницька	0,0	0,9	31,8	2,4	0,4	1,8	0,0	7,0	10,5	3,3	9,5	2,1	30,3	0,414	
Черкаська	0,0	1,0	48,9	1,2	0,6	2,8	0,0	21,6	1,2	0,8	8,7	1,4	11,8	0,295	
Чернівецька	0,0	1,1	25,5	6,6	3,5	1,5	0,0	6,7	5,1	5,8	8,6	4,0	31,6	0,438	
Чернігівська	7,0	0,3	46,6	3,1	1,5	9,1	3,6	2,1	0,8	1,3	6,1	1,3	17,2	0,346	
м. Київ	1,1	0,0	20,8	0,7	0,3	6,3	0,1	5,7	1,7	1,8	5,7	1,0	54,8	0,349	
м. Севастополь	0,0	3,0	14,6	0,3	0,0	0,4	0,0	1,3	1,1	4,6	13,0	44,9	16,8	0,308	
Україна	4,9	5,1	18,0	0,8	0,7	2,4	6,9	5,9	2,6	18,8	10,9	1,6	21,4	0,370	

* Розраховано і складено на основі даних [18, с. 27-38].

Міжнародна конкурентоспроможність України та її регіонів за станом економіки, середній % від найкращих значень індикаторів країн-лідерів

Джерело: складено автором за розрахунковими даними.

авіабудування, суднобудування та ін.) в 70–80-ті роки минулого століття. Нині наукоємність промислового виробництва України складає близько 0,3 %, що на порядок менше, ніж у найбільш розвинених країн. За випуском продукції (57 %) в Україні переважає другий (сталеливарна промисловість) і третій (хімічна промисловість) технологічний уклади. На четвертий уклад (авіакосмічна, атомноенергетична, електронна, телекомунікаційна) припадає 38 %, а на п'ятий (галузі інформаційної економіки) – тільки 4 % [19, с. 14].

Для того щоб остаточно не перетворитися на світову периферію, що виробляє дешеву сировинну продукцію, в економіці України та її регіонів необхідно в найближчі 15–20 років:

- кардинально поліпшити інституційні рамки: досягти в країні політичної стабільності, соціального партнерства, міжрегіональної та міжконфесійної згоди, правочинності; удосконалити антимонопольне та бізнес-законодавство; сприяти розвитку державно-приватного партнерства; забезпечити підтримку національного товаровиробника, в т. ч. на стадії реалізації державних програм та бізнес-планів; запровадити міжнародні стандарти якості;

- зміцнити військово-промисловий комплекс, подолати військову загрозу з боку Росії;

- диверсифікувати структуру видів економічної діяльності, передусім промислових, віддаючи перевагу інноваційно орієнтованим (п'ятого й шостого техно-

логічних укладів), імпортозаміщуючим та експортоорієнтованим видам: виробництво авіаційної, космічної та медичної техніки, надчистих матеріалів, монокристалів, електроніки; біо- та інформаційні технології; фармацевтики; програмне забезпечення тощо;

- активізувати підприємницьку діяльність, запровадити вигідні для Української держави схеми транснаціоналізації та кластеризації українських компаній, забезпечити адекватну державну підтримку суб'єктів малого й середнього бізнесу, в т. ч. інноваційного, і, в підсумку, знизити напругу на ринку праці;

- забезпечити прозорий і прискорений трансфер вітчизняних і зарубіжних інновацій, необхідних для формування національної інноваційної системи;

- посилити інвестиційну привабливість на усіх рівнях (за рахунок пільгових умов оподаткування, надання субсидій, вдосконалення інфраструктури та усунення адміністративних бар'єрів), активізувати інвестиційну діяльність, зокрема збільшити обсяги інвестицій у людський капітал, у модернізацію економіки (НДДКР тощо), у розвиток проблемних територій;

- наростити показники ВВП та ВРП, споживчих витрат на душу населення (в т. ч. за ПКС) до середнього рівня країн і регіонів ЄС;

- скоротити витрати в секторі державного управління (на основі казначейського контролю) та забезпечити приріст валових національних заощаджень і активів домогосподарств задля їх інвестиційного спрямування;

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

- знизити рівень індексу споживчих цін (інфляції) до «стелі» Європейського центрального банку (не більше 2 % в рік);
- забезпечити збільшення доходів місцевих бюджетів у світлі заходів із децентралізації системи державного управління.

Висновки

Оцінка міжнародної конкурентоспроможності України та її регіонів за субфактором стану економіки (згідно методології IPM) показала, що вона в цілому й за більшістю індикаторів є невисокою, а отже, потребує покращення. Для цього необхідною є низка заходів із інноваційної модернізації економіки та поліпшення умов життєдіяльності людей.

Продовження досліджень у визначеному напрямку дозволить виявити тренди розвитку економіки України та її регіонів у міжнародному конкурентному просторі.

Список використаних джерел

1. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012: Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс] / [Тімур Бойко, Ігор Гончаренко, Наталія Дмитрюк та ін.]; Фонд «Ефективне управління». – К. : Копірайт, 2012. – 208 с. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf
2. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації : [монографія] / Л.Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
3. Брикова І.В. Регіональна компонента підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І.В. Брикова ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2008. – 20 с.
4. Бутко М.П. Архітектоніка конкурентоспроможності регіонів України в контексті євроінтеграції : монографія / М.П. Бутко. – К. : АМУ, 2016. – 452 с.
5. Дергачова В.В. Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в контексті забезпечення економічного зростання : монографія / В.В. Дергачова. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. – 391 с.
6. Диха М.В. Глобальна конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість України: стратегії реалізації : [монографія] / М.В. Диха. – Хмельницький : видавець Цюпак А.А., 2011. – 207 с.
7. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / [Жаліло Я.А., Базилюк Я.Б., Белінська Я.В. та ін.]; за ред. Я.А. Жаліло. – К. : Знання України, 2005. – 388 с.
8. Ілляшенко С.М. Міжнародні аспекти конкурентоспроможності регіонів України і їх урахування при обґрунтуванні траєкторій інноваційного розвитку / С.М. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки : [зб. наук. пр.]. – 2010. – № 3, т. 2. – С. 59–65.
9. Ларіна О.Г. Міжнародна конкурентоспроможність регіонів в глобальних умовах розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О.Г. Ларіна ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2013. – 20 с.
10. Міжнародна конкурентоспроможність країни та регіону в системі національного економічного розвитку : монографія / [Петкова Л.О., Ходжаян А.О., Задувайло Л.М. та ін.]; за заг. ред. Л.О. Петкової. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 267 с.
11. Полунєєв Ю.В. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни як домінанта стратегічного антикризового управління / Ю.В. Полунєєв // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 1–2. – С. 23–27.
12. Ходжаян А.О. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність, методи оцінювання, сучасний стан / А.О. Ходжаян. – Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г., 2010. – 431 с.
13. Чужиков В.І. Імперативи регіональної конкурентоспроможності / В.І. Чужиков // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія / за наук. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. – [у 2 т.]. – К. : КНЕУ, 2006. – Т. II. – С. 3–114.
14. Шнипко О.С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації / О.С. Шнипко. – К. : Експрес, 2009. – 456 с.
15. World Competitiveness Yearbook 2012. IMD // <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>
16. Захарченко С.В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір : [монографія] / С.В. Захарченко. – Вінниця : Консоль, 2016. – 413 с.
17. Державна служба статистики України : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Промисловість України у 2007–2010 роках : стат. зб. / [за ред. Л.М. Овденко]; Державна служба статистики України. – К., 2011. – 307 с.
19. Макаренко М.В. Державно-приватне партнерство як інструмент підвищення конкурентоспроможності регіонів / М.В. Макаренко // Економіка та держава. – 2014. – № 8. – С. 14–18.

Г.В. ОЛЬШАНСЬКИЙ,

аспірант кафедри міжнародного менеджменту

ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Конкурентні переваги регіонів в умовах глобальної регіональної асиметричності

У статті проаналізовано наукові підходи та методика визначення конкурентних переваг регіонів, наведені показники їх оцінювання та можливостей розміщення виробництва, обґрунтовані методичні основи комплексної оцінки рівня соціально-економічного стану регіонів в умовах глобальної парадигми розвитку.

Ключові слова: глобальна регіональна асиметричність, регіон, соціально-економічний розвиток, конкурентні переваги, комплексна оцінка.

Г.В. ОЛЬШАНСКИЙ,

аспірант кафедры международного менеджмента

ДВНЗ Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Конкурентные преимущества регионов в условиях глобальной региональной асиметричности

В статье проанализированы научные подходы и методика определения конкурентных преимуществ регионов, приведены показатели их оценивания и возможности размещения производства, обоснованы методические основы комплексной оценки уровня социально-экономического состояния регионов в условиях глобальной парадигмы развития.

Ключевые слова: глобальная региональная асиметричность, регион, социально-экономическое развитие, конкурентные преимущества, комплексная оценка.

G. OLSHANSKY,

postgraduate student at the Department of

international management National Economic University named after Vadym Hetman

The competitive advantages of regions in terms of global regional asymmetry

The article analyzes the scientific approaches and methodology of determination of regions competitive advantages, gives the indexes of their estimation and allocation of production. There have been justified the methodological bases of integrated assessment of socio-economic status areas in the global development paradigm.

Keywords: global regional asymmetry, region, socio-economic development, competitive advantages, comprehensive assessment.

Постановка проблеми. На кожному етапі суспільного розвитку завдання удосконалення регіональної організації господарської діяльності в країні істотно змінюються, відображаючи особливості його соціально-економічного розвитку. У сучасних умовах посилення впливу глобалізації нових підходів до теорії та методології розвитку регіонів вимагає формування локальних і регіональних соціально-економічних систем, визначення рівня впливу глобальних чинників на соціально-економічний розвиток регіонів. Слід зазначити, що спільною рисою трансформаційних процесів, що відбуваються в економіці країн світу, перш за все, є зростання відносної самостійності та посилення ролі регіонів у складі національної та глобальної економічних систем. Це зумовлено посиленням процесів глобальної регіональної асиметричності розвитку суспільних систем, поглибленням спеціалізації економічної діяльності регіонів різного рангу, що базується на конкурентних перевагах природно-ресурсного, виробничого, трудового,

транспортного їх потенціалів, територіальної організації виробництва та дії інших чинників у різних країнах та регіонах світу, які позитивно впливають на зменшення витрат на різних стадіях тих чи інших виробничих процесів. Цим самим формується економічно вигідна виробнича спеціалізація регіонів, створюються умови для розвитку міжрегіональних і міждержавних економічних зв'язків. У свою чергу, розширення зовнішньоекономічної діяльності між країнами і регіонами обумовлено об'єктивними причинами, серед яких головною є зростання економічного ефекту у кожному суб'єкті економічних відносин – регіоні-виробнику або регіоні-споживачу. Цим самим створюються умови вигідної концентрації в кожній країні світу лише тих виробництв, які мають найбільш сприятливі природні, економічні, соціальні передумови – конкурентоспроможний природно-ресурсний і соціально-економічний потенціал, гео економічне положення, ринкові та транспортно-комунікаційні переваги тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем соціально-економічного розвитку регіонів різного таксономічного рангу, визначенню пріоритетів їх розвитку та використання конкурентних переваг присвячено наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема О.Білоруса, І.Бураковського, А. Гальчинського, Б. Данилишина, Д. Лук'яненка, А. Мельник, О. Ольшанської, Г. Петрашка, В. Рокочі, Я. Столярчук, М. Фащевського, А. Філіпенка, Б. Баласса, Ю. Ваннона, П. Кругмана, А. Куклінські, Г. Мюрдала, Г. Ричардсона та ін.

Мета статті. Поділяючи в цілому сучасні погляди науковців, які займаються проблемами економічного регіоналізму в умовах посилення глобалізаційних процесів, слід відзначити, що багато аспектів вивчення глобальної регіональної асиметричності потребують ґрунтовних досліджень як з точки зору виявлення її причин, характеру основних процесів та наслідків для подальшого розвитку національних економік. Дослідження потенціалу та методика оцінювання конкурентних переваг регіонів України в умовах глобалізованого суспільства й становить мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу сучасного етапу регіонального соціально-економічного розвитку України, який би відображав його нинішню специфіку, доцільно виходити з позицій суб'єктів національного і регіонального рівня, а також з позицій господарюючих суб'єктів за найбільш значущими статистичними показниками.

Завданням державних органів влади є виконання функцій, покладених на них в системі державного управління. Для прийняття оперативних і стратегічних рішень щодо конкретного використання цих ресурсів на рівні держави необхідно застосовувати показники, що характеризують ефективність використання ресурсів територій як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Для кожного з господарюючих суб'єктів повинні використовуватись показники, які дають оцінку територій з різних позицій – наприклад, з позицій можливості транспортного будівництва, бронювання територій під майбутнє будівництво транспортних магістралей, розвитку систем розселення, забезпечення сприятливих умов для проживання населення, розміщення екологічно небезпечних підприємств, а також з позицій збереження територій, де знаходяться історико-культурна спадщина. Таким чином, для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень щодо перспектив розвитку тієї чи іншої галузі економіки в регіоні необхідним є набір показників, що дозволяють оцінити ефект територіального розвитку, тобто використання території та її потенціалу як ресурсу.

Деякий інший інтерес до регіонального використання ресурсів території у суб'єктів виконавчої влади, тоб-

то регіональних органів влади та місцевого самоврядування, що має відобразитися іншими статистичними показниками обліку їх використання. Перш за все, для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіону необхідні дані про функціональне зонування території, оскільки воно може визначати стратегію просторового розвитку країни. Наприклад, якщо згідно зі стратегією регіонального розвитку передбачається спеціалізація регіону на аграрному виробництві, то важливо знати обсяги сільськогосподарських угідь, якість земельного фонду, типи ґрунтів і т.п. Це вимагає застосування специфічної системи показників.

Для регіональних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування з метою поліпшення інвестиційного клімату в регіоні та залучення інвесторів необхідно знати функціональні можливості територій, їх специфічні особливості, які відповідали б конкретним потребам інвесторів, їх вимогам. Такі завдання стоять перед регіональними органами управління та під час формування мережі рекреаційних підприємств, розміщення об'єктів соціальної інфраструктури і т.і.

Таким чином, для здійснення ефективного управління соціально-економічним розвитком регіонів необхідна різноманітна інформація про можливості територіального зосередження різних видів діяльності і форм їх територіальної організації. Зведеної повної інформації щодо оцінювання територіальних ресурсів немає, тому часто управлінські рішення є нерациональними. Для оцінювання перспектив розвитку і територіальної організації об'єктів підприємництва, а також мережі населених пунктів, соціальної, енергетичної, транспортної інфраструктури необхідно мати сукупність показників, які максимально повно характеризують особливості території.

Оцінка регіонального ресурсу для соціально-економічного розвитку також повинна стосуватися населених пунктів, їх населення, адміністративного та соціально-економічного статусу, а також території за межами населених пунктів, характеристики її рельєфу, функціональних можливостей, інфраструктурного облаштування тощо.

Що стосується показників оцінювання конкурентних переваг регіону, то серед них слід особливо виділити такі:

1. Оцінювання ресурсу регіону або населеного пункту слід починати з характеристики його гео економічного положення. Адже місце розташування регіону по відношенню до адміністративно-політичним, економічним і культурним центрам має визначальний вплив на перспективи соціально-економічного розвитку прилеглих територій. Зовсім інша ситуація за привабливістю інвестицій у периферійних регіонах, де не тільки виробнича, а й соціальна інфраструктура менш розвинена, перелік послуг обмежений, можливості вибору видів трудової діяльності майже відсутні, а зв'язок

з промисловими центрами має періодичний характер. Також геоположення слід оцінювати як щодо суміжних поселень, так і щодо великих центрів країни, а також з урахуванням глобального міждержавного значення. Особливо це важливо для визначення ступеню участі регіону в світових ринках товарів і послуг.

Для оцінювання геоекономічного положення можна застосувати бальну систему, привласнюючи бали регіону в залежності від його розташування щодо центру транспортного та інфраструктурного забезпечення тощо. Центральним регіонам присвоюється високе рангове місце (найвищий бал). Місця для інших регіонів присвоюються в залежності від їх місця розташування по відношенню до центрального регіону. В Україні центральним регіоном є Київ, а субрегіональними центрами першого порядку виступають міста – обласні центри та великі міста. Субрегіональними центрами другого порядку є райцентри і міста обласного і районного підпорядкування. Проведене ранжування території країни за показниками геоположення є важливим інструментом прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо соціально-економічного розвитку регіонів.

2. У структурі оцінки потенційних можливостей території важливе місце займає потенціал її адміністративного статусу. Добре відомо, що з адміністративним статусом пов'язаний перелік функцій поселення. Чим більше функцій у міста, тим більше розвинена його інфраструктура, тим вище доступ населення до різних соціальних і ринкових послуг, тим більший вибір видів діяльності, можливостей освітнього і культурного розвитку і т.п.

Розподіл статусних адміністративних повноважень в Україні належить:

- столиці;
- регіональним центрам обласного рангу;
- містам обласного і районного підпорядкування;
- райцентрам і центрам сільрад.

Додатковими показниками можуть бути історичні, соціально-культурні, рекреаційні або промислові функції поселень.

3. Важливим показником для оцінювання конкурентних переваг регіону має бути транспортно-інфраструктурне положення і наявність логістичних центрів. Місцезнаходження регіону поблизу транспортної магістралі значно підвищує потенціал регіону, а отже позитивно впливає на його соціально-економічний розвиток і має значні можливості для інвестиційної привабливості. Оцінку розміщення поселень по відношенню до транспортної мережі також слід здійснювати за допомогою методу ранжування. Високий ранг мають ті міста та регіони, де щільність і структура транспортних магістралей буде високою. При цьому слід враховувати не тільки регіональне значення транспортних магістралей, а й національне і глобаль-

не поєднання видів магістралей – сухопутних, морських, повітряних, електронних тощо. По мірі зменшення видів транспорту, що проходять по території регіону, значущості магістралей, зменшується транспортний потенціал регіону, а значить і його рангове місце. Додатковим показником для ранжирування регіонів може бути транспортна доступність населення.

4. Важливим показником оцінювання конкурентних переваг регіону є рівень зосередження тут виробничого потенціалу, який є базою розвитку реального сектора економіки. Перш за все, це стосується основних засобів промисловості, сільського господарства і будівництва. Оцінювання його здійснюється не тільки за обсягами в грошовому вираженні, але й за рівнем зношеності, інноваційності тощо.

5. Показниками оцінювання переваг соціально-економічного розвитку регіонів можуть бути також інвестиції в основний капітал, випуск продукції в розрахунок на одного зайнятого та ін. Ці дані досить доступні і можуть бути розраховані за всіма типами регіонів. Ранжування регіонів за цими показниками має важливе значення для оцінки конкурентного потенціалу регіонів і прийняття обґрунтованих рішень.

6. Особливе місце у визначенні конкурентних переваг соціально-економічного розвитку регіону займає оцінка його природно-ресурсного потенціалу. Це пов'язано з тим, що місцеві ресурси, перш за все, є базою виробництва товарів, а значить збагачення місцевих бюджетів. Оцінювання цього потенціалу слід здійснювати покомпонентно, акцентуючи увагу на тих складових, використання яких дає найбільшу додану вартість. Оцінювання повинно включати як економічний, так і технологічний аспекти. Ранжування регіонів за цими показниками дає аргументовані підстави для прийняття обґрунтованих рішень.

7. На особливу увагу заслуговує соціальний потенціал регіонів, адже він стосується головної продуктивної сили – населення. Оцінювання цього потенціалу включає сукупність показників, які, в залежності від необхідності, можуть бути більш-менш деталізовані. Перш за все, необхідно оцінити демографічний потенціал регіону, що необхідно для визначення трудового і споживчого потенціалу, тобто оцінки майбутньої робочої сили і розвитку споживчого ринку регіону.

Основні показники розміщення виробництва в регіонах України можна згрупувати наступним чином:

1. У нинішніх умовах склалася ситуація, коли в населеному пункті може бути лише одне підприємство, що характерно для малонаселених пунктів. Такий характер розміщення виробництва хоча і створює певну економічну базу розвитку поселення, проте в ринкових нестабільних умовах, коли можливе банкрутство підприємства, слід очікувати важких економічних і соціальних

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

наслідків для жителів населеного пункту. Тому механізми управління соціально-економічним розвитком повинні передбачати можливість диверсифікації структури виробництва за видами діяльності в населених пунктах.

2. Під час оцінювання розміщення виробництва в населених пунктах важливо проаналізувати місце реєстрації підприємств, оскільки є випадки реєстрації підприємств за місцезнаходженням основного офісу. Така ситуація негативно впливає на формування місцевих бюджетів, так стримує розвиток галузей соціальної сфери регіонів.

3. Особливою проблемою сучасного соціально-економічного розвитку регіонів є забезпечення потреб населення регіонів соціальними послугами. Обмежений їх перелік або відсутність створює умови для міграції населення або незадоволеного попиту. Соціальні послуги включають широке коло видів діяльності, спрямованих, насамперед, на створення належних соціальних умов проживання населення. Провідними серед соціальних послуг є житлово-комунальні. Аналіз забезпеченості населення житлом в регіонах свідчить про наявність значної контрастності. Оскільки ринок житла в Україні не розвинений, а заробітна плата не дозволяє зняти квартиру в будь-якому поселенні, де є робоче місце, то це стримує мобільність населення. Низька мобільність працюючих в умовах відсутності роботи за місцем проживання призводить до зростання бідності населення. Маятникова міграція в цьому випадку не вирішує проблему, оскільки транспортні можливості обмежені.

4. Важливим також є аналіз доступності для населення освітніх, медичних та інших соціальних послуг в населених пунктах. Наявність аналітичних даних, визначення тенденцій розвитку соціальної сфери в регіонах і населених пунктах є досить аргументованою підставою для прийняття управлінських рішень про необхідність поліпшення соціально-економічного розвитку регіонів.

Для поглибленої оцінки потенціалу регіонів, як вихідних принципів розробки програм соціально-економічного розвитку регіонів, Кабінетом Міністрів України розроблено концепцію рейтингової оцінки галузей економіки та суб'єктів господарювання. Вона визначає основні принципи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання з урахуванням досвіду міжнародних рейтингових агентств, результати роботи яких використовуються інвесторами на міжнародних фінансових ринках.

Слід зазначити, що для сучасного етапу глобального розвитку економічної системи важливим ресурсом стали новітні інформаційні технології, які є важливим засобом економічного розвитку компаній і країн. Вони дозволяють об'єднати в єдине ціле підприємства, що знаходяться в різних країнах світу. Це посилює оперативність управління ресурсами, технологіями, масш-

табами виробництва відповідно до потреб ринку. Цим створюються нові можливості територіального поділу праці за рахунок децентралізації виробництва відповідно до зміни ринкової кон'юнктури, більш повного задоволення потреб споживачів в різних регіонах світу, а значить отримання найбільшого ефекту від економічної діяльності. Так формуються мультинаціональні компанії, у складі яких функціонують не лише материнські, а й дочірні і внучаті компанії, що сприяє більш повному завоюванню ринків різних держав.

Висновки

Суперечливий характер економічної діяльності, який формується динамічністю конкурентних переваг регіонів, змінами споживчих пріоритетів, актуальністю задоволення потреб, динамічністю політичних та соціальних ситуацій в світі зумовлює необхідність пошуку нових можливостей вирішення найбільш гострих протиріч подальшого економічного розвитку країн і регіонів. В останній історичний період подолання труднощів регіонального і національного розвитку пов'язується з утворенням міждержавних (регіональних) формувань [7, с.76].

В Європі до таких формувань відносяться ЄС, в північній Америці НАФТА, Південно-Східній Азії АСЕАН та ін. Перевагою таких об'єднань є те, що в межах блоків країн ефективніше досягаються домовленості з різноманітних проблем зовнішньоекономічної діяльності. Разом з тим, новий економічний регіоналізм не вирішує повною мірою сучасні економічні і соціальні проблеми. Про це свідчать економічні кризові процеси в ЄС та його країнах (Іспанія, Португалія, Греція та ін.), які тривають значний період часу.

Участь України та її регіонів у функціонуванні світової господарської системи в останній період спрямована на вирішення економічних і соціальних питань нинішнього і майбутнього періодів. З позиції економічного регіоналізму пріоритетного значення набувають питання обґрунтування виробничої спеціалізації регіонів, яка забезпечувала б їм конкурентні переваги у світогосподарській системі насамперед за рахунок наукомісткої продукції, товарів промислового і аграрного секторів економіки, сфери послуг в науковій, виробничій, транспортній, рекреаційній та інших видах діяльності, які мають унікальні переваги в світовій економічній системі.

Міжнародний територіальний поділ праці зумовлює інтеграційні процеси і зростаючу взаємозалежність як держав світу, так і окремих регіонів. У сучасних умовах жодна країна світу не може повноцінно розвиватися, якщо вона не входить в систему світогосподарських чи регіональних зв'язків. Саме міждержавні і міжрегіональні економічні зв'язки сприяють розв'язанню важливих економічних, соціальних та інших проблем країн та їх регіонів.

Список використаних джерел

1. Державне управління регіональним розвитком України: Монографія / За заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.Ф. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
2. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри: [монографія] / За ред. С.І.Юрія, Є.В.Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 595 с.
3. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. – М., 1966. – 355 с. 8.
4. Лук'яненко Д.Г. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки / Дмитро Лук'яненко, Анатолій Поручник, Ярослава Столярчук // Журнал європейської економіки. – 2010. – Том 9 (1). – С. 24–32.
5. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
6. Нова державна регіональна політика в Україні. Зб. наук. праць. За ред. В.С. Куйбіді. – К.: Крамар, 2009. – 232 с.
7. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України: – К.: Логос, 1999. – 568с.
8. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія и практика / Данилишин Б.М., Фащевській М.І., Чернюк Л.Г. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с.
9. Kuklinski, A. (1987). Regional policies: Experience and prospects. International Social Journal. Oxford: Basil Blackwell, Vol. XXXIX, #2.
10. Richardson, H.W. (1995). Economies and Diseconomies of Agglomeration. Urban agglomerations and economic growth. (Publications of the Egon-Sohmen-Foundation). Papers of a conference held in Zurich in 1993. Berlin, Springer-Verlag, 157 p.
11. Vance Rupert B., Region / International Encyclopedia of the Social Sciences, Hg: David L. Sills, Band 13, London/New York 1968. P.377.

УДК 336.1

*О.В. ШИНКАРЮК,
к.е.н., докторант, Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Мінекономрозвитку та торгівлі України*

Становлення та розвиток інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку (в контексті реалізації національних завдань ЦРТ*)

Стаття присвячена розкриттю сутності та змісту складових інформаційно-методичного забезпечення досягнення узгодженості системи показників оцінки ІРЛР й матриці завдань та індикаторів досягнення національних цілей і завдань ЦРТ. Це забезпечить адресну збалансованість програмних заходів зміни показників людського розвитку з основними напрямками стратегічних цілей державної соціальної політики.

Ключові слова: людський розвиток, аспекти, показники, цілі, завдання, індикатори, моніторинг.

*О.В. ШИНКАРЮК,
к.э.н., докторант, Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования
экономики Минэкономразвития и торговли Украины*

Становление и развитие информационно-методического обеспечения мониторинга регионального человеческого развития (в контексте реализации национальных задач ЦРТ)

Статья посвящена раскрытию сущности и содержания составляющих информационно-методического обеспечения достижения согласованности системы показателей оценки ИРЛР и матрицы задач и индикаторов достижения национальных целей и задач ЦРТ. Это обеспечит адресную сбалансированность программных мероприятий изменения показателей человеческого развития с основными направлениями стратегических целей государственной социальной политики.

Ключевые слова: развитие общества, аспекты, показатели, цели, задачи, индикаторы, мониторинг.

*О. SHINKARYUK,
PhD in economics, doctoral candidate, Research Institute Information and Modeling Economic,
Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*

Formation and development of development and methodological support for monitoring regional human development (in the context of national objectives of millennium development GOALS)

The article is devoted to disclosure nature and content of the components of information and methodological support for achieving of coherence of system of indicators in order to evaluate the Index of regional human * ЦРТ – Цілі Розвитку Тисячоліття

development (IRLR) and the matrix of tasks and indicators for achieving of national goals and objectives of the Millennium Development Goals (MDGs). It will ensure balanced program measures of changes in indicators of human development with the main directions of the strategic objectives of government social policy.

Keywords: human development, aspects, performance, goals, objectives, indicators, monitoring.

Постановка проблеми. Вчені-дослідники з Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України та фахівці Державної служби статистики України, починаючи з 1999 року, здійснюють підготовку та видання щорічного статистичного бюлетеня «Регіональний людський розвиток» як Аналітичної доповіді.

У 2001 році Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України була затверджена Національна методика розрахунку Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) з визначенням узагальнюючого індексу за 9 аспектами та 92 показниками людського розвитку: демографічний розвиток (8 показників); розвиток ринку праці (9 показників); матеріальний добробут населення (12 показників); умови проживання (20 показників); рівень освіти (8 показників); стан та охорона здоров'я (10 показників); соціальне середовище (11 показників); екологічна ситуація (6 показників); фінансування людського розвитку (8 показників).

Відповідно до цієї методики моніторинг регіонального людського розвитку здійснювався щорічно за адміністративно-територіальним устроєм України: 24 адміністративні області, АР Крим, м. Київ і м. Севастополь. При цьому визначались три групи регіонів: «регіони – лідери»; «регіони основної групи» і «регіони – аутсайде-ри», а оцінки Індексу регіонального людського розвитку здійснювались у порівнянні з попереднім роком [1].

У 2000 році Україна, приєднавшись до Декларації тисячоліття, яка була затверджена 189-ма державами світу, та адаптувавши у 2003 році Глобальні Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) до семи національних цілей, які склали систему 15 завдань та 33 показників-індикаторів, впровадила з 2004 року щорічний моніторинг їх виконання [2, с. 10].

Подальша хронологія становлення системи ЦРТ та її моніторингу в Україні визначається високим динамізмом.

В 2005–2006 рр. була здійснена локалізація найважливіших національних цілей і завдань на рівні регіонів шляхом розробки пілотних проектів у трьох областях: «ЦРТ. Луганщина», «ЦРТ. Донеччина», «ЦРТ. Львівщина».

В 2007 році був проведений моніторинг стану досягнень ЦРТ (Національна доповідь. «ЦРТ. Україна. 2000 + 7»), а у 2008 році відбулось встановлення взаємозв'язків між ЦРТ, людським розвитком та Європейським вибором України (Національна доповідь про людський розвиток «Людський розвиток та Європейський вибір України»).

В 2009–2010 рр. був здійснений перегляд завдань та індикаторів стратегічного планування та моніторингу ЦРТ (Національна доповідь «ЦРТ. Україна – 2010»), а в 2010–2012 рр. була започаткована розробка Стратегії регіонального розвитку на субнаціональних рівнях (регіональний рівень) та продовжувалась локалізація національних завдань і індикаторів ЦРТ на рівні решти адміністративних областей України. Так, у 2012 році були підготовлені Аналітичні доповіді щодо локалізації національних завдань та індикаторів ЦРТ в Чернівецькій області та АР Крим.

У 2010–2011 рр. на підставі Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» та Державної стратегії регіонального розвитку України, яка була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. №1001, була розроблена Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 роки (за фінансової підтримки та технічного сприяння з боку проекту Європейського Союзу «Підтримка сталого регіонального розвитку»).

Новий довгостроковий плановий документ розвитку області включав 4 стратегічні цілі, 11 операційних цілей та 31 захід щодо їх досягнення і враховував досвід реалізації «Стратегії економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004–2015 рр».

Незважаючи на недостатній рівень імплементації Стратегії регіонального розвитку Хмельниччини до 2020 року стосовно національних цілей, завдань і показників-індикаторів ЦРТ, питання людського розвитку проходили червоною ниткою, наголошуючи на економічному поступі та соціальній єдності [3, с. 10].

Підсумком моніторингу виконання завдань національних ЦРТ з 2000 року стала Національна доповідь «Цілі Розвитку Тисячоліття – 2013».

В 2014 році була здійснена моніторингова щорічна оцінка прогресу на шляху досягнень ЦРТ (Національна доповідь «ЦРТ. Україна – 2014»), а в 2015 році відбулась підсумкова оцінка досягнення ЦРТ (Національна доповідь «ЦРТ. Україна – 2000–2015») і почалась розбудова інституційної спроможності для визначення Цілей Сталого Розвитку.

Одночасно із становленням моніторингу національної системи ЦРТ продовжувалось вдосконалення моніторингу регіонального людського розвитку.

В 2012 році було затверджено нову Методику вимірювання регіонального людського розвитку в Україні, яка включала вже 6 аспектів людського розвитку (відтворення населення, соціальне середовище, ком-

фортне життя, добробут, гідна праця, освіта) та 33 показники-індикатори, з яких 22 були визначені як показники-стимулятори людського розвитку та 11 показників-дестимуляторів розвитку [4].

Фахові розрахунки регіонального людського розвитку за новою Методикою були здійснені починаючи з 2004 року, тобто з моменту впровадження щорічного моніторингу національних цілей, завдань та показників-індикаторів ЦРТ.

Державна служба статистики України почала здійснювати групування регіонів України за рівнем інтегрального та часткових Індексів регіонального людського розвитку вже за наступною градацією: «висока», «вище середнього», «середня», «нижче середнього», «низький». При цьому м. Київ і м. Севастополь були виключені із рейтингових оцінок.

Тобто виникла необхідність досягнення належної відповідності та узгодженості статистичної метрології та інформаційно-методичного забезпечення показників моніторингу досягнення національних цілей і завдань ЦРТ показникам соціально-економічного вимірювання та моніторингу регіонального людського розвитку.

Поглибленню актуалізація цієї проблеми сприяють процеси реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в умовах бюджетної децентралізації. Повноваження обласних та місцевих державних адміністрацій, Об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які отримали статус міст обласного значення, необхідно уточнювати, виходячи з доцільності здійснення їх реального впливу на реалізацію національних цілей і завдань ЦРТ та на процеси регіонального людського розвитку в межах Місцевих бюджетів та Програм сталого (еколого-соціально-економічного, збалансованого) розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційно-методичне забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку є одним з основних напрямів науково-дослідних робіт Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України за участі фахівців Державної служби статистики України під науковим керівництвом академіка НАНУ, д.е.н., професора Лібанової Е.М.

Головними результатами цих робіт стали Методики вимірювання регіонального людського розвитку 2001 та 2012 років, а також щорічна рейтингова оцінка ІРЛР за адміністративно-територіальним устроєм України, починаючи з 1999 року [1, 3].

Серед досліджень останніх років, які націлені на поглиблення та удосконалення економіко-статистичної оцінки ІРЛР, слід відзначити доробки Макарової О.В. і Гладун О.М. [5], Откидача М.В. [6], Кулінича О.І., Кулінича Р.О. [7-9].

Натомість відсутні дослідження щодо досягнення узгодженості системи показників-параметрів аспектів регіонального людського розвитку та стратегічних індикаторів досягнення національних цілей і завдань ЦРТ, локалізованих на регіональний та місцевий рівень державного управління національним господарством.

Саме науково-прикладним проблемам забезпечення визначеної узгодженості і присвячена означена стаття з обґрунтуванням постановки наукового завдання дослідження, його предмету, об'єкту та мети.

Провідними елементами механізму державного регулювання регіонального людського розвитку повинні стати Національна (на загальнодержавному рівні) та Регіональні (на рівні адміністративних областей) програми людського розвитку, необхідність розробки яких була обґрунтована у 2011 році в Науково-практичному коментарі до оновленого у 2010 році Бюджетного кодексу України [10, с. 16].

Ознаками виділення підпрограм цих програм пропонувалось визначити відповідні аспекти людського розвитку, а індикаторами – систему показників рейтингової оцінки регіонального людського розвитку.

В сучасних умовах постановка цієї проблеми розширена, з одного боку, в зв'язку з визначенням та локалізацією національних завдань і індикаторів ЦРТ на рівні адміністративних областей, а, з іншого боку, – завдяки створенню ОТГ як базового елемента системи державного управління в Україні з повноваженнями органів місцевого самоврядування.

Визначення цільових субвенцій ОТГ з Державного бюджету України, в тому числі на освіту, охорону здоров'я, соціальні програми та інше, а також виділення фінансових ресурсів з Державного фонду регіонального розвитку на забезпечення реалізації інфраструктурних проектів доцільно здійснювати, виходячи з завдань Національної та Регіональних програм людського розвитку як основи розробки Програм сталого (збалансованого) розвитку регіонів та держави в цілому.

В свою чергу, в системі державного регулювання сталим розвитком моніторинг показників регіонального людського розвитку повинен будуватися на використанні диференційного підходу до визначення їх складу і ієрархічного взаємозв'язку на різних рівнях державного управління, виходячи з повноважень органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій, Центральних органів виконавчої влади, Кабінету Міністрів України та Адміністрації Президента України в людському розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні.

Метою статті є обґрунтування алгоритму досягнення узгодженості системи показників оцінки ІРЛР й матриці завдань та індикаторів досягнення національних цілей і завдань ЦРТ на основі розкриття сутності та система-

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

тизація складових інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку.

Впровадження моніторингу державного регулювання регіонального людського розвитку в процесах розробки і реалізації Національної та Регіональних програм людського розвитку та Програм сталого розвитку регіонів та держави в цілому на середньо- (3–5 років) та довгостроковий (7–10 років) періоди (а також трьохрічної Бюджетної резолюції та щорічних місцевих та Державного бюджету України) забезпечить адресне узгодження програмних заходів зміни показників людського розвитку з основними напрямками стратегічних цілей державної соціальної політики.

Досягнення поставленої мети буде сприяти підвищенню рівня та якості планово-аналітичної та фінансово-економічної роботи в Центральних органах виконавчої влади (ЦОВВ) та обласних і районних державних адміністраціях, органах місцевого самоврядування, включаючи ОТГ, як провідного ланцюжка нової ієрархічної системи державного управління національним господарством.

Виклад основного матеріалу. Недоцільність механічного застосування методики ПРООН оцінки людського розвитку на національному рівні викликало необхідність створення українськими фахівцями власної методики оцінки рівня регіонального людського розвитку.

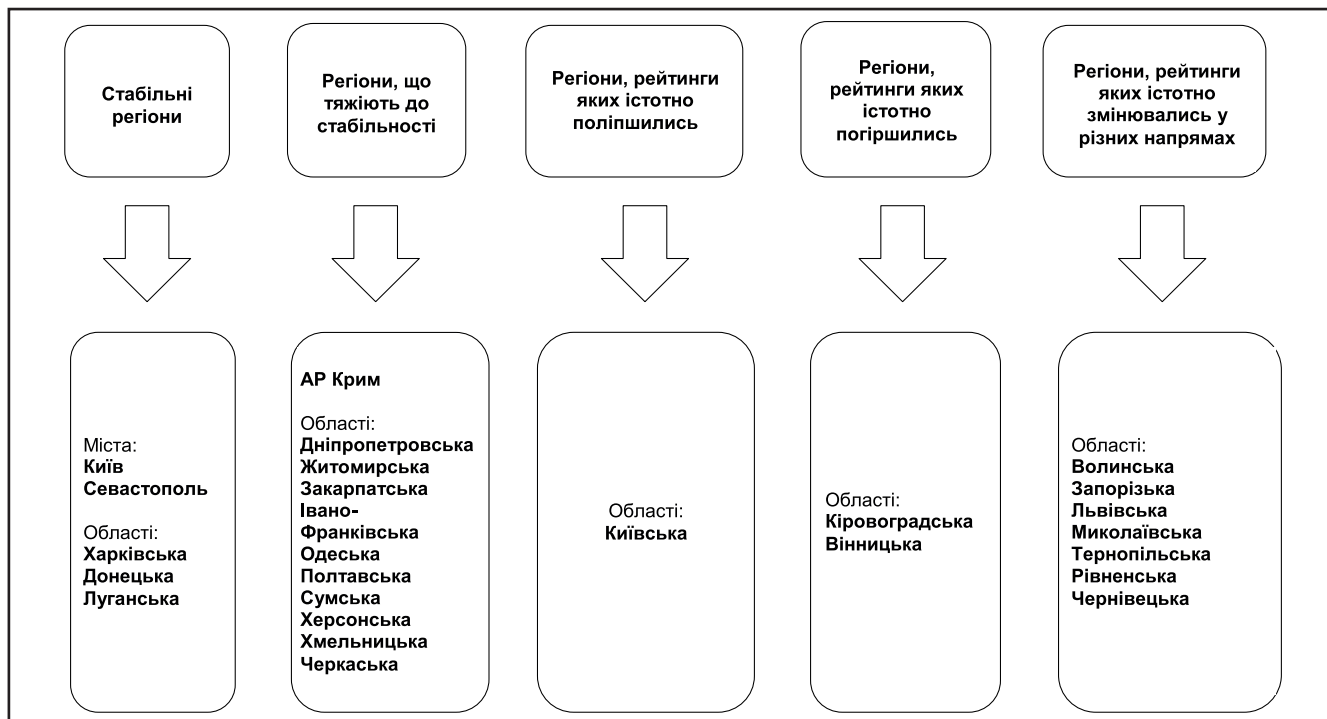
Адаптованою до національних умов, передусім до національної статистичної бази, є Методика, яка була розроблена Держкомстатом разом із Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України ім.

М.В. Птухи. Цю методику було затверджено Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України (від 14.03.2001 р. № 76), завдяки чому у практику роботи органів державної статистики були запроваджені щорічні розрахунки інтегральних показників людського розвитку за адміністративно-територіальним устроєм України (24 адміністративні області, АР Крим, м. Київ і м. Севастополь).

Використання запропонованої методики забезпечувало обґрунтованість порівнянь соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни, наукове забезпечення систематичних розрахунків Індексів людського розвитку регіонів України, визначення кожного регіону на універсальній шкалі, яка дозволяла виконувати методологічно коректні співставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з 9 індексів окремих аспектів людського розвитку. Крім того, додаткові відомості отримувались, завдяки аналізу окремих базових показників.

Кожному з аспектів людського розвитку відповідав окремий блок показників, що формують систему індикаторів людського розвитку регіонів. Схема побудови Інтегрального індексу людського розвитку передбачала 3-етапний процес відповідно до 3-рівневої ієрархічної системи 92-х показників з побудовою узагальнюючих індикаторів, що характеризують кожен із аспектів людського розвитку (табл. 1) [1].

Держкомстат України при вивченні тенденцій людського розвитку упродовж 2000–2010 рр. умовно згрупував регіони таким чином: 1) стабільні регіо-

Рисунок 1. Рейтингова оцінка регіонів за динамічними змінами Індексу людського розвитку у 1999–2010 рр. [11, с. 21]

ни (коливання рейтингів в середньому не перевищує 1); 2) регіони, що тяжіють до стабільності (коливання рейтингів становлять в середньому від 1 до 4); 3) регіони, рейтинги яких істотно поліпшились (не менше ніж на 4); 4) регіони, рейтинги яких істотно погіршились (не менше ніж на 4); 5) регіони, рейтинги яких істотно змінювалися в різних напрямках (рис. 1).

Розглянемо більш детально ці групування регіонів з стислим аналізом їх рейтингової оцінки по Луганській та Донецькій областях на Східній Україні та по Львівській, Чернівецькій та Хмельницькій областях на Західній Україні (табл. 2 за 1999–2010 рр.) та (табл. 3 за 2009–2015 рр.).

Стабільні регіони. В статистичному бюлетені «Регіональний людський розвиток» 2010 року, який включав динаміку ІРЛР по областях за 1999–2010 рр., було наголошено, що ця група включала як регіони-лідери, так і регіони – аутсайтери, що може свідчити про постійну увагу або про постійне ігнорування щодо факторів людського розвитку. Зокрема, до цієї групи регіонів були віднесені міста Київ і Севастополь та Харківська область, які входили до групи лідерів за інтегральним індексом людського розвитку та Донецьку і Луганську області, які останніми роками не змінювали місця аутсайдерів у загальному рейтингу.

Найгостріші проблеми розвитку Донецької області визначалися несприятливою екологічною ситуацією. Стан довкілля регіону є одним із найвагоміших чинників, що обумовлював проблеми демографічного розвитку – низьку тривалість життя та високі показники смертності немовлят. На низький індекс стану та охорони здоров'я здійснює вплив найбільша кількість потерпілих на виробництві та незначна кількість станцій швидкої медичної допомоги на 100 тис. населення.

Ситуація в Луганській області характеризувалась найгіршим показником рівня освіти населення, що було пов'язано з низьким рівнем охоплення дітей початковою та базовою середньою освітою. Крім того, в регіоні спостерігалась несприятлива ситуація з умовами проживання населення, яка характеризується низькими показниками обладнаності житла газопостачанням, щільності доріг та рівнем телефонізації.

Хмельницька область була віднесена до регіонів, що тяжіють до стабільності (області, які щорічно посідали від 4 до 22 місця в загальному рейтингу).

Складові людського розвитку цієї групи регіонів не мають однакового впливу на місця регіонів у загальних рейтингах, оскільки регіональна група має різні позитивні та негативні тенденції щодо окремих соціальних факторів. Так, якщо західні регіони із цієї групи мають достатньо високі рейтинги за соціальним середовищем та демографічним розвитком, то перегляд регіональних програм фінансування людського

розвитку міг би надати вагомі результати щодо підвищення загального рівня людського розвитку.

Львівська та Чернівецька області увійшли до складу регіонів, рейтинги яких істотно змінювалися в різних напрямках. Цю групу було визначено, як найбільш нестабільну з припущенням про певну стихійність, некеріваність та відсутність централізованих важелів впливу на розвиток процесів людського розвитку.

Держкомстат України за результатами рейтингової оцінки Індексу регіонального людського розвитку у 2011 році виділив тільки 3 групи регіонів:

- регіони-лідери, які за результатами розрахунків індексу людського розвитку посідали перші 5 місць;
- регіони основної групи (18 регіонів), які за результатами розрахунків індексу людського розвитку посідали з 6 по 23 місце;
- регіони-аутсайтери, які за інтегральними розрахунками посідали 4 останніх місця.

Жодна з областей Західної та Східної України, які розглядаються в даній статті, не ввійшли до складу регіонів-лідерів (м. Київ, м. Севастополь, Харківська, Київська та Полтавська області).

Хмельницька область ввійшла до складу регіонів основної групи (6 місце з ІРЛР на рівні 0,523), але одночасно стала до складу групи регіонів, які погіршили свої позиції в порівнянні з попереднім 2010 роком, як і Львівська область (на 6 позицій). Падіння рейтингу Львівської області в основному було обумовлено погіршенням показників екологічного стану та матеріального добробуту (на 4 позиції за оцінкою кожного блоку).

В 2011 році проти 2010 року незначне підвищення Індексу регіонального людського розвитку відбулося в Чернівецькій області.

В регіонах-аутсайдерах залишилася Донецька (27 місце) та Луганська (26 місце) області, які помітно відставали за індексами регіонального людського розвитку від більшості регіонів України.

Щодо Донецької області, то в Аналітичній доповіді Держкомстату України було зазначено, що досить високий рівень матеріального добробуту (3 місце серед усіх регіонів) не дозволяв області залишити останнє місце у рейтингу.

Найбільш проблемними для Донецької області залишались демографічна ситуація (23 місце), умови проживання населення (24 місце) та стан навколишнього природного середовища (27 місце).

Луганська область входила до трійки аутсайдерів за блоками демографічного розвитку, умов проживання населення та рівня освіти. Незадовільними для області були також індекси екологічного та соціального середовищ.

Тобто кожний із розглянутих вище регіонів мав свої специфічні проблеми щодо факторів людського розвитку вирішення цих проблем вважали за можливе

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

Таблиця 1. Система показників оцінки Індексу регіонального людського розвитку в 1999–2011 роках

№ п/п за наскрізною нумерацією	№ п/п в групах за аспектами	Показники за складовими частинами людського розвитку
1	2	3
	1.	Демографічний розвиток регіонів України
1.	1.1.	коефіцієнт смертності немовлят, ‰
2.	1.2.	коефіцієнт перинатальної смертності, ‰
3.	1.3.	середня очікувана тривалість життя населення при народженні (без диференціації за статтю), років
4.	1.4.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 15 років (без диференціації за статтю), років
5.	1.5.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 45 років (без диференціації за статтю), років
6.	1.6.	середня очікувана тривалість життя населення при досягненні 65 років (без диференціації за статтю), років
7.	1.7.	сальдо міграції, тис. осіб
8.	1.8.	коефіцієнт інтенсивності міграції, ‰
	2.	Розвиток регіональних ринків праці регіонів України
9.	2.1.	рівень економічної активності (міське населення), %
10.	2.2.	рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці (міське населення), %
11.	2.3.	рівень зайнятості (міське населення), %
12.	2.4.	середня тривалість пошуку роботи (міське населення), місяців
13.	2.5.	питома вага працюючих в умовах неповного робочого дня (тижня) у загальній чисельності зайнятих, %
14.	2.6.	питома вага працівників, які перебували в адміністративних відпустках, в загальній чисельності зайнятих, %
15.	2.7.	частка працюючих в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, в загальній чисельності зайнятих, %
16.	2.8.	співвідношення рівнів зареєстрованого безробіття та визначеного за методологією МОП, коефіцієнт
17.	2.9.	плинність робочої сили, %
	3.	Матеріальний добробут населення регіонів України
18.	3.1.	середня заробітна плата, грн.
19.	3.2.	середня пенсія, грн.
20.	3.3.	середні сукупні витрати в розрахунку на умовно дорослого, грн.
21.	3.4.	співвідношення сукупних витрат та доходів, %
22.	3.5.	різниця між грошовими витратами та доходами, грн.
23.	3.6.	середній дохід від особистого підсобного господарства, грн.
24.	3.7.	частка грошових доходів у сукупних, %
25.	3.8.	рівень бідності, %
26.	3.9.	глибина бідності, %
27.	3.10.	коефіцієнт Джині
28.	3.11.	купівельна спроможність середньодушового доходу, кількість мінімальних споживчих кошиків, які можна придбати на цю суму за регіональними цінами
29.	3.12.	забезпеченість приватними автомобілями, кількість автомобілів у розрахунку на 100 сімей
	4.	Умови проживання населення регіонів України
30.	4.1.	щільність населення, осіб на 1 км ²
31.	4.2.	рівень урбанізації, %
32.	4.3.	забезпеченість житлом, м ²
33.	4.4.	частка населення, що проживає у містах з чисельністю понад 100 тис., %
34.	4.5.	питома вага житла з водогоном у містах, %
35.	4.6.	питома вага житла з каналізацією у містах, %
36.	4.7.	питома вага житла з центральним опаленням у містах, %
37.	4.8.	питома вага житла з газом у містах, %
38.	4.9.	питома вага житла з водогоном у сільській місцевості, %
39.	4.10.	питома вага житла з каналізацією у сільській місцевості, %
40.	4.11.	питома вага житла з центральним опаленням у сільській місцевості, %
41.	4.12.	питома вага житла з газом у сільській місцевості, %
42.	4.13.	щільність автомобільних доріг
43.	4.14.	кількість місць у санаторіях, в розрахунку на 10 тис. осіб
44.	4.15.	кількість лікарняних ліжок, в розрахунку на 10 тис. осіб
45.	4.16.	планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, кількість відвідувань на 10 тис. осіб
46.	4.17.	кількість телефонів, в розрахунку на 100 сімей
47.	4.18.	кількість таксофонів, в розрахунку на 10 тис. осіб (міські поселення)
48.	4.19.	кількість таксофонів, в розрахунку на 10 тис. осіб (сільська місцевість)
49.	4.20.	обсяг місцевого телемовлення, годин на добу

1	2	3
	5.	Освіта населення регіонів України
50.	5.1.	охоплення дітей дошкільними закладами, %
51.	5.2.	охоплення дітей початковою освітою, %
52.	5.3.	охоплення дітей та підлітків базовою середньою освітою, %
53.	5.4.	охоплення дітей та підлітків повною середньою освітою, %
54.	5.5.	чисельність студентів ВНЗів I–II рівня акредитації, на тис. осіб віком 15–23 роки
55.	5.6.	чисельність студентів ВНЗів III–IV рівня акредитації, на тис. осіб віком 17–23 роки
56.	5.7.	середня тривалість навчання, років
57.	5.8.	частка осіб із вищою освітою в населенні старше 25 років, %
	6.	Стан та охорона здоров'я населення регіонів України
58.	6.1.	рівень травматизму, пов'язаного з виробництвом (осіб на 1000 працюючих), %
59.	6.2.	середня тривалість перебування хворого у стаціонарі, днів
60.	6.3.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти дифтериту, %
61.	6.4.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти коклюшу, %
62.	6.5.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти поліомієліту, %
63.	6.6.	питома вага дітей до 2 років, охоплених щепленням проти кору, %
64.	6.7.	питома вага новонароджених, охоплених щепленням проти туберкульозу, %
65.	6.8.	індекс умовного здоров'я населення регіону
66.	6.9.	забезпеченість населення лікарями, чисельність лікарів усіх спеціальностей у розрахунку на 10 тис. осіб
67.	6.10.	забезпеченість населення послугами швидкої медичної допомоги, кількість станцій швидкої медичної допомоги в розрахунку на 100 тис. осіб
	7.	Соціальне середовище регіонів України
68.	7.1.	коефіцієнт злочинності
69.	7.2.	питома вага тяжких злочинів у загальній кількості, %
70.	7.3.	кількість померлих від навмисного самоушкодження, у розрахунку на 100 тис. населення
71.	7.4.	кількість хворих з вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу, у розрахунку на 100 тис. населення
72.	7.5.	кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення
73.	7.6.	кількість хворих на розлади психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії), що взяті на облік з метою лікування і реабілітації, у розрахунку на 100 тис. населення
74.	7.7.	питома вага безробітних у міській місцевості, які не мають роботи більше 1 року, %
75.	7.8.	співвідношення розлучень та шлюбів, разів
76.	7.9.	питома вага народжених поза шлюбом, %
77.	7.10.	кількість ДТП, у розрахунку на 100 км доріг
78.	7.11.	заборгованість по виплаті заробітної плати, грн. у розрахунку на 1 працівника
	8.	Екологічна ситуація регіонів України
79.	8.1.	кількість промислових токсичних відходів у сховищах, тонн в розрахунку на 1 км ²
80.	8.2.	викиди сірки, кг сірчаного ангідриду в розрахунку на 1 км ²
81.	8.3.	викиди азоту, кг окислів азоту в перерахунку на NO ₂ на 1 км ²
82.	8.4.	викиди шкідливих речовин від пересувних джерел забруднення, кг на 1 км ²
83.	8.5.	кількість важких металів у стічних водах, кг на 1 км ²
84.	8.6.	питома вага скинутої неочищеної води в загальному її обсязі, %
	9.	Фінансування людського розвитку у регіонах України
85.	9.1.	видатки місцевих бюджетів на освіту, грн. на 1 особу
86.	9.2.	видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я, грн. на 1 особу
87.	9.3.	видатки місцевих бюджетів на соціальний захист, грн. на 1 особу
88.	9.4.	трансферти Державного бюджету, грн. на 1 особу
89.	9.5.	питома вага видатків на освіту в сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
90.	9.6.	питома вага видатків на охорону здоров'я в сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
91.	9.7.	питома вага видатків на соціальний захист у сукупних соціальних видатках місцевого бюджету, %
92.	9.8.	співвідношення трансфертів Державного бюджету з соціальними витратами місцевих бюджетів

лише через розробку та впровадження комплексних, або адресних соціальних програм, направлених на забезпечення всіх або окремих аспектів людського розвитку, враховуючи також і те, що вони співпадають зі стратегічними цілями державної соціальної політики.

Саме тому, для Луганської та Донецької областей ще у 2005–2006 роках були підготовлені Аналітичні доповіді щодо локалізації Цілей Розвитку Тисячоліття на період до 2020 року [2, с. 10]. Крім того, як провідний елемент організаційно-економічного механізму

Таблиця 2. Індекси та рейтинги індексів аспектів людського розвитку в регіонах та Індекс регіонального людського розвитку у 1999–2010 рр. по Луганській і Донецькій області Східної України та Львівській, Чернівецькій та Хмельницькій області Західної України *

Регіон	Роки	Демографічний Розвиток		Розвиток ринку праці		Матеріальний добробут		Умови проживання населення		Рівень освіти		Стан та охорона здоров'я		Соціальне середовище		Екологічна ситуація		Фінансування людського розвитку		Індекс регіонального людського розвитку		
		індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс
Луганська	1999	0,303	23	0,463	25	0,354	23	0,233	23	0,251	27	0,626	15	0,418	27	0,826	23	0,353	21	0,422	27	
	2000	0,156	26	0,413	24	0,413	22	0,231	23	0,286	27	0,643	15	0,426	27	0,807	24	0,331	14	0,412	27	
	2001	0,177	25	0,363	25	0,430	14	0,247	21	0,263	27	0,645	15	0,392	27	0,820	22	0,367	12	0,413	27	
	2002	0,123	27	0,415	24	0,525	6	0,239	23	0,227	27	0,402	26	0,392	27	0,805	23	0,403	9	0,390	27	
	2003	0,163	27	0,472	17	0,514	6	0,223	22	0,261	27	0,513	20	0,395	27	0,812	23	0,398	13	0,414	26	
	2004	0,121	27	0,466	22	0,569	3	0,231	22	0,234	27	0,576	17	0,382	27	0,690	24	0,340	24	0,400	27	
	2005	0,160	25	0,530	18	0,508	4	0,240	21	0,229	27	0,615	5	0,461	23	0,640	23	0,353	16	0,412	26	
	2006	0,142	26	0,533	24	0,534	5	0,227	24	0,216	27	0,609	21	0,492	20	0,671	21	0,297	24	0,412	26	
	2007	0,139	26	0,551	16	0,541	4	0,222	24	0,235	27	0,637	18	0,486	20	0,616	21	0,380	16	0,420	25	
	2008	0,163	25	0,517	20	0,526	6	0,216	23	0,238	27	0,658	15	0,442	21	0,615	23	0,455	19	0,421	26	
Донецька	2009	0,148	24	0,668	18	0,527	6	0,217	23	0,280	26	0,640	16	0,416	25	0,651	22	0,398	20	0,433	26	
	2010	0,202	22	0,620	16	0,464	8	0,210	24	0,313	26	0,633	8	0,426	21	0,624	22	0,398	18	0,428	25	
	1999	0,297	25	0,484	8	0,484	8	0,261	17	0,347	25	0,531	23	0,566	14	0,465	26	0,453	7	0,440	26	
	2000	0,176	25	0,655	4	0,519	6	0,249	21	0,401	25	0,548	25	0,541	18	0,511	26	0,504	5	0,450	26	
	2001	0,131	27	0,558	9	0,517	4	0,264	18	0,374	25	0,546	25	0,462	25	0,497	26	0,516	5	0,425	26	
	2002	0,135	26	0,566	7	0,560	2	0,255	20	0,380	26	0,523	18	0,481	21	0,543	26	0,496	5	0,421	26	
	2003	0,177	25	0,605	8	0,585	2	0,249	20	0,268	26	0,374	26	0,496	20	0,532	26	0,486	6	0,413	27	
	2004	0,128	26	0,589	10	0,665	2	0,237	21	0,268	26	0,506	23	0,500	17	0,474	26	0,436	7	0,418	26	
	2005	0,192	23	0,670	3	0,500	5	0,238	22	0,272	26	0,490	20	0,488	18	0,337	26	0,451	6	0,397	27	
	2006	0,217	23	0,659	4	0,545	4	0,238	22	0,285	26	0,556	23	0,489	21	0,274	27	0,349	15	0,397	27	
Львівська	2007	0,160	25	0,656	5	0,574	3	0,227	22	0,319	21	0,579	21	0,483	21	0,143	27	0,437	7	0,382	27	
	2008	0,183	24	0,560	9	0,560	2	0,213	25	0,374	21	0,574	24	0,460	20	0,213	27	0,507	11	0,401	27	
	2009	0,090	26	0,686	15	0,540	4	0,208	26	0,372	17	0,550	24	0,470	20	0,345	27	0,463	12	0,408	27	
	2010	0,134	26	0,723	5	0,558	2	0,206	26	0,394	18	0,464	24	0,468	19	0,269	27	0,445	14	0,401	27	
	Львівська	1999	0,511	15	0,625	7	0,418	20	0,328	10	0,421	16	0,656	9	0,724	5	0,919	15	0,371	16	0,550	10
		2000	0,516	8	0,492	17	0,468	12	0,319	11	0,469	15	0,702	8	0,729	3	0,928	15	0,359	11	0,555	5
		2001	0,593	5	0,463	19	0,407	19	0,320	12	0,452	15	0,694	7	0,570	4	0,904	18	0,323	21	0,550	9
		2002	0,598	4	0,383	25	0,482	9	0,347	10	0,440	16	0,586	14	0,663	5	0,925	17	0,316	21	0,530	7
		2003	0,595	4	0,406	21	0,479	10	0,309	12	0,454	15	0,621	10	0,674	5	0,904	16	0,342	24	0,534	6
		2004	0,513	3	0,491	20	0,438	12	0,327	11	0,439	13	0,587	16	0,688	4	0,898	18	0,383	16	0,529	6
2005		0,578	2	0,579	16	0,431	13	0,323	10	0,391	16	0,553	9	0,674	4	0,891	20	0,315	23	0,502	8	
2006		0,587	2	0,599	11	0,449	11	0,320	11	0,371	18	0,681	8	0,717	4	0,694	20	0,282	26	0,521	5	
2007		0,556	4	0,557	13	0,410	11	0,309	12	0,337	18	0,650	14	0,663	6	0,577	23	0,362	19	0,484	10	
2008		0,555	5	0,556	15	0,461	11	0,314	13	0,349	18	0,637	17	0,656	5	0,681	19	0,403	23	0,509	10	
Чернівецька	2009	0,457	6	0,576	25	0,426	16	0,333	11	0,341	19	0,625	18	0,695	3	0,669	21	0,387	21	0,497	16	
	2010	0,459	6	0,573	24	0,357	16	0,345	9	0,364	20	0,625	18	0,704	5	0,671	19	0,380	21	0,483	12	
	1999	0,764	2	0,343	27	0,283	27	0,180	26	0,376	22	0,752	2	0,782	2	0,944	13	0,369	17	0,530	12	
	2000	0,646	2	0,400	25	0,356	26	0,179	27	0,442	17	0,705	7	0,743	2	0,945	13	0,262	23	0,521	14	
	2001	0,607	2	0,337	27	0,423	15	0,171	27	0,431	18	0,701	5	0,683	3	0,945	14	0,275	23	0,511	15	
	2002	0,584	4	0,249	27	0,370	22	0,185	27	0,373	18	0,645	9	0,658	6	0,947	12	0,276	24	0,478	20	
	2003	0,592	5	0,530	21	0,371	15	0,181	26	0,384	22	0,627	9	0,686	3	0,966	8	0,339	25	0,516	12	
	2004	0,469	7	0,417	25	0,354	20	0,192	27	0,379	21	0,759	2	0,733	2	0,968	7	0,347	23	0,513	11	
	2005	0,436	6	0,391	27	0,329	24	0,192	27	0,365	18	0,431	25	0,687	3	0,824	8	0,294	26	0,437	24	
	2006	0,433	7	0,461	26	0,364	20	0,192	27	0,347	20	0,751	1	0,757	5	0,837	5	0,269	27	0,489	12	
Хмельницька	2007	0,568	3	0,434	26	0,355	20	0,187	27	0,315	23	0,643	16	0,673	5	0,815	4	0,273	27	0,471	17	
	2008	0,608	2	0,482	24	0,380	18	0,194	27	0,316	22	0,674	13	0,676	3	0,805	7	0,292	27	0,489	14	
	2009	0,538	3	0,522	27	0,458	10	0,211	25	0,335	20	0,530	25	0,681	7	0,800	7	0,327	27	0,486	18	
	2010	0,539	3	0,503	27	0,458	12	0,209	25	0,358	21	0,504	23	0,720	2	0,809	7	0,335	27	0,479	14	
	1999	0,693	4	0,552	16	0,344	24	0,274	15	0,521	7	0,698	6	0,607	9	0,986	2	0,384	14	0,560	7	
	2000	0,513	9	0,505	14	0,425	19	0,285	15	0,509	7	0,733	3	0,668	13	0,982	3	0,287	19	0,537	11	
	2001	0,480	9	0,505	16	0,278	27	0,291	15	0,515	8	0,738	1	0,575	10	0,984	3	0,350	15	0,529	12	
	2002	0,420	11	0,462	15	0,360	24	0,304	13	0,549	6	0,741	2	0,551	11	0,985	2	0,346	19	0,527	8	
	2003	0,535	7	0,349	24	0,340	25	0,278	15	0,550	6	0,705	4	0,519	15	0,970	5	0,378	16	0,518	10	
	2004	0,406	8	0,447	24	0,289	26	0,273	16	0,566	6	0,706	4	0,560	12	0,970	6	0,388	14	0,513	9	
2005	0,424	7	0,578	17	0,332	23	0,276	16	0,514	3	0,713	2	0,553	12	0,840	5	0,347	19	0,508	4		
2006	0,356	11	0,474	23	0,317	24	0,280	17	0,519	4	0,739	3	0,587	11	0,837	4	0,341	18	0,496	8		
2007	0,403	9	0,513	21	0,324	22	0,270	17	0,489	4	0,755	2	0,632	11	0,812	6	0,368	18	0,507	5		
2008	0,483	7	0,542	18	0,327																	

Таблиця 3. Динаміка інтегрального регіонального індексу людського розвитку за 2009–2015 рр.

Роки	Блок 1 «Відтворення на- селення»		Блок 2 «Соціальне сере- довище»		Блок 3 «Комфортне життя»		Блок 4 «Добробут»		Блок 5 «Гідна праця»		Блок 6 «Освіта»		ІРЛР	
	Стандартизовані значення	Ранг	Стандартизовані значення	Ранг	Стандартизовані значення	Ранг	Стандартизовані значення	Ранг	Стандартизовані значення	Ранг	Стандартизовані значення	Ранг	Сума	Ранг
Львівська область														
2009 р.	0,7183	2	0,7036	1	0,5691	12	0,4726	19	0,5714	12	0,7946	15	3,8296	5
2010 р.	0,6937	7	0,6776	1	0,5809	10	0,4722	19	0,5630	12	0,7891	17	3,7764	7
2011 р.	0,7028	8	0,7109	1	0,6034	7	0,4502	22	0,5570	13	0,8018	14	3,8261	4
2012 р.	0,7313	4	0,6986	2	0,6332	6	0,5470	18	0,5653	13	0,8234	9	3,9988	4
2013 р.	0,7148	9	0,7170	1	0,6186	6	0,5632	19	0,5710	13	0,8253	13	4,0100	3
2014 р.	0,7131	6	0,6945	2	0,6555	3	0,5817	15	0,5488	9	0,8516	6	4,0451	4
2015 р.	0,7144	6	0,7395	1	0,6504	4	0,5544	15	0,5858	8	0,8366	11	4,0810	3
Чернівецька область														
2009 р.	0,7071	4	0,5968	4	0,5803	11	0,6636	3	0,6219	7	0,7573	22	3,9271	1
2010 р.	0,7094	3	0,6169	4	0,5807	11	0,5871	13	0,5980	6	0,7588	21	3,8510	2
2011 р.	0,7133	7	0,6424	4	0,5893	11	0,5790	10	0,5981	9	0,7670	22	3,8889	2
2012 р.	0,7212	7	0,6946	3	0,6216	10	0,6217	11	0,6010	8	0,7793	20	4,0393	3
2013 р.	0,7208	6	0,6473	3	0,6170	7	0,7586	3	0,6082	6	0,8102	19	4,1621	2
2014 р.	0,7018	10	0,6579	4	0,6217	7	0,7606	3	0,5746	6	0,8431	11	4,1598	2
2015 р.	0,7064	9	0,6731	3	0,6331	6	0,7544	3	0,5550	16	0,8108	17	4,1321	2
Хмельницька область														
2009 р.	0,6564	13	0,4808	9	0,5132	20	0,5493	15	0,5544	17	0,7865	17	3,5406	15
2010 р.	0,7159	1	0,4916	9	0,4748	24	0,5375	15	0,5359	18	0,8018	14	3,5575	17
2011 р.	0,7350	1	0,4912	10	0,4769	24	0,4910	19	0,5329	21	0,8153	12	3,5424	22
2012 р.	0,6945	13	0,5186	9	0,5295	23	0,6020	13	0,5325	22	0,7913	19	3,6684	20
2013 р.	0,7157	8	0,5100	9	0,5097	24	0,6125	13	0,5415	20	0,8380	5	3,7275	14
2014 р.	0,6934	14	0,4848	9	0,5389	19	0,6028	13	0,5320	12	0,8345	12	3,6864	18
2015 р.	0,6980	10	0,4879	10	0,5311	20	0,5582	14	0,5785	11	0,7942	21	3,6479	19

Складено автором за матеріалами [12, с. 45–47, 55; 13, с. 42, 49, 56].

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

му їх практичної реалізації було запропоновано розробляти та реалізовувати Національну та Регіональні програми людського розвитку. Ознаками визначення підпрограм цих Програм пропонувалось використовувати відповідні аспекти людського розвитку, в першу чергу, такого аспекту як «фінансування людського розвитку» [10, с. 16].

Слід наголосити на явну відсутність прямої залежності рейтингу регіону за ІРЛР від його місця за аспектом «Фінансування людського розвитку». Так, Донецька область за аспектом «Фінансування людського розвитку» на протязі 1999–2010 рр. з 27 місць п'яте місце займала 3 рази, шосте місце – 2 рази, сьоме місце – 3 рази, а рейтинг області за ІРЛР залишався практично незмінним (26–27 місце) (табл. 2).

Львівська область навпроти, займаючи за аспектом «Фінансування людського розвитку» практично останні місця у другій десятці регіонів, за ІРЛР в 1999–2010 рр. займала п'яте місце 2 рази, шосте місце – 2 рази, сьоме, восьме і дев'яте місце – по 1 разу, десяте місце – 3 рази (див. табл. 2).

Аналогічно Львівській області така ситуація склалася і в Хмельницькій області.

Рейтинг Луганської області за аспектом «Фінансування людського розвитку» не впливав на місце області за ІРЛР. Натомість Чернівецька область, займаючи останні місця за аспектом «Фінансування людського розвитку», посідала перші місця у другій десятці областей за ІРЛР.

Крім того, як зазначено в статистичному бюлетені «Регіональний людський розвиток» у 2010 році, що в Донецькій області досить високий рівень матеріального добробуту (2 місце серед усіх регіонів) та високі показники на ринку праці (5 місце) не дозволили області залишити останнє місце у рейтингу за ІРЛР. Найбільш проблемними для даного регіону залишаються демографічна ситуація, умови проживання населення та стан навколишнього середовища. За цими складовими ІРЛР Донецька область протягом останнього десятиріччя входить до трійки регіонів-аутсайдерів.

Підкреслюючи особливе значення цього аспекту людського розвитку в регіонах у Науково-практичному коментарі до оновленого Бюджетного кодексу України, в заключному розділі V «Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за порушення бюджетного законодавства» рекомендувалось розробити Основні положення щодо впровадження відповідальності вищих органів державної і місцевої влади та органів місцевого самоврядування за недофінансування за нормативами бюджетної забезпеченості Національної програми людського розвитку та Регіональних програм людського розвитку [10, с. 27].

У 2001–2011 рр. на відміну від міжнародної методики обчислення індексу людського розвитку на рівні країни, національна методика не змінювалась жодного разу. Проте, за десятирічний період її використання відбулись значні зміни у соціально-економічній ситуації, в інформаційно-статистичному забезпеченні досліджень, виникли нові аналітичні потреби. Тому назріла необхідність перегляду як інформаційного забезпечення розрахунків, так і методичних підходів.

Рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України 13.06.2012 № 123–м було затверджено нову Методику вимірювання регіонального людського розвитку [4].

До розрахунку регіонального індексу людського розвитку було включено 33 показника, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення (5 показників); соціальне становище (6 показників); комфортне життя (6 показників); добробут (5 показників); гідна праця (6 показників); освіта (5 показників) (табл. 4).

Новою Методикою вимірювання регіонального людського розвитку визначенні особливості використання окремих показників. Так, вартісні показники «Обсяг реалізованих населенню послуг (у розрахунку на 1 особу)» (блок 3 «Комфортне життя») та «Валовий регіональний продукт (у розрахунку на 1 особу)» (блок 4 «Добробут») з метою зняття впливу інфляційної складової модифікуються у відносні шляхом ділення значення показника по регіону на середнє значення показника. Всі інші показники використовуються без перетворень.

В цілому розрахунки регіонального людського розвитку за новою методикою здійснюються за дворівневою схемою:

1–й рівень: побудова індексів за окремими блоками показників;

2–й рівень: побудова інтегрального індексу.

Процедура розрахунку інтегрального індексу регіонального людського розвитку складається з п'яти етапів:

1) нормування показників (здійснюється для показників-стимуляторів та для показників-дестимуляторів);

2) калібрація показників (здійснюється для елімінації впливу процедури нормування на узагальнюючий показник по блоку);

3) визначення ваг показників у блоках (здійснюється методом попарних порівнянь з використанням експертних оцінок);

4) розрахунок індексу по кожному блоку показників;

5) розрахунок інтегрального індексу регіонального людського розвитку (розраховується як сума індексів по всіх шести блоках показників).

Інтегральний показник стану навколишнього середовища (блок 3 «Комфортне життя») розраховується

ся за окремою методикою, розробленою Державною установою «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України [4].

Вихідними положеннями нової Методики вимірювання регіонального людського розвитку було визначено, що найсильніший вплив на визначення місця регіону на єдиній шкалі індексів людського розвитку мають рівень освіти, умови проживання та матеріальний добробут населення. Найменш помітним є вплив індикаторів ринку праці, що пояснюється наступним: опосередковано ситуація на ринку праці визначає місце регіону на шкалі індексів людського розвитку через матеріальний добробут і – меншою мірою – через умови проживання.

Впровадження нової методики в практику діяльності Держкомстату України при підготовці щорічних статистичних бюлетеней «Регіональний людський розвиток» засвідчило, що перше місце серед регіонів України упродовж 2004–2009 років займала Закарпатська область. Вона посідала перші позиції за інтегральним індексом комфортного проживання.

У 2010–2013 роках перше місце утримувала Харківська область, чому сприяли високий рівень освіти і добробуту населення, а також комфортне соціальне середовище в регіоні. За цими складовими Інтегрального індексу людського розвитку область посідала відповідно 3, 2 та 4 місця.

Наступне, 2 місце, на шкалі рейтингової оцінки місця регіону за ІРЛР за значений період належало Чернівецькій області, яка за розвитком соціального середовища та добробуту займала 3 місце серед регіонів в Україні.

В 2014–2015 роках перше місце за Інтегральним регіональним індексом людського розвитку продовжувала займати Харківська область («Освіта»: 2014 р. – 1 місце, 2015 р. – 2 місце; «Добробут»: 2014–2015 рр. – 2 місце; «Соціальне середовище»: 2014 р. – 3 місце, 2015 р. – 4 місце; «Гідна праця»: 2014 р. – 5 місце, 2015 р. – 4 місце).

Друге місце за зазначений період займала Чернівецька область («Добробут»: 2014–2015 рр. – 3 місце; «Соціальне середовище»: 2014 р. – 4 місце, 2015 р. – 3 місце; «Комфортне життя»: 2014 р. – 7 місце; 2015 р. – 6 місце).

Третє місце в 2014 році за Інтегральним регіональним індексом людського розвитку займала Закарпатська область («Комфортне життя» – 1 місце). В 2015 році, незважаючи на збереження 8 місця за блоком показників «Соціальне середовище» область зайняла 4 місце в зв'язку з погіршенням у 2 рази рангу за блоком показників «Відтворення населення» (з 9 місця в 2014 р. до 18 місця в 2015 році).

Львівська область з 4 місця в 2014 році перейшла на 3 місце у 2015 році («Соціальне середови-

ще»: 2014 р. – 2 місце, 2015 р. – 1 місце; «Комфортне життя»: 2014 р. – 3 місце; 2015 р. – 4 місце; «Гідна праця»: 2014 р. – 9 місце, 2015 р. – 8 місце; «Відтворення населення»: 2014–2015 рр. – 6 місце). Натомість за блоком показників «Освіта» область знизилася свій ранг практично в 2 рази (з 6 місця в 2014 р. до 11 місця в 2015 році).

Порівняльний аналіз динаміки Інтегрального регіонального індексу людського розвитку Чернівецької, Львівської та Хмельницької областей засвідчив наступне (табл. 3). Хмельницька область за показниками блоку «Відтворення населення» займала 1 місце у 2010–2011 роках, 8 місце – у 2013 році, 10 місце – у 2015 році. За блоком показників «Соціальне середовище» Хмельницька область займала 9 місце у 2009–2010 рр. та у 2012–2014 роках і 10 місце – у 2011 й 2015 роках.

Найкращі місця за Інтегральним регіональним індексом людського розвитку Хмельницька область займала у 2013 році – 14 місце та у 2009 році. – 15 місце.

Враховуючи рангові місця за складовими вказаного Індексу у 2010–2015 роках, цілком доцільною для підвищення рівня й якості життя населення області та покращення рейтингу області серед регіонів України в людському розвитку стає потреба в розробці та реалізації Регіональної програми людського розвитку Хмельниччини на період до 2020 року (по роках), стратегічними індикаторами якої можуть служити аналогічні індикатори по Чернівецькій області та Україні в цілому (табл. 5 і табл. 6) [14, 15].

Алгоритм формування Регіональної програми людського розвитку Хмельницької області на 2016–2020 року, до складу якої необхідно включити такі підпрограми як «Відродження населення», «Освіта», «Охорона здоров'я», «Соціальне забезпечення» та «Соціальне середовище», «Культура і мистецтво» та «Фізична культура і спорт», включає наступні етапи:

- аналіз динаміки та виявлення тенденцій складових регіонального людського розвитку на Хмельниччині в системі показників–стимуляторів та показників–дестимуляторів за період 2004–2015 роки;

- аналіз виконання Плану заходів реалізації Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 роки та їх впливу на виконання щорічних Планів та Програм соціально-економічного розвитку за 2011–2015 роки;

- аналіз виконання заходів щодо залучення вітчизняних та зарубіжних інвестицій в економіку області в контексті реалізації щорічних Планів та Програм соціально-економічного розвитку за 2011–2015 роки;

- обґрунтування заходів щодо зменшення негативного впливу показників–дестимуляторів на людський розвиток на Хмельниччині, збереження та покращен-

Таблиця 4. Перелік показників для оцінки регіонального людського розвитку за 2004–2015 рр. [4]

№ п/п за наскрізною нумерацією	№ п/п в блоках за показниками	Блоки та показники	Характер впливу на людський розвиток	Стандартне значення	Вага
1	2	3	4	5	6
		1. Відтворення населення			
1	1.1	Сумарний коефіцієнт народжуваності	Стимулятор	2,1	0,1426
2	1.2	Дітячи смертність (смертність дітей у віці до 5 років), %	Дестимулятор	1,6	0,1956
3	1.3	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Стимулятор	82,0	0,2834
4	1.4	Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років	Стимулятор	0,7500	0,2160
5	1.5	Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років	Стимулятор	0,9500	0,1624
		2. Соціальне становище			
6	2.1	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)	Дестимулятор	400	0,2186
7	2.2	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	40,0	0,2210
8	2.3	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	50,0	0,1778
9	2.4	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0–17 років)	Дестимулятор	400	0,1708
10	2.5	Коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15–17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)	Дестимулятор	6,0	0,0728
11	2.6	Кількість померлих від навмисного самошкодження (на 100 тис. населення)	Дестимулятор	7,0	0,1390
		3. Комфортне життя			
12	3.1	Забезпеченість житлом у міських поселеннях (загальна площа на 1 особу), кв. м.	Стимулятор	25,0	0,2455
13	3.2	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості, %	Стимулятор	55,0	0,1804
14	3.3	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості, %	Стимулятор	100,0	0,1534
15	3.4	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	Стимулятор	1,000	0,2239
16	3.5	Питома ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення)	Стимулятор	300,0	0,1176
17	3.6	Обсяг реалізованих населенню послуг (на 1 особу)	Стимулятор	3,0	0,0792
		4. Добробут			
18	4.1	Рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня), %	Дестимулятор	11,0	0,2842
19	4.2	Питома вага домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість, %	Стимулятор	55,0	0,1298
20	4.3	Кількість мінімальних продуктових коштів, які можна придбати за середньодушовий дохід	Стимулятор	3,75	0,2747
21	4.4	Валовий регіональний продукт (на 1 особу)	Стимулятор	2,00	0,1658
22	4.5	Питома вага домогосподарств, які мають всі товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина), %	Стимулятор	100,0	0,1454
		5. Гідна праця			
23	5.1	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18–65 років), %	Стимулятор	85,0	0,1596
24	5.2	Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18–65 років), %	Дестимулятор	4,0	0,1926
25	5.3	Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів, %	Дестимулятор	15,0	0,2127
26	5.4	Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %	Дестимулятор	10,0	0,1489
27	5.5	Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, одиниць	Стимулятор	4,0	0,1560
28	5.6	Рівень охоплення соціальними страхуваннями (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), %	Стимулятор	90,0	0,1303
		6. Освіта			
29	6.1	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років, %	Стимулятор	99,9	0,1057
30	6.2	Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), %	Стимулятор	99,9	0,2733
31	6.3	Частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вище» серед населення 25 років і старше, %	Стимулятор	65,0	0,2094
32	6.4	Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років	Стимулятор	15,0	0,2445
33	6.5	Середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах)	Стимулятор	180	0,1671

Таблиця 5. Матриця завдань та індикаторів досягнення ЦРТ для України, Чернівецької та Хмельницької областей *

Завдання	Індикатор	Значення цільового орієнтира на 2015 рік		
		Україна	Область	
			Чернівецька	Хмельницька
1	2	3	4	5
ЦІЛЬ 1: ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ				
Завдання 1.А: Ліквідувати до 2015 року бідність за критерієм 5 дол. США на добу за ПКС	1.1. Частка населення, чиє добове споживання є нижчим 5 дол. США на добу за ПКС, %	<0,5	<0,5	<0,5
Завдання 1.В: Скоротити питому вагу бідного населення (за національним критерієм бідності) до 25% за рахунок зменшення чисельності бідних серед дітей та працюючих	1.2. Частка бідного населення за національним критерієм, %	25,0	20,0	20,0
	1.3. Частка бідних серед дітей, %	29,0	22,0	22,0
	1.4. Частка бідних серед працюючих осіб, %	15,0	11,0	11,0
Завдання 1.С: Зменшити в десять разів до 2015 року питому вагу населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму	1.5. Частка населення, чиє споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму, %	7,0	6,0	6,0
ЦІЛЬ 2: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ				
Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою	2.1. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3–5 років, які проживають у міських поселеннях, %	95	93	100,0
	2.2. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3–5 років, які проживають у сільській місцевості, %	60	60	75,9
	2.3. Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %	99,9	99,9	99,0
	2.4. Чистий показник охоплення вищою освітою осіб віком від 17 до 22 років, %	56,0	35,5	33,0
	2.5. Сукупний валовий показник кількості працівників, які пройшли перепідготовку та підвищили свою кваліфікацію, тис. осіб	32,0	34,0	30,0
Завдання 2.В: Підвищити якість освіти	2.6. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів, які мають підключення до Інтернету, %	90,0	100,0	100,0
ЦІЛЬ 3: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ				
Завдання 3.А: Забезпечити тендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади	3.1. Тендерне співвідношення серед депутатів обласної ради (Верховної Ради України*), чис. жін./чис. чол.	30/70	15/85	20/80
	3.2. Тендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис. жін./чис. чол. (або навпаки)	50/50	15/85	20/70
	3.3. Тендерне співвідношення серед керівників органів виконавчої влади (вищих державних службовців (I–II посадових категорій)*, чис. жін./чис. чол.	30/70	29/80	20/70
Завдання 3.В: Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків	3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок до середнього рівня заробітної плати чоловіків, %	86	86	78
ЦІЛЬ 4: ЗМЕНШЕННЯ ДИТЯЧОЇ СМЕРТНОСТІ				
Завдання 4.А: Зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років на чверть	4.1. Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими	11,0	2,19	1,85
	4.2. Рівень смертності немовлят, кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених живими	9,3	8,01	8,3
ЦІЛЬ 5: ПОЛІПШЕННЯ ЗДОРОВ'Я МАТЕРІВ				
Завдання 5.А: Зменшити наполовину рівень материнської смертності	5.1. Рівень материнської смертності, кількість материнських смертей на 100 тис. народжених живими	13,0	8,0 –	7,6
	5.2. Рівень абортів, кількість абортів на 1000 жінок фертильного віку	15,1	12,0	9,9
ЦІЛЬ 6: ОБМЕЖЕННЯ ПОШИРЕННЯ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ/СНІДУ ТА ТУБЕРКУЛЬОЗУ І ЗАПОЧАТКУВАННЯ ТЕНДЕНЦІ ДО СКОРОЧЕННІ ЇХ МАСШТАБІВ				
Завдання 6.А: Зменшити на 13% темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДУ	6.1. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом ВІЛ інфекції на 100 тис. населення	49,1	12,1	14,9*
	6.2. Зменшити темпи поширення ВІЛ інфекції/СНІДУ, %*	+4,0	+10,0	+15,0
	6.3. Кількість померлих від хвороби, зумовленої ВІЛ на 100 тис. населення	8,0	4,0	3,4
	6.4. Рівень передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини, %	2,0	4,5	2,0

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

1	2	3	4	5
Завдання 6.В: Зменшити на 20% рівень захворюваності на туберкульоз (порівняно з 2005 роком)	6.5. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення	67,5	45,9	55,9 в т.ч. орг. д. 53,1
	6.6. Кількість померлих від туберкульозу на 100 тис. населення	15,0	10,2	7,7
ЦІЛЬ 7: СТАЛИЙ РОЗВИТОК ДОВКІЛЛЯ				
Завдання 7.А: Збільшити до 2015 року частку населення, що має доступ до централізованого водопостачання, зокрема до 90% міського населення та до 30% сільського населення	7.1. Частка населення міських поселень, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості міського населення	90	90	72,4
	7.2. Частка сільського населення, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості сільського населення	30	30	15,2
Завдання 7.В: Стабілізувати до 2020 року викиди парникових газів на рівні нижчому на 20% за рівень 1990 року	7.3. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, млн. т. на рік	4,7	3,8	18,3
	7.4. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення, тис. т. на рік (млн. т. на рік*)	3,2	41,6	57,2
Завдання 7.С: Стабілізувати до 2015 року забруднення водних об'єктів. Стабілізувати на рівні 8500 млн. куб. м./рік обсяг скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти	7.5. Обсяг скидів зворотних вод, млн. куб. м. на рік	8500	664,8	43
Завдання 7.Д: Збільшити до 2015 року лісистість території України до 16,1% та площу природоохоронних територій. Розширити мережу заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 3,5% від загальної площі території України і до 9,0% – загальну площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду	7.6. Лісистість територій, відношення земель вкритих лісовою рослинністю, % до загальної площі території області (України*)	16,1	29,1	13,9
	7.7. Частка площі заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, % до загальної площі території області (України*)	3,5	2,3	13,1
	7.8. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області (України*), % до загальної площі території області (України*)	9,0	10,0	14,7

* Розраховано автором за участі фахівців відповідних департаментів Хмельницької ОДА.
Примітка: (*) – за національними індикаторами

Таблиця 6. Узгодження системи показників оцінки Індексу регіонального людського розвитку й матриці завдань та індикаторів досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття

№ п/п	Показники	№ п/п	Цілі Розвитку Тисячоліття	Завдання	Індикатор
1	2	3	4	5	6
1.	Блок 1. Відтворення населення				
1.1.	Сумарний коефіцієнт народжуваності				
1.2.	Дитяча смертність (смертність дітей у віці до 5 років), ‰		Ціль 4: Зменшення дитячої смертності	Завдання 4.А: Зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років на чверть	4.1. Рівень смертності дітей віком до 5 років, кількість померлих дітей відповідного віку на 1000 народжених живими. 4.2. Рівень смертності немовлят, кількість померлих дітей віком до 1 року на 1000 народжених живими
1.3.	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років				
1.4.	Ймовірність чоловіків дожити від 20 до 65 років				
1.5.	Ймовірність жінок дожити від 20 до 65 років				
2.	Блок 2. Соціальне становище				
2.1.	Коефіцієнт злочинності (кількість зареєстрованих злочинів на 100 тис. населення)				
2.2.	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом активного туберкульозу (на 100 тис. населення)		Ціль 6: Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення її масштабів	Завдання 6.В: Зменшити на 20% рівень захворюваності на туберкульоз (порівняно з 2005 роком)	6.5. Кількість осіб з вперше встановленим діагнозом туберкульозу (у тому числі органів дихання) на 100 тис. населення 6.6. Кількість померлих від туберкульозу на 100 тис. населення

1	2	3	4	5	6
2.3.	Кількість хворих із вперше встановленим діагнозом алкоголізму і алкогольних психозів, розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотиків та інших психоактивних речовин (на 100 тис. населення)				
2.4.	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (на 100 тис. дітей у віці 0–17 років)				
2.5.	Коефіцієнт підліткової народжуваності (кількість дітей, народжених дівчатами у віці 15–17 років, на 10 тис. дівчат відповідного віку)				
2.6.	Кількість померлих від навмисного самоубиття (на 100 тис. населення)				
3.	Блок 3. Комфортне життя				
3.1.	Забезпеченість житлом у міських поселеннях (загальна площа на 1 особу), кв. м.				
3.2.	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованою каналізацією та водовідведенням у сільській місцевості, %				
3.3.	Питома вага квартир (одноквартирних будинків), обладнаних централізованим газопостачанням або підлоговою електроплитою у сільській місцевості, %				
3.4.	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	Ціль 7: Сталий розвиток довкілля	Завдання 7.A: Збільшити до 2015 року частку населення, що має доступ до централізованого водопостачання, зокрема до 90% міського населення та до 30% сільського населення	7.1. Частка населення міських поселень, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості міського населення 7.2. Частка сільського населення, що має доступ до централізованого водопостачання, % від загальної кількості сільського населення	
			Завдання 7.B: Стабілізувати до 2020 року викиди парникових газів на рівні нижчому на 20% за рівень 1990 року	7.3. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення, млн. т. на рік 7.4. Обсяг шкідливих викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення, тис. т. на рік (млн. т. на рік*)	
			Завдання 7.C: Стабілізувати до 2015 року забруднення водних об'єктів. Стабілізувати на рівні 8500 млн. куб. м./ рік обсяг скидів стічних вод у поверхневі водні об'єкти	7.5. Обсяг скидів зворотних вод, млн. куб. м. на рік	
3.4.	Інтегральний показник стану навколишнього середовища	Ціль 7: Сталий розвиток довкілля	Завдання 7.D: Збільшити до 2015 року лісистість території України до 16,1% та площу природоохоронних територій. Розширити мережу заповідників, біосферних заповідників та національних природних парків до 3,5% від загальної площі території України і до 9,0% – загальну площу територій та об'єктів природно-заповідного фонду	7.6. Лісистість територій, відношення земель вкритих лісовою рослинністю, % до загальної площі території області (України*) 7.7. Частка площі заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, % до загальної площі території області (України*) 7.8. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду області (України*), % до загальної площі території області (України*)	
3.5.	Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів (на 10 тис. населення)				
4	Блок 4. Добробут				
4.1	Рівень бідності за відносним критерієм (питома вага населення, еквівалентні сукупні витрати якого не перевищують 75 % медіанного рівня), %	Ціль 1: Подолання бідності	Завдання 1.A: Ліквідувати до 2015 року бідність за критерієм 5 дол. США на добу за ПКС Завдання 1.B: Скоротити питому вагу бідного населення (за національним критерієм бідності) до 25% за рахунок зменшення чисельності бідних серед дітей та працюючих Завдання 1.C: Зменшити в десять разів до 2015 року питому вагу населення, чие споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму	1.1. Частка населення, чие добове споживання є нижчим 5 дол. США на добу за ПКС, % 1.2. Частка бідного населення за національним критерієм, % 1.3. Частка бідних серед дітей, % 1.4. Частка бідних серед працюючих осіб, % 1.5. Частка населення, чие споживання є нижчим рівня фактичного прожиткового мінімуму, %	
4.2	Питома вага домогосподарств які робили заощадження, або купували нерухомість, %				

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

1	2	3	4	5	6
4.3	Кількість мінімальних продуктових кошиків, які можна придбати за середньодушовий дохід				
4.4	Валовий регіональний продукт (на 1 особу)				
4.5	Питома вага домогосподарств, які мають всі товари тривалого користування базового набору (телевізор, холодильник, пральна машина), %				
5.	5. Гідна праця				
5.1	Рівень зайнятості населення (частка зайнятих серед населення 18–65 років), %				
5.2	Рівень безробіття (частка безробітних серед населення 18–65 років), %				
5.3	Частка працівників, які отримують зарплату менше 1,5 прожиткових мінімумів, %				
5.4	Частка працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, %				
5.5	Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, одиниць	Ціль 3: Забезпечення гендерної рівності	Завдання 3.В: Скоротити напівриву розрив у доходах жінок і чоловіків	3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок до середнього рівня заробітної плати чоловіків, %	
5.6	Рівень охоплення соціальним страхуванням (частка застрахованих осіб у зайнятому населенні), %				
6.	6. Освіта				
6.1	Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років, %	Ціль 2: Забезпечення якісної освіти впродовж життя	Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою	2.1. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3–5 років, які проживають у міських поселеннях, % 2.2. Чистий показник охоплення освітою у дошкільних навчальних закладах дітей 3–5 років, які проживають у сільській місцевості, %	
6.2	Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), %	Ціль 2: Забезпечення якісної освіти впродовж життя	Завдання 2.А: Підвищити рівень охоплення освітою	2.3. Чистий показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою, %	
6.3	Частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вища» серед населення 25 років і старше, %				
6.4	Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років				
6.5	Середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах)				

ня позитивного впливу показників-стимуляторів на ці процеси на 2016–2020 року;

- розробка інвестиційних пропозицій, інвестиційних проектів та інвестиційних паспортів по кожній з складових підпрограм Регіональної програми людського розвитку Хмельницької області на 2016–2020 року;

- розробка стратегічних індикаторів на період до 2020 року по роках в структурі 7 національних цілей та 15 завдань, локалізованих для Хмельниччини і уточнення на їх основі Екологічного, Соціального та Інвестиційного паспорту регіону;

- прогнозна оцінка впливу реалізації інфраструктурних проектів ОТГ на здійснення Регіональної програми людського розвитку Хмельницької області на 2016–2020 року;

- визначення з загального переліку регіональних (комплексних) програм 58 програм), виконання яких знаходиться на контролі Хмельницької ОДА, тих програм, які націлені на здійснення Регіональної програми людського розвитку Хмельницької області на 2016–2020 року.

Висновки

Розкриття сутності та систематизація складових інформаційно-методичного забезпечення моніторин-

гу регіонального людського розвитку та узагальнення рейтингової оцінки 27 одиниць (24 області, АР Крим, м. Київ, м. Севастополь) адміністративно-територіального устрою України за 1999–2010 роки в контексті локалізації національних цілей і завдань досягнення ЦРТ у 2004–2015 рр. дозволило констатувати наступне:

Досягнення узгодженості системи показників оцінки ІРЛР й матриці завдань і індикаторів ЦРТ на загальнодержавному та регіональному рівні стає можливим тільки в процесах розробки і реалізації Національної та Регіональних програм людського розвитку на поточні та перспективні періоди.

Логічна схема досягнення цієї узгодженості передбачає обґрунтування рівня та динаміки показників людського розвитку за усіма 6-ю блоками відповідно до 7 національних цілей, 15-ти завдань та 33 індикаторів (табл. 6).

Завдяки обґрунтуванню програмних заходів по блоках соціально-економічного вимірювання регіонального людського розвитку та програмних заходів Стратегії регіонального розвитку стає можливим розробка Програм сталого (збалансованого) розвитку регіонів, в яких буде забезпечене адресне узгодження динамі-

ки аспектів регіонального людського розвитку з стратегічними цілями державної екологічної, соціальної і економічної політики.

В умовах бюджетної децентралізації фінансування регіонального людського розвитку повинно базуватись на регламентуванні спільних видаткових повноважень органів місцевого самоврядування (включаючи ОТГ), місцевих державних адміністрацій та ЦОВВ в сталому (збалансованому) розвитку регіонів [16,17].

Співвідношення в бюджетному співфінансуванні регіонального людського розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевих рівнях доцільно регламентувати відповідно до пропорцій «золотого перерізу (перетину, поділу)».

Впровадження пропорцій «золотого перерізу (перетину, поділу)» в моніторинг регіонального людського розвитку покликано сприяти гармонізації економічних інтересів кожного індивідуума, громади та суспільства в цілому.

Основним напрямом подальших наукових досліджень з розглянутої проблеми є розробка методики обчислення ІРЛР та здійснення розрахунків їх прогнозних значень на період до 2020 року [18].

Список використаних джерел

1. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf
2. Цілі розвитку тисячоліття. Україна: 2000–2015. Національна доповідь. – Київ, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/monografii/2015%20MDG%20Ukr%20Report%20DRAFT.pdf>
3. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. / Автор: Робоча група із розробки стратегії регіонального розвитку Хмельницької області до 2020 року; за редакцією Т. Забуковець–Ковачич, А. Ткачука, Ю. Третьяка, В. Кашевського, М. Павліци. – К.: Сталь, 2011. – 208 с.
4. Методика вимірювання регіонального людського розвитку; затверджена Рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України від 13.06.2012 р. № 123–м [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/arhiv/Metodika_RLR.zip
5. Макарова О.В., Гладун О.М. Регіональний індекс людського розвитку: причини та напрями удосконалення методики розрахунку / О.В. Макарова, О.М. Гладун // Статистика України. – 2012. – № 1. – С. 10–15.
6. Откидач М.В. Методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку / М.В. Откидач // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 1. – С. 145–157.
7. Кулинич О.І., Кулинич Р.О. Статистичне моделювання і прогнозування для обґрунтування програм соціально-економічного розвитку: [навч. вид.] / О.І. Кулинич, Р.О. Кулинич. – Хмельницький: ХУУП, 2016. – 32 с.
8. Кулинич О.І. Статистичне моделювання соціально-економічного розвитку (регіональному/районному рівні). Доповідь на 16-ій Всеукраїнській науково-практичній конференції «Статистична оцінка соціально-економічного розвитку» від 26 травня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulynych.in.ua/konf/previous-conf/konferencia-26-05-2016>
9. Кулинич Р.О. Прикладні аспекти застосування методу статистичних рівнянь залежностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kulynych.in.ua/examples-of-application-msrz>
10. Наукові основи подальшого розвитку та вдосконалення концептуальних положень оновленого Бюджетного кодексу України // Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України / кол. Авторів [заг. Редакція Ф.О. Ярошенко, наук. ред. Василь Столяров]. – 2-вид., доп. та перероб. – К.: ДННУ АФУ; УДУФМТ, 2011. – С.12–33.
11. Регіональний людський розвиток. – Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України. – 2011. – 43 с.
12. Регіональний людський розвиток. – Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України. – 2012. – 60 с.
13. Регіональний людський розвиток. – Статистичний бюлетень. – Київ: Державна служба статистики України. – 2015. – 56 с.
14. Шинкарьук О.В. Становлення передумов впровадження державного регулювання регіонального людського розвитку в Україні (від цілей людського розвитку до завдань сталого розвитку) // Економіка та держава. – Київ, 2016. – № 8 (серпень). – С. 70–78.
15. Локалізація цілей розвитку тисячоліття у Чернівецькій області. Аналітична доповідь. – Чернівці, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_66898Localizing_MDGs_Chernivtsy_ukr.pdf
16. Столяров В.Ф., Шинкарьук О.В. Провідні складові механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) // Вісник економічної науки України / Наук. ред. О.І. Амоша. – Донецьк, 2014. – № 2 (26). – С. 131–140.
17. Столяров В.Ф., Шинкарьук О.В. Науково-освітняськ забезпечення механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) // Вісник економічної науки України / Наук. ред. О.І. Амоша. – Донецьк, 2014. – № 3 (27). – С. 113–126.
18. Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 р. № 821 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-n>

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

НІФАТОВА О.М. Розвиток ринку зливань та поглинань в Україні: сучасні тенденції.....	3
ТАРАСЕНКО І.О., ЧЕРНИШОВ М.О. Теорія та практика управління фінансовою безпекою банку	8
ЧУРКІНА І.Є. Сучасні тенденції інституційного розвитку бюджетної системи України.....	13
ШКОДА М.С. Організація регуляторної політики ведення бізнесу.....	18

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ГАВРИЛЕНКО Т.В. Механізм інвестування процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах.....	22
ЛЕВЧЕНКО Ю.Г., БОНДАРЕНКО Ю.С. Ресурсне забезпечення ефективного функціонування підприємства.....	27
ВОЛОТ О.І. Аналіз існуючих методів оцінки інформаційних технологій на промислових підприємствах	31
КОЛЬОСА Л.Л. Наукові аспекти узгодження економічних інтересів землевласників та сільськогосподарських підприємств	35
МЕЛЬНИКОВ О.В. Сутність та ключові параметри формування інформаційної сфери України	39
МУСІЄНКО В.Д., ШУЛЬГА К.О. Інноваційний розвиток комунікаційної політики рекламної агенції.....	44
БЕЗУС П.І., ПАЛІЄВ В.І. Сутність розробки антикризової програми діяльності підприємства	49
САМОФАЛОВ П.П. Системний підхід до управління витратами підприємства на засадах контролінгу.....	53
СЕЛІВЕРСТОВА Л.С., МІХ О.М. Механізм управління змінами в контексті розвитку промислового потенціалу України.....	58
ОСАДЧА Г.Г., ХАБЕНКО О.В. Обліково–аналітичне забезпечення управління основними засобами з метою ефективного їх використання.....	62

Розвиток регіональної економіки

ЗАХАРЧЕНКО С.В. Стан економіки як базовий чинник конкурентоспроможності України та її регіонів: міжнародний вимір	70
ОЛЬШАНСЬКИЙ Г.В. Конкурентні переваги регіонів в умовах глобальної регіональної асиметричності.....	78
ШИНКАРЮК О.В. Становлення та розвиток інформаційно–методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку(в контексті реалізації національних завдань ЦРТ.....	82

До авторів збірника

Шановні автори!

*Науково-дослідний економічний інститут
приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– **формування цілей статті** (постановка завдання);
– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

Науково-дослідний економічний інститут

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№10(185) 2016 р.
Періодичність – щомісячник**

Підписано до друку 26.10 2016р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний

Ум. друк. аркушів 11,74.

Гарнітура Eugene. Наклад 100 прим.

Науково-дослідний економічний інститут

Адреса редакції: 01103, Київ-103, бул. Дружби Народів, 28

<http://ndei.me.gov.ua>, e-mail: zbornik@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції:

Серія ДК №1488 від 08.09.2003 р.